Baudhayana_
Srautasutram

PK
3255
B3
1907
v.2
p.3

DEC 7 1911

BIBLIOTHECA INDICA:

A COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.
NEW SERIES, No. 1223.

बौधायन श्रौतसूत्रम् ।

BAUDHĀYANA ŚRAUTA SŪTRAM.

EDITED BY
DR. W. CALAND OF UTRECHT.

VOL. II, FASCICULUS III.

CALCUTTA:
PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,
AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.
1910.

LIST OF BOOKS FOR SALE

AT THE LIBRARY OF THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL,

No. 57, PARK STREET, CALCUTTA,

AND OBTAINABLE FROM

The Society's Agents—

MR. BERNARD QUARITCH, 11, *Grafton Street, New Bond Street, London, W.*,
AND MR. OTTO HARRASSOWITZ, BOOKSELLER, *Leipzig, Germany.*

*Complete copies of those works marked with an asterisk * cannot be supplied—some of the Fasciculi being out of stock.*

BIBLIOTHECA INDICA.

Sanskrit Series.

*Advaita Brahma Siddhi, Fasc. 2,4 @ /10/ each ...	Rs. 1	4
Advaitachintā Kaustubha, Fasc. 1–3 @ /10/ each	1	14
*Agni Purāṇa, Fasc. 6–14 @ /10/ each	5	0
Aitarēya Brāhmaṇa, Vol. I, Fasc. 1-5; Vol. II, Fasc. 1–5; Vol. III, Fasc. 1-5, Vol. IV, Fasc. 1–8 @ /10/ each	14	6
Aitareyalocana	2	0
*Anu Bhāshya, Fasc. 2-5 @ /10/ each	2	8
Aphorisms of Sāṇḍilya (English), Fasc. 1 @ 1/-	1	0
Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā, Fasc. 1-6 @ /10/ each ...	3	12
*Atharvana Upanishad, Fasc. 4-5 @ /10/ each	1	4
Ātmatattvaviveka, Fasc. I	0	10
Açvavaidyaka, Fasc. 1–5 @ /10/ each	3	2
Avadāna Kalpalatā, (Sans. and Tibetan) Vol. I, Fasc. 1–7 Vol. II, Fasc. 1–6 @ 1/ each	13	0
Bālam Bhaṭṭī, Vol. I, Fasc. 1–2, Vol. II, Fasc. 1, @ /10/ each ...	1	14
Baudhāyana Srauta Sūtra, Fasc. 1–3; Vol. II, Fasc. 1-2 @ /10/ each	3	2
*Bhāmati, Fasc. 4-8 @ /10/ each	3	2
Bhāṭṭa Dīpikā, Vol. I, Fasc. 1-6; Vol. II, Fasc. 1, @ /10/ each ...	4	6
Baudhyostatrasangraha	2	0
Brahma Sūtra, Fasc. 1 @ /10/ each	0	10
Bṛhaddevatā, Fasc. 1-4 @ /10/ each	2	8
Bṛhaddharma Purāṇa, Fasc. 1-6 @ /10/ each	3	12
Bodhicaryāvatāra of Çāntideva, Fasc. 1-5 @ /10/ each ...	3	2
Cri Cantinatha Charita, Fasc. 1	0	10
Çatadūṣaṇī, Fasc. 1-2 @ /10/ each	1	4
Catalogue of Sanskrit Books and MSS., Fasc. 1-4 @ 2/ each ...	8	0
Çatapatha Brāhmaṇa, Vol. I, Fasc. 1-7; Vol. II, Fasc. 1-5 Vol. III, Fasc. 1-7; Vol. V, Fasc. 1-4 @ /10/ each	14	6
Ditto Vol. VI, Fasc. 1-3; Vol VII, Fasc. 1-3 @ 1/4/ each	3	2
Ditto Vol. VII, Fasc. 1-3 @ /10/	1	14
Çatasāhasrikā-prajñāpāramitā, Part I, Fasc. 1–12 @ /10/ each ...	7	8
*Caturvarga Chintāmaṇi, Vol. II, Fasc. 1–25; Vol. III, Part I, Fasc. 1-18, Part II, Fasc. 1–10; Vol. IV, Fasc. 1–6 @ /10/ each ...	36	14
Ditto Vol. IV, Fasc. 7-8, @ 1/4/ each	1	4
Ditto Vol. IV, Fasc. 8, @ /10/	0	10
Çlokavartika, (English), Fasc. 1–7 @ 1/4/ each	8	
*Çranta Sūtra of Āpastamba, Fasc. 12-17 @ /10/ each	3	
Ditto Çānkhāyana, Vol I, Fasc. 1–7; Vol. II, Fasc. 1–4; Vol. III, Fasc. 1–4; Vol. 4, Fasc 1 @ /10/ each	10	
Çrī Bhāshyam, Fasc. 1–3 @ /10/ each	1	
Dāna Kriyā Kaumudī, Fasc. 1–2 @ /10/ each	1	
Gadadhara Paddhati Kālasāra, Vol. 1, Fasc. 1–7 @ /10/ each ...	4	
Ditto Ācārasāra, Vol. II, Fasc. 1-4	3	
Gobhilīya Gṛhya Sūtra, Vol. I, @ /10/ each	3	
Ditto Vol. II, Fasc. 1-2 @ 1/4 /each ...	2	8
Haralata	1	14
Karmapradiph, Fasc. 1	1	4
Kāla Viveka, Fasc. 1-7 @ /10/ each	4	6
Kātantra, Fasc. 1-6 @ /12/ each	4	8
Kathā Sarit Sāgara, (English) Fasc. 1-14 @ 1/4/ each ...	17	8
*Kūrma Purāṇa, Fasc. 3-9 @ /10/ each	4	6
Lalita-Vistara, (English) Fasc. 1-3 @ 1/- each	3	0
Madana Pārijāta, Fasc 1-11 @ /10/ each	6	14
Mahā-bhāsya-pradīpodyota, Vol. I, Fasc. 1-9; Vol. II, Fasc. 1-12; Vol. III, Fasc. 1-9 @ /10/ each	18	12
Manutīkā Sangraha, Fasc. 1-3 @ /10/ each	1	14

एतदग्निहोत्रं यद्दुह्यमानꣳ स्कन्दति यदभिदुह्यादिति[1] । स यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति नैनदभिदोग्धि । तदेव यादृक्कीदृक् च होतव्यमथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यमनार्तिनैवार्तिं यज्ञस्य निष्करोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यद्युद्धृतस्य स्कन्देद्यत्ततो हुत्वा पुनरेयाद्यज्ञं विच्छिन्द्याद्यत्र स्कन्देत्तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयादिति । स[2] यत्रैव स्कन्दति तदेव स्थालीं निधायातिशिष्टमानीय पुनरभ्युन्नीय तदेव यादृक्कीदृक् च होतव्यमथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यमनार्तिनैवार्तिं यज्ञस्य निष्करोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वान्तरा धावति । रुद्रः खलु वा एष यदग्निर्यद्गामन्वत्यावर्तयेद्रुद्राय पशूनपिदध्याद्पशुर्यजमानः स्याद्यदपोऽन्वतिषिञ्चेदनाद्यमग्नेरापोऽनाद्यमाभ्यामपिदध्याद्गार्हपत्याद्भस्मादायेदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाहवनीयाद् ध्वꣳसयन्नुद्द्रवेदिति । स वैष्णव्यर्चाहवनीयाद् ध्वꣳसयन्नुद्द्रवति । यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञꣳ संतनोतीति ब्राह्मणमथ भस्मना शुनः पदमपिवपति शान्त्या इति ब्राह्मणम् । ॥ २३ ॥

अथ वै भवति नि वा एतस्याहवनीयो गार्हपत्यं कामयते नि गार्हपत्य आहवनीयं यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभिनिम्रोचति । दर्भेण हिरण्यं प्रबध्य पुरस्ताद्धरेदथाग्निमथाग्निहोत्रमिति । स यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभिनिम्रोचति दर्भेण

PK
3255
B3
1907
V.2
pt.3

---

१ Thus M; तदभिदु॰ B Be G; न तदभिदु॰ U.

२ om. Be U.

हिरण्यं प्रबध्य परिक्रमी पूर्वः प्रतिपद्यते ऽन्वग्ब्राह्मण आर्षेय इध्मेनान्वगात्मनाग्निहोत्रेणाथैतद्धिरण्यमाहवनीयस्यायतने सादयित्वापोद्धृत्य हिरण्यं प्रदक्षिणमावृत्येध्मं प्रतिष्ठापयत्यथ वै भवत्यग्निहोत्रमुपसाद्या तमितोरासीत। व्रतमेव हृतमनुम्रियते। ऽन्तं वा एष आत्मनो गच्छति यस्ताम्यत्यन्तमेष यज्ञस्य गच्छति यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभिनिम्रोचति। पुनः समन्य जुहोत्यन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभिनिम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीत इति ब्राह्मणमथ वै भवति नि वा एतस्याहवनीयो गार्हपत्यं कामयते नि गार्हपत्य आहवनीयं यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेदथाग्निमथाग्निहोत्रमिति। स यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभ्युदेति चतुर्गृहीतेनाज्येन परिक्रमी पूर्वः प्रतिपद्यते ऽन्वग्ब्राह्मण आर्षेय इध्मेनान्वगात्मनाग्निहोत्रेणाथैतदाज्यमाहवनीयस्यायतने सादयित्वापोद्धृत्याज्यमथेध्मं प्रतिष्ठापयत्यथ वै भवति पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभ्युदेत्युषाः केतुना जुषतां यज्ञं देवेभिरन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तमꣳ स्वाहेति प्रत्यङ्ङिषद्याज्येन जुहुयात्प्रतीचीमेवास्मै विवासयतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यग्निहोत्रमुपसाद्या तमितोरासीत। व्रतमेव हृतमनुम्रियते। ऽन्तं वा एष आत्मनो गच्छति यस्ताम्यत्यन्तमेष यज्ञस्य गच्छति यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभ्युदेति। पुनः समन्य जुहोत्यन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोतीति

ब्राह्मणमथ वै भवति मित्रो वा एतस्य यज्ञं ग्रह्णाति यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभ्युदेति' मैत्रं चरुं निर्वपेत्तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीत इति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्याहवनीये ऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेद्यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेद्विच्छिन्द्याद्भ्रातृव्यमस्मै जनयेद्यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते तदनु रुद्रो ऽवचरति' यत्पूर्वमन्ववस्येद्वास्तव्यमग्निमुपासीत' रुद्रो ऽस्य पशून्घातुकः स्यादाहवनीयमुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेदिति' स आहवनीयमुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थतीतः प्रथमं जज्ञे अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति' छन्दोभिरेवैनꣳ स्वाद्योनेः प्रजनयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति गार्हपत्यं मन्थति' गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उपतिष्ठन्ते' स यदुद्वायति तदनु पशवो ऽपक्रामन्तीत्यथैनमुपतिष्ठत इषे रय्यै रमस्व सहसे द्युम्नायोर्जे पत्यायेत्यथैनमुपसमिन्द्धे सारस्वतौ त्वोत्सौ समिन्धाताꣳ सम्राडसि विराडसीति' ॥ २४ ॥

अथ वै भवति वज्रो वै चक्रं' वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति यस्यानो वा रथो वान्तराग्नी यात्याहवनीयमुद्वाप्य गार्हपत्यादुद्धरेदिति' स आहवनीयमुद्वाप्य गार्हपत्यादग्निमुद्धरति यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदꣳ हि ते सूर्यस्य रश्मीनन्वाततान। तत्र रयिष्ठामनुसंभरैतꣳ सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति' पूर्वेणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनुसंतनोतीति ब्राह्मणमथैनमुपतिष्ठते त्वमग्ने सप्रथा असि जुष्टो होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वत इत्यग्निः सर्वा देवता देवताभिरेव यज्ञꣳ संतनोतीति ब्राह्मणमथाग्नये

पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपत्यन्वाहार्यमासाद्यानड्वाहं ददाति। सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते। ऽथ वै भवति यस्य प्रातःसवने सोमो ऽतिरिच्यते माध्यंदिनꣳ सवनं कामयमानो ऽभ्यतिरिच्यत इति। स[1] प्रातःसवने सोमे ऽतिरिक्ते प्राङायन्नाह होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वंश्च एव राजानमुन्नय मातिरीरिच इति। होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति यथोपपादमितरान्सर्वंश्च एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ्[2] द्रुत्वा[2] स्तोत्रमुपाकरोति। स्तुवते। तदेतद्गायत्रꣳ साम पञ्चदशं गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। होत्र एषोत्तमेति प्राहुः। समानमत ऊर्ध्वमथ वै भवति यस्य माध्यंदिने सवने सोमो ऽतिरिच्यत आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानो ऽभ्यतिरिच्यत इति। स[1] माध्यंदिने सवने सोमे ऽतिरिक्ते प्राङायन्नाह होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वंश्च एव राजानमुन्नय मातिरीरिच इति। होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति यथोपपादमितरान्सर्वंश्च एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति। स्तुवते। तदेतद्गौरिवीतꣳ साम सप्तदशं बण्महाꣳ असि सूर्येत्येतासु[3] कुर्वन्ति। होत्र एषोत्तमेति प्राहुः। समानमत ऊर्ध्व-

---

१ om. M.

२ प्रत्यङ्ङ्द्रुत्य Be.

३ Thus M; एतावत् i.s.o. •एतासु all the other MSS.

म।थ वै भवति यस्य तृतीयसवने सोमो ऽतिरिच्येतोक्थ्यं कुर्वीत । यस्योक्थ्ये ऽतिरिच्येतातिरात्रं कुर्वीत । यस्यातिरात्रे ऽतिरिच्यते तं वै दुष्प्रज्ञानमित्यतिरात्रे ऽतिरिक्ते प्राञ्चायन्नाह होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वश एव राजानमुन्नय मातिरीरिच इति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति यथोपपादमितरान्सर्वश एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । तदेतद्बृहत्सामैकविꣳशं वैष्णवीषु शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति । होत्र एषोक्तमेति प्राहुः । समानमत ऊर्ध्वम् । ॥ २५ ॥

[1]इति नु छन्दोगबह्वृचेषु कामयमानेषु । ते चेन्न कामयेरन्प्रातःसवने ऽतिरिक्ते याꣳ स्थालीमलꣳ राज्ञे ऽतिशिष्टाय मन्यते तस्या उपरिष्टादाग्रयणमानीयाधस्तादुपगृह्णाति । त्रिरभिविष्यन्दयति । सो ऽभिविष्यन्दमानः सर्व आग्रयणः संपद्यते । तं त्रिरभिहिंकृत्य परिमृज्य सादयति । माध्यंदिने सवने ऽतिरिक्ते तथैव याꣳ स्थालीमलꣳ राज्ञे ऽतिशिष्टाय मन्यते तस्या उपरिष्टादाग्रयणमानीयाधस्तादुपगृह्णाति । त्रिरभिविष्यन्दयति । सो ऽभिविष्यन्दमानः सर्व एवाग्रयणः संपद्यते । तं तथैव त्रिरभिहिंकृत्य परिमृज्य सादयति । तृतीयसवने ऽतिरिक्ते हारियोजनमेवात्राभिविष्यन्दयति । न हि पुनर्ग्रहणं विद्यते । ऽथातो

---

१ Cp. Rudradatta on Āp. XIV. 18. 13.

ध्रुवस्यैव[1] परिह्णीणस्य[1] सौमाꣳ सैन्द्राग्निभ्यामेनमृग्भ्यां परिगृह्य जुहुयादिन्द्राग्नी[2] वै देवानां पुनःपुनरभ्युपाकारं[3] यजामह इत्येतदेकमाश्विनीभ्यामेनमृग्भ्यां परिगृह्य जुहुयादश्विनौ वै[4] देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोतीत्येतदेकं । वैष्णवीभ्यामेनमृग्भ्यां परिगृह्य जुहुयाद्यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते विष्णुं तच्छिपिविष्टमभ्यतिरिच्यत इत्येतदेकमवमृश्यैनैनꣳ सहाभ्यवहरेद्यथा सेऽन्यानि सोमलिप्तानि पात्राण्येवं स एव भविष्यतीत्येतदेकं । बर्हिषैनꣳ सहाभ्युपोषेदेष वा अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यो । ऽग्नय एष वैश्वानराय गृह्यते । ध्रुव एवमग्नौ वैश्वानरे हुतो भविष्यतीत्येतदपरमथ पुनर्दीक्षते । यज्ञो ह[5] वै[5] यज्ञस्य प्रायश्चित्तिरिति[6] त्वेकाहयाजिनो । ऽथ सत्रिणां । मार्जालीये[7] परिष्यन्दं[7] निष्यन्दनवन्तं[7] कृत्वा तदेनं निनयन्ति । श्वो भूते हि ते सोष्यन्तो[8] भवन्ति । ॥ २६ ॥ एकादशः ॥

उक्तः सꣳस्रवो । ऽथ वै भवत्यार्तिं वा एते नियन्ति येषां दीक्षितानां प्रमीयते । तं यदववर्जेयुः क्रूरकृतामिवैषां लोकः

---

१ ध्रुवस्य परिह्णीणस्यैव M.

२ इन्द्रो i.s.o. इन्द्राग्नी all exc. M.

३ Thus MGU; °भ्युपकारं Be; B om. अभि।

४ हि Be.

५ Thus M Be; हैव the other MSS.

६ °रिती again most of the MSS.

७ Thus MB Bhav.; मार्जालीयोपरिविष्यंदनवंतं Be UG (pr. m.); मार्जालीये परिविष्यंदन्निष्यंदनवंतं G (sec. m.).

८ Thus MU; श्रोष्यंतो Be BG.

स्यादाहर दहेति ब्रूयादिति । दीक्षितं चेदुपतपद्विन्देदाग्नीध्रीयमयनो[1] ह[2] भवति । तदस्मै भक्षानाहरन्ति यावदलं भक्षाय मन्यते । स यद्यद्वागदो[3] भवति पुनरैति । यद्यु वै प्रैति सर्वेभ्यो ऽग्निभ्यो ऽङ्गारान्निर्वर्त्यारण्योरग्नीन्समारोह्यान्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिर्हृत्य तेनैनं दहेयुस्तं त्रिरात्रेण शीतीकृत्वा संचिनुयुस्ते तथाकृतेन[4] षडहसꣳस्थां[4] काङ्क्षेयुरथ सꣳस्थिते षडहे ऽस्थिकुम्भं[5] याचति । तस्मिन्संचितमवधाय तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय सर्पराज्ञिया ऋग्भि स्तुयुरियं[6] वै सर्पतो राज्ञ्यस्या एवैनं परिददति । व्यृद्धं तदित्याहुर्यत्स्तुतमननुशस्तमिति । होता प्रथमः प्राचीनावीती मार्जालीयं परीयाद्यामीरनुब्रुवन्सर्पराज्ञीनां[6] कीर्तयेदिति । तेषां तथा परीतानामध्वर्युर्जघन्यः पर्येत्याथ यज्ञोपवीतं कृत्वा यथेतं त्रिः पुनः प्रतिपरियन्ति । तेषां तथा परीतानामध्वर्युः पूर्वः पर्येत्याथैनमादायान्तरेण चात्वालोत्करावश्मानं चास्थिकुम्भं च निधायाङ्गिरवोचत्यप[7] नः शोशुचदघमिति । तस्मिन्मैत्रावरुणायान्यद्ग्रहान्गृह्णन्त्यथातिशिष्टꣳ सत्त्रस्यासते । तस्यावभृथवेलायामस्थिकुम्भं निधायाङ्गिरवोचत्यैतद-

---

१ Thus M; ॰ग्नीध्रीयेण॰ the other MSS.

२ om. M.

३ Thus M; यथद्वाग॰ Be; यद्युद्वाग॰ the other MSS.

४ कृत्वेनाषड॰ M Be.

५ स्थि left out by all exc. M.

६ The passage from इयं वै unto यामीरनुब्रुवन् left out by all exc. M.

७ ॰वोचंत्यप BG.

वभृथ उ[१] वैवैष[१] भवत्यपि[१] वा[१] यो[१] ऽस्य स्वो[२] नेदिष्ठी स्यात्तस्य स्थाने तं दीक्षयेत्संवत्सरे ऽस्यौनि याजयन्त्यथ[३] वै भवति ॥ २७ ॥

अस्तुयं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा पशवो वीर्यमपक्रामन्ति यस्य यूपो विरोहति त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेतेति यत्त्विणां चेद्यूपो विरोहेत्संप्रच्छिद्यास्य[४] चषालं सवनीयस्य त्वाष्ट्रमुपालम्भ्यं कुर्युरपि वा त्वाष्ट्रं ब्रह्मौदनं अपचित्वैताः शाखाः प्रवृश्चेयुः प्र वा तक्ष्णुयुरपि वा त्वाष्ट्रीः स्रुवाहुतीर्हुत्वैताः शाखाः प्रवृश्चेयुः प्र वा तक्ष्णुयुरपि वा त्वाष्ट्र[५]त्वष्ट्र[५] इत्येव[५] ब्रूयादित्यथ वै भवत्यार्तिमेते नियन्ति येषां दीक्षितानामग्निरुद्वायति यदाहवनीय उद्वायेद्यत्तं मन्थेद्विच्छिन्द्याद्भ्रातृव्यमस्मै जनयेद्यदाहवनीय उद्वायेदाग्नीध्रादुद्धरेद्यदाग्नीध्र उद्वायेद्गार्हपत्यादुद्धरेद्यद्गार्हपत्य उद्वायेदत एव पुनर्मन्थेदर्च वाव स निलयते यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति तदेनमिच्छन्ति यस्माद्दारोरुद्वायेत्तस्यारणी कुर्यात्क्रुमुकमपिकुर्यादिति स यस्माद्दारोरुद्वायति तस्यारणी कृत्वा क्रुमुकशकलमन्ववधाय[६] तान्येवावक्षाणानि संनिधाय मन्थेदिति स तान्येवावक्षाणानि संनिधाय मन्थतीतः प्रथमं जज्ञे

---

१ Thus M; उवेवैष भवत्यपिवायो G; उवैष भवति यो U; इवेवैष भवत्यपिवा यो B; उवैषद्यकृतयो Be.

२ All MSS. ins. वा exc. M.

३ याजयत्यथ Be U.

४ Thus MBG; ०हेत्तंप्रच्छि० Be.

५ Thus M; त्वाष्ट्रं त्वाष्ट्रेत्येव B; त्वाष्ट्रत्वाष्ट्रेत्येव GU; त्वाष्ट्रेत्येव Be.

६ Thus MU Be; क्रुमुकं० BG; ०ान्ववधाय MUG Be; ०ान्वाधाय B.

अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः । स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति ' छन्दोभिरेवैनꣳ स्वाद्योनेः प्रजनयतीति ब्राह्मणम् ' ॥ २८ ॥

अथ यद्याहवनीयगार्हपत्यावुद्वायेयातां गार्हपत्यं मथित्वाग्नीध्रीयादाहवनीयमुद्धरेदथ यद्याग्नीध्रीयगार्हपत्यावुद्वायेयातां गार्हपत्यं मथित्वाग्नीध्रीयमुद्धरेदथ यद्याग्नीध्रीयाहवनीयावुद्वायेयातां गार्हपत्यादाग्नीध्रीयमुद्धृत्य तत आहवनीयमुद्धरेदथ यदि सर्व[1] एवोद्वायेयुर्गार्हपत्यं मथित्वाग्नीध्रीयमुद्धृत्य तत आहवनीयमुद्धरेदित्यथ वै भवति गार्हपत्यं मन्थति ' गार्हपत्यो वा अग्नेर्योनिः ' स्वादेवैनं योनेर्जनयति ' नास्मै भ्रातृव्यं जनयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्य सोम उपदस्येत्सुवर्णꣳ हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्यर्जीषेऽन्यदाधूनुयाज्जुहुयादन्यदिति ' स यस्य सोम उपदस्यति तत्सुवर्णꣳ हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्यर्जीषेऽन्यदाधूनोति मुख्ये चमसेऽन्यदवधाय जुहोति ' सोममेवाभिषुणोति सोमं जुहोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्तत्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवद्यत्सुवर्णꣳ हिरण्यं कुर्वन्ति प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्याक्रीतꣳ सोममपहरेयुः क्रीणीयादेव ' सैव ततः प्रायश्चित्तिरिति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्य क्रीतमपहरेयुरादाराꣳश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयादित्यादाराः क्षुद्रतृणानि[2] '

१ सर्वत M.

२ Thus M; क्षुद्रकल्ह° the other MSS.

फाल्गुनानि हैमवतानि । तेषामलाभे श्वेतकानां प्रतिनिधिर्विज्ञायते तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्तं गायत्र्याहरत्तस्य पर्णमच्छिद्यत । तत्पर्णो ऽभवत्तत्पर्णस्य पर्णत्वमिति । तस्मात्पर्णत्सरूणामेवाभिषवः[1] कार्य इति । शृतेन प्रातःसवने श्रीणीयादिति । शृतमेतद्भवति । दध्ना मध्यंदिन इति । दध्येतद्भवति । नीतमिश्रेण तृतीयसवन इति । विमथितꣳ सपिलकमुद्धृतं[2] प्राङ्नवनीतभावादित्येतदाचक्षते । ऽग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथंतरसामा । य एवर्त्विजो वृताः स्युस्त एनं याजयेयुरिति । त एवैनं याजयन्त्येकां गां दक्षिणां दद्यादित्येकां गामत्र दक्षिणां ददाति । यदिह दास्यन्भवति तदमुत्र ददाति । पुनः सोमं क्रीणीयाद्यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति । सैव ततः प्रायश्चित्तिरिति ब्राह्मणमथ वै भवति सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यः सर्वेभ्यः[3] कामेभ्यः[3] सर्वेभ्य स्तोमेभ्यः सर्वेभ्यश्छन्दोभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते यः सत्त्रायागुरत । एतावान्खलु वै पुरुषो यावदस्य वित्तꣳ सर्ववेदसेन यजेतेत्यतिरात्रं विश्वजितमुपयन्त्यथात्र[4] सर्ववेदसं ददाति । सर्वपृष्ठो ऽस्य सोमः स्यात्सर्वाभ्य एव

---

१ Thus M; ०त्सरूणिसेवाभि० BG; ०त्सरूणिच्छेवाभि० U; ०त्सरूणित्वेवाभि० Be.

२ Thus all; are we to read सर्पिस्तक्र० ? सपिलकमप्राङ्नवनी० Be U; सपिलकंमुद्धतकंप्राङ्वनी० M, but the व seems to be cancelled.

३ om. M.

४ अथ om. M.

देवताभ्यः सर्वेभ्यः कामेभ्यः सर्वेभ्य स्तोमेभ्यः सर्वेभ्यश्छन्दोभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीत इति ब्राह्मणम् । ॥ २९ ॥

पवमानः सुवर्जन इति सौत्रामण्यामेष भवति । ब्राह्मणमुत्तरम।थ वै भवति तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः संवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत । तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः परिवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत । तस्मात्साकमेधैर्यजमान इदावत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत । तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानोऽनुवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीतेत्य।थ वै भवत्यग्नेः कृत्तिकाः शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तादिति नक्षत्रेष्टकाभिर्विकल्पन्त इति ब्रुवते । ऽथ वै भवति यत्पुण्यं नक्षत्रं तद्वट्कुर्वीतोपव्युषमिति[1] । प्रातः कुर्वीत । संगवे कुर्वीत । मध्यंदिने कुर्वीता।पराह्णे कुर्वीत । सायं कुर्वीत । यावति तत्र सूर्यो गच्छेद्यत्र जघन्यं पश्येत्तावति कुर्वीत । यत्कारी स्यात्पुण्याह एव कुरुत इति । ब्राह्मणमुत्तरे ब्राह्मणमुत्तरे । ॥ ३० ॥ द्वादशः ॥

॥ इति चतुर्दशः प्रश्नः ॥

1 Thus M and Bhav.; तद्वट्कु° the other MSS.; the text of T. Br. I. 5. 2. 1. has वषट्कुर्वीत but cp. the comm.

[१]अश्वमेधेन यक्ष्यमाणो भवति राजा विजितौ सार्वभौमः। स एतद्देवयजनं जोषयत आश्विनं प्रागाश्विनं दक्षिणाश्विनं प्रत्यगाश्विनमुदक्। छिन्दन्ति वृक्षान्प्र स्थलानि भिन्दन्ति प्रति निम्नान्पूरयन्ति किंशारूणि निरस्यन्ति। नदीनां तीर्थानि सर्वतःप्रस्रवणानि पल्वलानि कुर्वन्त्यथैतौ ह्रदौ मध्यतो देवयजनस्य जोषयते सꣳस्राविणावनुपदासिनौ पुण्यनामानौ यद्येवं विन्दन्ति। यद्यु वा एवं न विन्दन्ति खात्वैनावभिवाह्याभिर्वाभिहार्याभिर्वाद्भिः पूरयन्ति। यथा त्वेव सꣳस्राविणावनुपदासिनौ पुण्यनामानौ भवतस्तथा। तावपरेण मध्यतो देवयजनं जोषयते द्विस्तावद्यथाग्नेर्विधायां। तच्छालां कुर्वन्ति प्राचीनवꣳशां दिच्छतीकाशां दक्षिणतो वर्षीयसीं। तस्यै दक्षिणतो ऽश्वशालां कुर्वन्ति। तदश्वत्थानाꣳ[२] स्तीषाणामवाचीनाग्राणामश्वव्रजं[३] कुर्वन्त्यथास्यैते संभारा उपक्लृप्ता भवन्त्यश्वो रूपीयो यो[४] ऽस्य[४] सदश्वानाꣳ सत्तमस्तस्यान्ये ऽपरिमिता

---

१ As all the MSS., with the exception of M, are mostly very corrupted, the text is given according to M; when the reading of M differs from the reading taken up in the text, this is mentioned; but otherwise the various readings of the other MSS. are, as a rule, not given.

२ तदश्वस्थानं M, but cp. Āp. XX. 7. 7.

३ स्तीषाणाम॰ M; शिशीसुष्णाम॰ B Be (pr. m.); शिमष्णाम॰ Be (sec. m.); शिशीमष्टमाम॰ U.

४ Thus corrected, cp. infra XV. 8 s. f.; यो om. M; यस्य the other MSS.

निरमणा निरष्टाः कृष्णश्च श्वा चतुरक्षो द्वौ दासावनुगार्यै च पुत्रो ऽन्वाधेयार्यै च जरत्पूर्वा चैषीकस्याभ्यूहः सैध्रकं च मुसलं पौꣳश्चलेयश्च[1] चत्वारि शतानि गोमृणाꣳ शतं तल्प्यानाꣳ राजपुत्राणाꣳ शतमराज्ञामुग्राणाꣳ[2] शतꣳ सूतग्रामणीनाꣳ शतं क्षत्तसंग्रहीतॄणां चत्वारो महान्त ऋत्विजस्तानन्वितरे तान्काले ऽपदातीन्समावहन्ति ॥ १ ॥

आ सुब्रह्मण्यायाश्चतुष्टयीरापो दिग्भ्यः संभृताश्चतुरः[3] साहस्रान्निष्कान्सुवर्णरजतौ च रुक्मौ द्वे अन्ये हिरण्ये द्वौ वीणागाथिनौ ब्राह्मणं च राजन्यं च द्वे रशने मौञ्जीं च कुशमयीं चोभे त्रयोदशारत्न्यावेतेनोपक्लृप्तेन चित्रामायतीमुपरमत्यंश्च[4] चित्रयेत्यरण्योरग्नीन्समारोह्य शालामभिप्रैति ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यासो ऽरेणवो वितता अन्तरिक्षे । तेभिर्नो अद्य पथिभिः सुगेभी रक्षा च नो अधि च देव ब्रूहीत्युत्तरेण शालां परीत्य पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्य गार्हपत्यस्यायतने मथित्वाग्नीन्विहृत्य गार्हपत्यमुपतिष्ठते नमो ऽग्नये पृथिविक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहीति नमो वायवे

---

१ All MSS. the accus.

२ उग्राणां left out in all the MSS.

३ We would expect here and in the following words also the nomin.

४ Thus M; श्च i.s.o. श्व all the other MSS.; cp. supra p. 145, 3, and infra XVIII. 8, 16.

ऽन्तरिक्षक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहीत्यन्वाहार्यपचनं। नमः सूर्याय दिविक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहीत्याहवनीयमथास्यैतत्पुरस्तादेव जघनेनाश्वशालामेकापस्रावं विमितं कारितं भवति। तद्वृथाग्निमुपसमाधाय मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेति नवतिमाहुतीर्जुहोति प्रयासाय स्वाहेत्येकादश। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्य आत्मैकशतो यावानेव पुरुषस्तस्मान्मृत्युमवयजत इति ब्राह्मणमथ केशश्मश्रु वापयित्वा लोमानि संहृत्य नखानि निकृत्य दतो धाव्य स्नातावहते वाससी परिदधाते। उभौ मानुषेणालङ्कारेणालङ्कृतौ भवतो ऽहतवाससावथाभ्यां व्रतोपायनीयं पाचयति। तस्याशितौ भवतः सर्पिर्मिश्रस्य पयोमिश्रस्याथापराह्णे मुखयोर्हिरण्ये अन्वस्येते ॥ २ ॥

सुवर्णं यजमानो रजतं पत्नी रजतानि वा यदि बह्व्यो भवन्त्यथास्य वाचंयमस्य सायमग्निहोत्रं जुहोत्युपसंगच्छन्त एनमेते राजगृह्याः सूतग्रामण्यः[1] क्षत्तसंग्रहीतारः कारुविशा[2] इति। तेभ्यः पष्ठौहीं वेहतं ददाति। तां ते पचमाना रमयन्तो जागरयन्त आसते। ऽथ प्रातराचाममाचामन्तौ हिरण्ये प्रोयतस्ते पौंश्चलेय आदत्ते। ऽथादित्यमुद्यन्तमुपतिष्ठन्ते द्रष्ट्रे नम उपद्रष्ट्रे नमो ऽनुद्रष्ट्रे नमः ख्यात्रे नम उपख्यात्रे नमो ऽनुख्यात्रे नमः शृण्वते नम उपशृण्वते नमो ऽनुशृण्वते नमः

---

१ Thus B; ग्रामण्यः the other MSS.

२ cp. XVIII. 18.

सते नमो ऽसते नमो जाताय नमो जनिष्यमाणाय नमो भूताय नमो भविष्यते नम इत्यथ वैश्वदेवीꣳ सांग्रहणीं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । यावदेवात्राध्वर्युश्चेष्टति तावदेष प्रतिप्रस्थाता चतुष्टयीष्वप्सु ब्रह्मौदनꣳ श्रपयित्वाभिघार्योदञ्चमुद्वासयत्यथैतां प्राचीं निर्णिज्योपस्तीर्य तस्यामेतꣳ रजतꣳ रुक्मं प्रक्षालितमवदधाति । तस्यामेनमसंभिन्दन्निवोद्धरति सर्पिरासेचनं कृत्वा प्रभूतमाज्यमानीयाथोपरिष्टात्सुवर्णꣳ रुक्मं प्रक्षालितमवदधात्यथैतान्महत[1] ऋत्विज[1] उत्तरतो ऽनुदिशमुपवेश्य ताननुपूर्वमाचमय्य तेभ्य एनं भूमिꣳ स्पृशन्ननुच्छिन्दन्निवोपोहति । ॥ ३ ॥

स आह ब्राह्मणाश्च राजानश्चानेन माश्वेन मेध्येन स्वस्ति समापयाता[2] ब्रह्मज्यताया[3] इति । [4]तं तथेतीतरे प्रत्याहुरनेन त्वामश्वेन मेध्येन स्वस्ति समापयिष्यामो ब्रह्मज्यताया इत्यथ

---

१ महर्त्विजः M, but cp. supra p. 205. 5.

२ Thus M; समौपयाता the other MSS. I am in doubt whether we ought to read समापयाथाब्रह्मज्यताया (समापयाथ conj.); in this case the avagraha should be read before ब्रह्मज्यातााया (line 13); but the following अथ ब्रह्मज्यतामस्मै संजानते seems to plead against this reading.

३ Thus M; ब्र (or इ) ज्यताया all the other MSS.; by this omission of ह्म it is clear that all the MSS., with the exception of M, derive from one common source.

४ This passage left out in all the MSS. exc. M.

ब्रह्मज्यतामस्मै संजानते । ऽथैनान्सꣳशास्ति सकृत्सकृत्प्राश्याप्रत्यवमृशन्तो धारयाध्वा इत्यथैतस्मिन्सर्पिरासेचने रशने संतर्प्य परिकर्मिणे प्रयच्छति । द्विरपरं प्राश्य प्रमꣳसन्ति राद्धस्ते ब्रह्मौदन इति[१] । तेभ्यश्चतुरः साहस्रान्निष्कान्ददाति सुवर्णरजतौ च रुक्मावंच ये चत्रस्याभिषेक्तारस्ते ऽध्वर्युमभिषिञ्चन्ति । स आह ब्राह्मणाश्च राजानश्चाध्वर्युरेतौ द्वौ संवत्सरौ राजा भविष्यति तस्य शुश्रूषध्वं यो ह्यास्य[२] न शुश्रूषिष्यते सर्वस्वं तं[३] ज्यास्यन्तीत्यथाध्वर्युरेतौ द्वौ संवत्सरौ राजा भवति । यजमान इतीतरमाचक्षते । स आह ब्रह्मन्नश्वं मेध्यं भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति । बधानेतीतरः प्रत्याह देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्नुहीति । ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

अथ रशनामादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामादद इत्यादायाभिमन्त्रयत इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येति । तयाश्वमभिदधात्यभिधा असि भुवनमसि यन्तासि धर्तासि सो ऽग्निं वैश्वानरꣳ सप्रथसं गच्छ स्वाहाकृतः पृथिव्यां यन्ता राड् यन्तासि यमनो धर्तासि धरुण इत्येवमेव द्वितीयाꣳ रशनामादत्ते । तयैवमेवाश्वमभिदधाति । ते अश्वस्यानुपृष्ठमनुपृणक्त्यथैतस्मिन्काले ऽनुजायै च पुत्रो ऽन्वाधेयायै च श्ववन्थाभ्याꣳ श्वानमभिधत्तो । ऽथैष पौꣳश्चलेयो जरत्पूर्वया

---

१ This passage (cp. 207. 12) left out in all the MSS. exc. M.

२ च om. M.

३ तत् Be, त M; UB om. this passage.

सव्यं जानु वेष्टयित्वा सैध्रकेण मुसलेन श्वानमनूपतिष्ठते । ऽथाध्वर्युः पुरस्तात्प्रतिपद्यते सह शतेन तल्प्यानाꣳ राजपुत्राणां । ब्रह्मा दक्षिणतः सह शतेनाराज्ञामुग्राणाꣳ । होता पश्चात्सह शतेन सूतग्रामणीनामुद्गातोत्तरतः सह शतेन क्षत्तसंग्रहीतॄणां । मध्ये ऽश्वः श्वा चाथ दक्षिणꣳ ह्रदमभिप्रयान्ति । द्यौस्ते पृष्ठं क्रमैरत्यक्रमीद्वाज्याक्रान्वाजीति त्रिभिरनुवाकैरा क्रोडादश्वमभिधावयन्ति[1] । तमध्वर्युः पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठन्प्रोक्षत्यनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वायꣳ राजा वृत्रं वध्यादिति । तस्यानु प्रोक्षणꣳ शतं तल्प्या राजपुत्राः प्रोक्षन्ति । ब्रह्मा दक्षिणत उदङ्मुखस्तिष्ठन्प्रोक्षत्यनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वायꣳ राजाप्रतिधृष्यो ऽस्त्विति । तस्यानु प्रोक्षणꣳ शतमराजान उग्राः प्रोक्षन्ति । होता पश्चात्प्राङ्मुखस्तिष्ठन्प्रोक्षत्यनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वायꣳ राजास्यै विशो बहुग्वै बह्वश्वायै बहुजाविकायै बहुव्रीहियवायै बहुमाषतिलायै बहुहिरण्यायै बहुहस्तिकायै बहुदासपुरुषायै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै बहुरायस्पोषायै बहुसर्वधनायै राजास्त्विति । तस्यानु प्रोक्षणꣳ शतꣳ सूतग्रामण्यः[2] प्रोक्षन्त्युद्गातोत्तरतो दक्षिणामुखस्तिष्ठन्प्रोक्षत्यनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वायꣳ राजा सर्वमायुरेत्विति । तस्यानु प्रोक्षणꣳ शतं क्षत्तसंग्रहीतारः प्रोक्षन्ति । दिग्भ्यो ऽश्वꣳ समुक्षन्तीति ब्राह्मणमथास्यैष पौꣳश्चलेयः सꣳश्लिष्टो भवति यदा त्वोपसी-

१ °धापयंति M.

२ Thus BU; °णयः M Be.

वाम्यथ शुनः प्रहरासीत्युपमीवत एष पौंश्चलेयः सैध्रकेण मुसलेन शुनः प्रहन्ति। तमत एवानुमन्त्रयते ॥ ५ ॥

यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुण इति। तमश्वस्याधस्तदनुपास्य दक्षिणापप्लावयति परो मर्तः परः श्वेत्यथास्य ब्रह्मा हस्तं गृह्णाति ब्रह्मणो वा यजमानो ऽहं च त्वं च वृत्रहन्त्संबभूव सनिभ्य आ। अरातीवा चिदद्रिवो ऽनु नौ शूर मंसते भद्रा इन्द्रस्य रातय इत्यथैतमैषीकमभ्यूहं मौञ्जीभ्यां रज्जुभ्यामन्तयोरभिदधाति। तत्सह वेतसशाखोपसंबद्धा भवति। तदेतेन शतं तल्प्या राजपुत्रा विविच्यन्ते। तेषामनु विवेकमितरे। द्वे अन्यतरमन्तं शते गृह्णीतो द्वे अन्यतरमन्तं शते। अथैनाम्सं शास्यनेनैषीकेणाभ्यूढेनाभ्युदूहन्त[1] इव पुरस्तात्प्रत्यञ्चमूर्मिणाश्वमभिधावयाता[2] इत्यभिधाव्यमाने[3] ऽध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभि क्रत्वेन्द्र भूरध ज्मन्न ते विव्यङ्महिमानं रजांसि। स्वेना हि वृत्रं शवसा जघन्थ न शत्रुरन्तं विविदद्युधा त इत्यथैनं संवेश्य दक्षिणापप्लावयत्यथैतमश्वं प्रदक्षिणमावर्त्य शालामानयति यदातो अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवं प्रियाम्। एतं स्तोतरेतेन पथा पुनर-

---

१ ०भ्यूहंत MSS. exc. M.

२ ०भिधापयाता M; ०धावयंता the other MSS.; if अभिधावयाता is the correct reading we have here a form of the same kind as समापयाता (supra p. 207, 12).

३ ०धाप्यमाने again M.

श्वमावर्तयामि न इति । तमध्वर्युः पूर्वाभि स्तोकीयाभिरन्वैत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्येतेनानुवाकेन पुनःपुनरभ्युपाकारं यावदस्य स्तोका उपरमन्त्यथैतमश्वमग्रेण शालां प्राञ्चꣳ स्नापयित्वा प्रपद्यास्वस्य सावित्राणि जुहोत्यग्नये स्वाहा वायवे स्वाहेति सन्नाथ सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपत्यासाद्य पुरस्ताद्भागाञ्जुहोत्यग्नये[1] स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पञ्च । पुरस्तात्स्विष्टकृतस्त्रयोऽशीतिमश्वचरितान्युपजुहोतीङ्काराय स्वाहेङ्कृताय स्वाहेत्यंससुदिते त्रयोदश प्रद्रावाञ्जुहोत्यायनाय[2] स्वाहा प्रायणाय स्वाहेति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथैतमश्वं प्रदक्षिणमावर्त्य पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्यान्तर्वेदि प्राञ्चꣳ स्नापयित्वाह ॥ ६ ॥

यद्वा इदमाहुः पदेपदे ह वा अश्वस्य मेध्यस्याध्वर्युर्जुहोतीहैव वयं तद्धोष्यामो यथा नः पदेपदे हुतं भविष्यतीति । तस्य पत्सु धृतीर्जुहोत्यक्ष्णया वा पर्यारिणीर्वेह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेत्यथैनं प्राञ्चमुत्क्रामय्य प्रोक्षति प्रजापतये त्वेति पुरस्तादिन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतो वायवे त्वेति पश्चाद्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतो देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्टादथैनमतिप्रोक्षेण प्रोक्षति कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वा पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा सते त्वासते त्वाद्भ्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा

---

१ °भागाञ्जुहो° M.   २ प्रद्रवा MSS., but cp. infra 214, 9.

विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्यथास्य[1] रूपाणि जुहोत्यञ्ज्येताय स्वाहाञ्जिसक्थाय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्येताभ्यामनुवाकाभ्यामथास्योपोत्थायाश्वनामभिर्दक्षिणं कर्णमाजपति विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राश्वो ऽसि हयो ऽस्यत्यो ऽसि नरो ऽस्यर्वासि सप्तिरसि वाज्यसि वृषासि नृमणा असि ययुर्नामासीत्यथैनमुपतिष्ठत आदित्यानां पत्वान्विहीत्यथैनꣳ रशनाभ्यामुत्सृजति भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्यथैनं देवताभ्यः परिददाति देवा आशापाला एतं देवेभ्यो ऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्यथास्मा एतानपरिमितान्निरमणान्निरष्टानुपावसृजन्त्यथैनमेतानि चत्वारि शतानि गोप्तृणामनुयुञ्जते प्रास्तकवचा विततवरूथा यथा युद्धाय तथा[2] । तेभ्यः पक्वाशनं प्रसौति । ॥ ७ ॥

स आह ब्राह्मणाश्च राजानश्च यस्येमे पक्वाशनमुपावहरिष्यन्ते मयाप्रसूता मोपवादिष्टेति । स आह ब्राह्मणाश्च राजानश्च बहिर्देवयजनादाहनं व्युदचध्वं यस्यायं वडबाभिः संसृज्यते सर्वस्वं तं ज्यास्यन्तीति । ते बहिर्देवयजनादाहनं व्युदचन्ते[3] । ऽश्वैश्चैव साण्डैश्चरन्त्यश्वतरैश्च । न वडबाभिर्ना-

---

१ The passage अथास्य up to श्वेताय स्वाहेत्येताभ्यामनुवाकाभ्याम् left out in all exc. M.

२ Thus M, which, however, omits तथा ; all the other MSS. are wholly corrupted.

३ Thus M ; व्युदचंति Be ; व्युदंचंति U ; व्युदंचं B.

अश्वतरीभिरथैतौ[1] वीणागाथिनावतिप्रगृह्णीतो[2] । ऽथैष ब्राह्मणो वीणागाथी गायतीत्यददा इत्ययजथा इत्यपचथा इत्येवं मिश्रास्तिस्रो गाथाः । कामचारो ऽस्य । स्नानाद्येवैनं गोपायन्ति वाहनाद्याथ यद्यश्वमुपतपद्विन्दत्याग्नेयो ऽष्टाकपालः सौम्यश्चरुः सावित्रो ऽष्टाकपालः पौष्णश्चरू रौद्रश्चरुरित्यथ यदि नावगच्छत्यग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालो मृगाखर इत्यथ यदि वडवाभिः संसृज्यते ऽग्नये ऽंहोमुचे ऽष्टाकपालः सौर्यं पयो वायव्य आज्यभागो । यद्यभिवाति रौद्रो । यदि स्रावः पौष्णो । यद्यप्सु वारुणो । यदि काणः[3] सौर्य । एतासामार्तीनां यां कां[4] च[4] न्येति[4] । सकृत्त्वेव[5] प्रायश्चित्तिरथ यो ऽस्य[6] सदश्वानां सत्तमस्तमुत्सृजत्यथातो रशनाभ्यामेव प्रतिपद्यते । समानं कर्मा परिदानात् । ॥ ८ ॥ द्वितीयः ॥

उत्सृज्याश्वं वैश्वदेवान्पशूनालभन्ते । तेषां पशुपुरोडाशाननुवर्तन्ते वैश्वदेवहवींषि । वैश्वदेवहवींषि वैवैषां पशुपुरोडाशा भवन्ति । ताननुवर्तते मध्यमा सावित्री[7] । प्रसिद्धाः[8]

---

१ ०यैतौ M.

२ Thus M; U om. प्र; Be B: ०गाविततिस्गृह्णीतो; the expression occurs also in the gṛhyasūtra I. 15.

३ काणः M; कारणः the other MSS.; but cp. Āp. xx. 7. 18.

४ कांचिन्येति M.

५ Uncertain; सकृत्वेव M Be; चुत्वेव B; सकृदेव U.

६ गस्य M.

७ Thus M; सावित्र्याः BU; सावित्राः Be.

८ Instead of प्रसिद्धः or प्रसिद्धाः as the other MSS. have it here and infra, M consequently प्रसिद्धं, but cp. the expression प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते ।

पशवः संतिष्ठन्ते । ऽथापराह्णे सवित्र आसवित्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते । ऽथैतौ वीणागाथिनावतिप्रगृह्णीतो । ऽथैष राजन्यो वीणागाथी गायतीत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यसुꣳ संग्राममहन्नित्येवं मिश्रास्तिस्रो गाथाः । प्रातरग्निहोत्रे हुते ब्राह्मणो वीणागाथी गायति सायमग्निहोत्रे हुते राजन्यस्तावेवमेव संवत्सरं गायतो । ऽथ सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपत्यासाद्य पुरस्ताद्धागाज्जुहोत्यसमुदिते[1] धृतीश्च जुहोति प्रद्रावाꣳश्च[2] जुहोति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ मध्यंदिने सवित्रे प्रसवित्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथापराह्णे सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ श्वो भूते सावित्रीभिरेव प्रतिपद्यते । स एवमेव सावित्रीभिरहरहर्यजमानश्चतुरो मास एति काममिष्ट्वा कामं पशुबन्धेन कामं यवाग्रयणेनाथ चतुर्षु मासेषु पर्यवेतेषु सावित्र्येष्ट्वेष्ट्वा वरुणप्रघासान्पशूनालभन्ते । ॥ ९ ॥

तेषां पशुपुरोडाशाननुवर्तन्ते वरुणप्रघासहवीꣳषि । वरुणप्रघासहवीꣳषि वैवैषां पशुपुरोडाशा भवन्ति । ताननुवर्तते मध्यमा सावित्री । प्रसिद्धाः पशवः संतिष्ठन्ते । ऽथापराह्णे

१ ०ताद्धागाज्जुहो० M as above, p. 211, 6.

२ Thus M; प्रद्रवांश्च the other MSS.; the value of the word is उद्द्रावः।

सवित्र आसवित्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते । ऽथ श्वो भूते सावित्रीभिरेव प्रतिपद्यते । स एवमेव सावित्रीभिरहरहर्यजमानो ऽपराꣳश्चतुरो मास एति काममिष्ट्वा कामं पशुबन्धेन कामꣳ श्यामाकाग्रयणेनाथ चतुर्षु मासेषु पर्यवेतेषु पौर्णमास्या उपवसथ आनीकवतं पशुमालभते । तस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तत आनीकवतꣳ हविरानीकवतो वैवास्य पशुपुरोडाशो भवति । तमनुवर्तते प्रथमा सावित्री । प्रसिद्धः पशुः संतिष्ठते । ऽथ मध्यंदिने सांतपनं पशुमालभते । तस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तते सांतपनꣳ हविः । सांतपनो वैवास्य पशुपुरोडाशो भवति । तमनुवर्तते मध्यमा सावित्री । प्रसिद्धः पशुः संतिष्ठते । ऽथापराह्णे सवित्र आसवित्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ सायं गृहमेधीयेन चरत्यथापररात्रे पूर्णदर्व्येण[1] चरत्यथ प्रातः क्रैडिनं पशुमालभते । तस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तते क्रैडिनꣳ हविः । क्रैडिनो वैवास्य पशुपुरोडाशो भवति । तमनुवर्तते प्रथमा सावित्री । प्रसिद्धः पशुः संतिष्ठते । ऽथ मध्यंदिने साकमेधान्पशूनालभन्ते[2] । ॥ १० ॥

---

१ पूर्णदर्व्येण all, but cp. vol. I, p. 142. 5 ; Āp. has also पूर्णदर्व्यं, but the S'at. Br. पूर्णदर्वं ; the word occurs again xvii. 57 and in the Dvaidha ; Bhav. in his comm. on the latter has •दर्व्यं ।

२ लभंते MU Be ; लभते B.

तेषां पशुपुरोडाशाननुवर्तन्ते महाहवींषि। महाहवींषि वैवैषां पशुपुरोडाशा भवन्ति। ताननुवर्तते मध्यमा सावित्री। प्रसिद्धाः पशवः संतिष्ठन्ते। ऽथापराह्णे पितृयज्ञेन चरति। पितृयज्ञेन चरित्वा त्रैयम्बकैश्चरति। त्रैयम्बकैश्चरित्वादित्यं पशुमालभते। तस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तत आदित्यं हविरादित्यो वैवास्य पशुपुरोडाशो भवति। तमनुवर्तत उत्तमा सावित्री। प्रसिद्धः पशुः संतिष्ठते। ऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते। ऽथ श्वो भूते सावित्रीभिरेव प्रतिपद्यते। स एवमेव सावित्रीभिरहरहर्यजमानो ऽर्धचतुर्थान्मास एति काममिष्ट्या कामं पशुबन्धेन कामं व्रीह्याग्रयणेनाषाढामावास्याया उपवसथीये ऽहन्सावित्र्येष्ट्वाग्निकानि सावित्राणि कृत्वोखाः संभृत्य पशुशीर्षाणि च वायव्यं पशुमालभते[1]। तस्य प्राजापत्यस्तूपर उपालम्भ्यो भवति। तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा पशुपुरोडाशौ निर्वपति। तावनुवर्तते मध्यमा सावित्री। प्रसिद्धौ पशू संतिष्ठेते। अथापराह्णे सवित्र आसवित्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते। ऽथ श्वो भूते सावित्रीभिरेव प्रतिपद्यते। स एवमेव सावित्रीभिरहरहर्यजमान एतमर्धमासमेति काममिष्ट्या कामं पशुबन्धेनाथ चतुर्षु मासेषु पर्यवेतेषु सावित्र्येष्ट्वा ॥ ११ ॥

शुनासीरीयान्पशूनालभन्ते[1]। तेषां पशुपुरोडाशाननुवर्तन्ते शुनासीरीयहवींषि। शुनासीरीयहवींषि वैवैषां पशु-

---

१ °लभंते M, °लभते the other MSS.

पुरोडाशा भवन्ति । ताननुवर्तते मध्यमा सावित्री । प्रसिद्धाः पशवः संतिष्ठन्ते । ऽथापराह्णे सवित्र आसवित्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा यजमानायतन उपविश्य त्रेण्या शलल्या लोहितायसस्य च क्षुरेण शीर्षन्नि च वर्तयते परि च वपते पुरस्तादेवाग्रे ऽथ दक्षिणतो ऽथ पश्चादथोत्तरतो ऽथोपरिष्टात्संतिष्ठन्ते चातुर्मास्याः पशवः संतिष्ठन्ते सावित्र्यः ।

॥ १२ ॥ तृतीयः ॥

अथाश्वशालायामश्वं निग्रथ्नन्त्यथैनं तीर्थादानीय पवयित्वा त्रिहविषमग्निदीक्षणीयामिष्टिं निर्वपति । तस्यै तावन्त्युत्सीदन्ति यावन्ति दीक्षणीयाया । अथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्य त्रीणि पूर्वाणि वैश्वदेवानि जुहोति स्वाहाधिमाधीताय स्वाहेत्यथ सप्त प्राणाहुतीर्जुहोति प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेत्येकविꣳशिनीं दीक्षां जुहोति पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेति । पश्चाध्वरदीक्षाहुतीर्जुहोति[1] षडग्निदीक्षा एकामृतुदीक्षां ध्रुवो देवानां कर्मणेति । सप्ताहान्येतयेष्ट्या यजत इति । स त्रीणि-त्रीण्येव पूर्वाणि वैश्वदेवानि जुहोत्युत्तरामुत्तरामृतुदीक्षां । द्वे[2] अन्तत[2] ऋतुदीक्षे[2] जुहोति महीमू षु सुत्रामाणमित्येतदे-

१ Thus M, °दीक्षाजुहोति the other MSS.

२ Thus M; तेद्वेतटेकृतु° Be; वेद्वतडष्कृतु° U; वेद्वतद्दृतु° B.

वाहर्दीक्षते । संवत्सरमुख्यं[1] बिभर्ति । द्वादशोपसदो ऽथैनमेता यथाम्नातं विशः पर्यवस्यन्ति । नेदीय एनमेते[2] कर्मकृत उपसंगच्छन्ते तक्षाणश्च रथकृतश्च[3] मयस्कृतश्च[3] कुलालाश्च दयाः कर्मारा नखकृतः सप्तमे । ऽथैतांस्तक्ष्णः सꣳशास्ति ॥ १३ ॥

एकशतं बैल्वानि दार्वाचितानि छिन्दत[4] तानि प्रवकलानि कृत्वाचायं[5] चिनुतैकविꣳशतिं यूपाञ्छिन्दतैकविꣳशत्यरत्नीन्[6] राज्जुदालमग्निष्ठं पौतुद्रवावुपस्थावानौ षड् बैल्वान् षट् खादिरान् षट् पालाशान्पालाशमुपशयं पालाशं पात्नीवतं पालाशं विशालयूपमेकतयानि दारुमयाणि पात्राणि कुरुत षट्त्रिꣳशतꣳ स्रुवान्दीर्घदण्डान् षट्त्रिꣳशतमनुवेषान्दीर्घदण्डाꣳश्चत्वारि[7] वाष्टौ वेन्द्राणसानि चतुश्चक्राणि बृहच्चक्राणि यथा समानि यूपाग्रैः स्युरपरिमितान्यारोहणमहानसानि कुरुतैकं वैतसं कटं कुरुताश्वस्योपस्तरणायेत्यथैतान्रथकृतः सꣳशास्ति

---

१ ॰मुखां M.

२ एवमेते M.

३ ॰कृताश्चामयस्कृ॰ M; ॰कृताश्चायस्कृ॰ Be; the other MSS. are defective; cp. infra 219, 1.

४ Thus M (we expect छिन्त), छिंदंति the other MSS.

५ Uncertain; कृत्वारचायां M; कृत्वावयायं BU; कृत्वावचायं Be (pr. m.), कृत्वाचायं Be (sec. m.?); cp. infra xv. 19 (223, 19).

६ Thus M; ॰त्यरत्निं the other MSS.

७ Thus (only ॰वेषां॰) M; षट्चिंशतं दर्वीं दीर्घदंडाश्च॰ UBe; B om. these words. What is meant by अनुवेष I do not see. Read perhaps ॰शतं दर्वीर्दीर्घदण्डाश्च॰; cp. p. 224 8.

स्वरथं कुरुतापरिमिताञ्चयान्कुरुतेत्यथैतान्मयस्कृतः सꣳशास्त्यपरिमितं चर्मण्यं कुरुतेत्यथैनान्कुलालान्सꣳशास्ति यथैकविꣳशतिविधायाग्नय एवमिष्टकाः कुरुत तिस्रो महतीः कुम्भीः कुरुत यथाश्वं तूपरं गोमृगमित्येतान्साङ्गान्क्रूपयेयुरपरिमिता स्थालीः कुरुतेति ॥ १४ ॥

अथैतान्कालायसकृतः सꣳशास्ति सायकं कुरुत सित्तिमंकल्पोदकं[1] कृष्णं कृष्णत्सरुꣳ सुवर्णꣳ सुवर्णत्सरुं चतुरः कालायसांल्लोहायसत्सरूꣳश्चतुरो लोहायसान्कालायसत्सरून्षट्त्रिꣳशतꣳ सुवर्णान्रजतत्सरून् षट्त्रिꣳशतꣳ रजतान्सुवर्णत्सरूꣳस्त्रीणि च शतानि त्रयस्त्रिꣳशतं च सौवर्णानाꣳ सूचीनां त्रीणि च शतानि त्रयस्त्रिꣳशतं च राजतानां त्रीणि च शतानि त्रयस्त्रिꣳशतं च सीसानामेकं कालायसस्य कमण्डलुं कुरुताश्वतेजन्यै अपणायेत्यथैतान्सुवर्णकृतः सꣳशास्ति परःशतꣳ शतपलान्निष्कान्कुरुत सुवर्णरजते महिम्नोः पात्रे कुरुतैकतयानि सौवर्णानि पात्राणि कुरुत यावत्यः पत्नयस्तावतः[2] सौवर्णानुपशयान्कुरुत रजतग्रन्थीन्राजतान्वा सुवर्णग्रन्थीन्यावत्यः पत्नयस्तावन्ति[3] सौवर्णानि कुम्बकुरीराणि कुरुत रजतशङ्कूनि राजतानि वा सुवर्णशङ्कूनि यावत्यः पत्नयस्तावतः[4] सौवर्णान्क-

---

१ I have simply accepted the reading of M; if it is correct, I do not see; सत्विमगुलफोदकं Be B; सत्विमगलफादकं U.

२ पत्न्यः MSS., but cp. Āp. xx. 157 and infra.

३ पत्न्य॰ MBU; पत्नय॰ Be.

४ पत्न्य॰ all.

मण्डलून्कुरुत रजतराक्मान्राजतान्वा सुवर्णराक्मानेकꣳ सौवर्णं विधवनं कुरुत त्रीणि सौवर्णानि धवित्राणि कुरुत रजतदण्डानि राजतानि वा सुवर्णदण्डानि सहस्रꣳ सौवर्णान्काचान्कुरुत सहस्रꣳ राजतान्सहस्रꣳ सामुद्रान्हिरण्मयं कशिपु[१] हिरण्मयं[२] षड्वीशꣳ[२] हिरण्मयꣳ[२] संदानमिति[२] । ॥ १५ ॥

अथैतान्सखकृतः[३] सꣳशास्त्यपरिमितान्यष्टमानि कुरुतेत्यथास्यैतान्यन्यान्युपक्लृप्तानि भवन्ति शतं घृतचर्माणि शतं मधुचर्माणि शतं तण्डुलचर्माणि शतं पृथुकचर्माणि शतं लाजाचर्माणि शतं करम्भचर्माणि शतं धानाचर्माणि शतꣳ सक्तुचर्माणि शतं मसूस्यचर्माणि शतं प्रियङ्गुतण्डुलचर्माणीत्यथास्यैत एकविꣳशतिः प्रतिप्रस्थातारः सꣳशिष्टा भवन्त्यात्मना द्वाविꣳशस्ते[४] जनपदेभ्यः पशून्समचन्ति[५] तथारूपान्यथारूपाꣳस्ते विदुर्ग्रामेषु ग्राम्यानचन्त्यरण्य आरण्यान्गिरिषु गैरेयान्नदीषु नादेयान्प्सरेषु वयाꣳसि कुम्भीषु सरीसृपानिति । ॥ १६ ॥ चतुर्थः ॥

प्रसिद्धः[६] संनिवापो । ऽथ प्रायणीयेन चरति । प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति । पदेन चरित्वार्षभे चर्मन्सहस्रेण

---

१ ०पुं M.

२ Thus M; हिरण्मयं त्रिंशंद्धिरण्मयं संदानानीति BU Be (pr. m.); हिरण्मयमुपबर्हणं षट्त्रिंशं हिरण्मयं संदानानीति Be (sec. m.).

३ Thus M; ०तानसंकृतः the other MSS.

४ ०विंशतिस्ते M.

५ Thus M; समवंति the other MSS.

६ प्रसिद्धं M.

राजानं क्रीत्वोद्यातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्यायान्वहं प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । द्वादशाह एवैष । एकविंशतिविधो ऽग्निर्निष्ठीयते । तस्यैकविंशतिच्छदिः सदो भवत्यथाहवनीयं प्रणयत्याहवनीयं प्रणीय सदोहविर्धाने संमिनोति । सदोहविर्धाने संमित्याग्नीषोमौ प्रणयत्यग्नीषोमौ प्रणीय यूपस्यावृता यूपमुच्छ्रयति । स्वर्वन्तं रज्जुदालमग्निष्ठमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरोति । तस्य प्रसिद्धं वपया चरित्वा वसतीवरीर्गृहीत्वाथ पशुपुरोडाशं निर्वपति । तमनुवर्तन्ते ऽष्टौ देवसुवां हवींष्यग्नये[1] गृहपतय[1] इत्येतान्यग्नये[1] गायत्रायेत्येषा च दशहविरिष्टिस्तस्या एता याज्यापुरोनुवाक्या भवन्ति समिद्दिशामाशया नः सुवर्विदितीडान्ताः पशुपुरोडाशाः संतिष्ठन्ते । पत्नीसंयाजान्तः पशुर्हृदयशूलान्त इत्येके । ऽथ वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विशिष्योपवसन्त्यथातो महारात्र एव बुध्यन्ते । समानं कर्म परिधीनां[2] परिधानात्परिधिष्वनुवर्तयति कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्त्विति षण्मध्यमे षड् दक्षिणार्धे पञ्चोत्तरार्धे । ऽथ राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यङ्गिरदैत्यग्निष्टोमं क्रतुमुपैति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्म पवमानात्पवमानं स्पष्यन्याचति बर्हिश्च शतपलं चाथाहोद्गात-

१ अग्नये गृ० इत्येतानि om. M.

२ परिधि M.

बर्हिꣳश्च ते शतपलं चाश्वो म उद्गायत्विति। ते ऽश्वस्य वालधिꣳ समन्वारभन्ते ऽग्निष्टे वाजिन्युङ्क्तु त्वारभे स्वस्ति मा संपारय वायुष्टे वाजिन्युङ्क्तु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयादित्यस्ते वाजिन्युङ्क्तु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेत्यथोदञ्चो ऽभि[1] पवमानꣳ सर्पन्त्युत्तरत एष वडवाव्रज उच्छ्राय्या परिश्रितो भवति। तं विवृणन्त्यभ्यश्वं वडवाः क्रन्दन्त्यभ्यश्वो वडवाः क्रन्दति। सो ऽश्वस्योद्गीथस्तत्पुण्या वाचः संप्रवदन्ति। ॥ १७ ॥

उदगासीद्वा अयमश्वो मेध्य आयुरुदगासीत्सुभूतमुदगासीद्ब्रह्मवर्चसमुदगासीदिदमुदगासीदिदमुदगासीदिति पुण्या वाचः संप्रवदन्त्युत्सृजन्ति वडबा। अश्वशालायामश्वं निग्रथ्नन्त्यथास्मा आसुकुष्मिकमन्नमुपकिरन्त्यथाहोद्गातर्धेनुशतं[2] च ते शतपलं च त्वं म उद्गायेति। तस्य चतसृषु बहिष्पवमानो[3]। ऽष्टास्वष्टास्वाज्यानि[3]। द्वादशो माध्यंदिनः पवमानः। षोडशानि पृष्ठानि। सविꣳश[4] आर्भवः[4] पवमानश्चतुर्विꣳशमग्निष्टोमसाम। तं चतुष्टोम इत्याचक्षते। समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वैकादश रशना आदाय यूपमभ्यैति। स्वर्वन्तꣳ रज्जुदा-

---

१ भि all.

२ Thus (आसुकुष्मिकमंनसु॰) M; आकुकमंडिनसु॰ the other MSS.

३ Thus corrected, cp. infra xviii. 34 and S'at. Br. xiii. 5. 1. 1. ॰पवमानोष्टाष्टा न्याज्यानि, with स्वा above the lacuna, M; ॰पवमानेष्टाष्टान्याज्यानि BU; ॰पवमानोऽष्टाष्टान्याज्यानि Be.

४ Thus M; संविशतिरार्भवः BU; विंशतिरार्भवः Be; cp. infra l.c.

स्तमग्निष्ठमुत्सृज्यैकादशिनान्पशूनुपाकरोति । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय । तदृजुधा संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्मा दाक्षिणेभ्यो । दाक्षिणानि हुत्वाष्टौ संवर्गाहुतीर्जुहोत्यर्वाङ् यज्ञः संक्रामत्विति । तृतीयं दक्षिणानां ददाति । वैश्वकर्मणानि हुत्वा नव पर्याप्तीर्जुहोति भूतं भव्यं भविष्यदिति । नाचाम्यभिषेको । ऽहीनसंततिं करोत्यृजुधा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णाति । समानं कर्मा पवमानात्पवमानेन चरित्वा स्वे धामन्पशुभिश्चरति[1] । तेषां नाना मनोता नाना देवता नाना प्रत्यभिमर्शना नाना वसा-होमाः समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिशो । नाना दिश इत्येके । समानं कर्मा पत्नीसंया-जेभ्य । उपकाश एवैषो ऽग्निष्टोमश्चतुष्टोमः संतिष्ठते पत्नी-संयाजान्तः । ॥ १८ ॥ पञ्चमः ॥

अथास्यैतानि शतमौक्षाणि चर्माण्युपस्तीर्णानि भवन्त्युत्तराꣳ श्रोणिमुत्तरेण पत्नसꣳहितान्यथैतेषां शतचर्मणां विꣳशतिं वा चतुर्विꣳशतिं वापोद्धृत्याथेतरैरक्षाणि संप्रयुवन्त्यथैतेषां दार्वा-चितानां विꣳशतिं वा चतुर्विꣳशतिं वा मध्ये ऽग्नेरक्षायं[2]

---

१ चरंति M.

२ Thus M; ग्नेरक्षासं BU; ग्नराक्षमं Be.

चित्वाथेतराणि[1] संछिद्यसंछिद्यैव संप्रकिरन्ति । तदेतां चतुरश्रां देवपुरमध्यात्ममायातयत्यपि वा पक्षपुच्छानभिनिरूहति[2] यथा समावती यूपाग्रैः स्यादथैनाꣳ[3] समुच्छ्रित्य[3] परिश्रयन्ति । तस्योदीचीं द्वारं कुर्वन्ति । तदेतानीन्द्राणसान्युपवर्तयन्ति चत्वार्यनुदिशमवान्तरदिशाश्चितराणि यद्यष्टौ भवन्ति । तेषां चत्वारश्चत्वार एकैकमधिरोहन्ति दशान्ये रात्रिकर्मिणो । ऽथैभ्य स्थालीभिराज्यान्यभिहरन्त्यष्टमैरन्नान्यथाध्वर्युरादत्ते[4] स्रुवं च दीर्घदण्डं दर्विं[5] च दीर्घदण्डामाददत एकविꣳशतिं[6] प्रतिप्रस्थातारो दशान्ये रात्रिकर्मिणो । ऽथाध्वर्युः स्रुवेणाज्यस्योपहत्य त्रीणि पूर्वाणि वैश्वदेवानि जुहोति । स्वाहाधिमाधीताय स्वाहेति स्रुवैरेवाज्यानां जुह्वति दत्वते स्वाहेति दर्वैरन्नानामदन्तकाय स्वाहेति । त एवमेवैतमनुवाकं । यदैतस्यानुवाकस्य पारं यन्त्यथैतेनानुवाकेन व्यवदधाति । ॥ १९ ॥

पूर्वा स्तोकीया अथैतमनुवाकं दिश्या । अथैतमनुवाकमुत्तरा स्तोकीया अथैतमनुवाकमेकविꣳशिनीं दीक्षामथैतमनुवाकमृतुदीक्षा अथैतमनुवाकमश्वस्य सावित्राण्यथैतमनुवाकं ।

---

१ छित्वा॰ M.

२ Thus M ; ॰पुच्छनामभिनिरूहति Be ; ॰पुच्छानामभिनिरूहनंति U ; ॰पुच्छनामभिर्निरूहणंति B.

३ ॰थैनांत्समु॰ Be.

४ ॰ष्टौमैरंनान्य॰ M, but cp. supra p. 220, 6.

५ Thus MBU ; दर्वीं Be.

६ Thus M ; ॰शतिः Be ; ॰शति BU.

त एवमेवैताननुवाकानेतेनैवानुवाकेन । यदैतेषामनुवाकानां पारं यन्त्यथैताननुवाकानुपसंक्रामन्ति वैश्वदेवानि चाश्वाङ्गानि च द्वावश्वरूपाणामोषधीनां च वनस्पतीनां च द्वावपाꣳ संधानानां चाभिधानानां च संप्लवस्यैक । उक्तः स्वारीहोमस्त एवमेवैताननुवाकानेतेनैवानुवाकेन । यदैतेषामनुवाकानां पारं यन्त्यथैताननुवाकानभिनिवर्तन्ते ॥ २० ॥

एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याꣳ स्वाहेति । त एवमेवैताननुवाकानेतेनैवानुवाकेन पुनःपुनरभ्युपाकारं जुह्वत्यथ वसतीवरीणां परिहरणकाले ऽधिद्रवन्ति । परिहृतासु वसतीवरीष्वाहृतायाꣳ सुब्रह्मण्यायां पुनरेवाधिद्रवन्ति । त एवमेवैताननुवाकानेतेनैवानुवाकेन पुनःपुनरभ्युपाकारं जुह्वतः समाप्नुवन्ति । तानि वा एतान्यश्वस्य सर्वायुषाणीत्याचक्षते । ॥ २१ ॥

समाप्तय इति हैक आहुरेतैर्हि सर्वाꣳ रात्रिं जुह्वत्यथ प्रातरनुवाकमुपाकरिष्यन्ताववद्रवतो ऽध्वर्युश्च प्रतिप्रस्थाता च द्वावन्यावधिद्रवतो रात्रिकर्मिणावथ[1] राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यग्निरुदैत्युक्थ्यं[2] क्रतुमुपैति । समानं कर्मोपाꣳश्वोरुपाꣳशुꣳ होष्यन्निन्द्राणसमधिद्रुत्य चतस्रः स्रुवाहुतीर्जुहोत्युषसे स्वाहा व्युष्टै स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । समानं

---

१ ०कर्मिणामथ M.

२ उदैति M ; उदेति the other MSS.

कर्मान्तर्यामादन्तर्यामꣳ होष्यन्निन्द्राग्नमधिद्रुत्य चतस्रः स्रुवाहुतीर्जुहोत्युदिताय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहेत्येतदुदित आदित्य उपरमन्ति रात्रिकर्मिणो । व्यवच्छिन्दन्ति परिश्रयणानि । निवर्तयन्त्यैन्द्राग्नानि । प्रसिद्धꣳ सुवर्णग्र्यैर्ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयणं गृहीत्वा सुवर्णरजताभ्यां द्वौ महिमानौ ग्रहौ गृह्णाति यः प्राणतो य आत्मदा इत्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वा चतुर्विꣳशतिꣳ रशना आदाय यूपानभ्यायन्ति चतस्रश्चतस्र इतरे परिकर्मिणः । स्वर्वन्तꣳ राज्जुदालमग्निष्ठमुत्सृज्य तस्माद्दक्षिणमेव पूर्वं पौतुद्रवमुपस्थावानमुच्छ्रयति ॥ २२ ॥

अथोत्तरं । त्रीन्दक्षिणतो बैल्वाꣳस्त्रीनुत्तरतस्त्रीन्दक्षिणतः खादिराꣳस्त्रीनुत्तरतस्त्रीन्दक्षिणतः पालाशाꣳस्त्रीनुत्तरतो । ऽत्रैतं पालाशमुपशयं दक्षिणतो न्यस्यति तूष्णीꣳ । स्वर्वन्तान्यूपानुत्सृज्याथाध्वर्युरग्निष्ठ उपाकरोत्यश्वं तूपरं गोमृगमित्येताꣳस्त्रीन्प्राजापत्यानथ पर्यङ्ग्यानुपाकरोत्याग्नेन्द्रं[1] कृष्णललाममैन्द्रापौष्णं पौष्णमाग्नेयौ कृष्णग्रीवौ त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ धात्रे पृषोदरꣳ सौर्यं बलक्षं पेत्वमित्यथाध्वर्युरग्निष्ठ एवोपाकरोत्यग्नये ऽनीकवते रोहिताञ्जिरनड्वा-

---

१ ०त्याग्नेन्द्रं M (sec. m.) ; ०त्याग्नेयं M (pr. m.) and all the other MSS., but cp. infra xv. 26 med. (229, 16).

नित्येकादशा।थाध्वर्युरग्निष्ठ एवोपाकरोति सोमाय स्वराज्ञे ऽनोवाहावनड्वाहाविति द्वन्द्विनो[1] । ऽथाध्वर्युरग्निष्ठ एवोपाकरोतीन्द्राय राज्ञे सूकर इत्येकादशारण्यां।स्तेषाग्निष्ठे पशुषष्ठिर्भवत्य।थ रोहितो धूम्ररोहित इति दशाष्टादशिनो ऽनुवाका।स्तेषां पूर्वा एव नवतो दक्षिणेषु यूपेषूपस्थापयन्त्युत्तरा नवत उत्तरेष्वा।ग्नेन्द्रा दक्षिणेषां मुख्या भवन्त्यैन्द्रासूरा उत्तरेषाम।थ मयुः प्राजापत्य इति दश दशिनो ऽनुवाका।स्तेषां पूर्वा एव पञ्चतो दक्षिणेषु यूपेषूपस्थापयन्त्युत्तराः पञ्चत उत्तरेषु । सोमापौष्णा दक्षिणेषां मुख्या भवन्त्यैन्द्रापौष्णा उत्तरेषाम।थैतस्मिन्नुपशये मनसैव यं द्वेष्टि तमुपाकरोति । यद्यु वै न द्वेष्यात्खुस्ते पशुरित्यनुदिश।त्येतस्मिन्काल आहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोत्युपाकृताय स्वाहेति । ॥ २३ ॥ षष्ठः ॥

अथैतमश्वमग्रेण यूपान्स्वरथे युनक्ति युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परि तस्थुष इत्य।थास्य पृष्ठं मर्मृज्यते रोचन्ते रोचना दिवीत्ये।वमेवोत्तरं योग्यं युनक्ति । तस्यैवमेवोत्तरतः[2] प्रष्टिमुपनियुनक्ति । तयोः पृष्ठं मर्मृज्यते युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी

---

१ चतुर्विंशतिं पशून् i.s.o. द्वन्द्विनः M. But TS. v. 6. 21 are enumerated only 22 paśus. The reading of M, however, would agree with the statement made infra (l. 3), that there are 60 paśus (3 + 11 + 11 + 24 (22 acc. to the Saṃhitā !) + 11). Should the text of TS. l.c. be incomplete ?

२ ०वोत्तरं M but cp. supra xi. 6 (p. 73, 3) ; this passage is left out in all the other MSS.

विपश्चता रथे। आशा धृष्णू नृवाहसेत्यथ केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रतिमुञ्चत्यथ यजमानं वर्मसंनहनीयाभिः संनह्यति जीमूतस्येव भवति प्रतीकमिति चतुर्दशभिर्यथारूपमथ रथमुपतिष्ठते वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूया इति तिसृभिरनुच्छन्दसमथ दुन्दुभिमुपश्वासयत्युपश्वासय पृथिवीमुत द्यामिति तिसृभिरनुच्छन्दसमथ दक्षिणꣳ ह्रदमभिप्रयाति द्यौस्ते पृष्ठं क्रमैरत्यक्रमीद्वाज्याक्रान्वाजीति त्रिभिरनुवाकैरा क्रोडेभ्योऽश्वानभिधावयन्त्यथैतꣳ[1] रथं प्रदक्षिणमावर्त्य शालामानयति यद्वातो अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवं प्रियाम्। एतꣳ स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न इति तानध्वर्युरुत्तराभि स्तोकीयाभिरन्वैत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्येतेनानुवाकेन पुनःपुनरभ्युपाकारं यावदेषाꣳ स्तोका उपरमन्त्यथैतमश्वमग्रेण यूपान् स्वरथात्प्रमुच्य सौवर्णेन संदानेन संदित्याध्वर्योरावसथं द्वियोगं वर्तयन्त्यथ महिषी वावाता परिवृक्तीत्येता अस्मै [2]गन्धान्गणान्मणीꣳश्चादायाभ्यायन्त्यश्वं तस्य यत्प्राक् क्रोडात्तन्महिष्यभ्यनक्ति वसवस्त्वाञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति पौतुद्रवेण प्रतिहितानां जायाभिः सहाथ यत्प्रतीचीनं क्रोडादा नाभेस्तद्वावाताभ्यनक्ति रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति ॥ २४ ॥

गौल्गुल्वेनाराज्ञां जायाभिः सहाथ यत्प्रतीचीनं नाभेरा

---

१ ॰भिधापयंत्य॰ M (as supra xv. 5 and 6, p. 209. 7, 210. 12); ॰भितापयंत्य॰ the other MSS.

२ Thus M; गंधान्त्वगणान्मणी॰ Be; गंधान्त्वणामणी॰ BU.

पुच्छात्तत्परिवृत्त्यभ्यनक्त्यादित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति मौस्तेन[1] सूतग्रामणीनां च क्षत्तसंग्रहीतॄणां च जायाभिः सह । तस्य ये प्राचीनं वक्षसः केशास्तेषु महिषी सहस्रꣳ सौवर्णान्काचानावयति भूरिति प्रतिहितानां जायाभिः सहाथ ये प्रतीचीनं वक्षसः केशास्तेषु वावाता सहस्रꣳ राजतान्काचानावयति भुव इत्यराज्ञां जायाभिः सहाथैषा परिवृक्ती वालेषु सहस्रꣳ सामुद्रान्काचानावयति सुवरिति सूतग्रामणीनां च क्षत्तसंग्रहीतॄणां च जायाभिः सह । यथेतं पत्न्यो[2] यन्त्यथ महिषी वावाता परिवृक्ती माहानसी[3] दासीत्येता[4] अस्मै मधुमिश्रान्लाजानुपकिरन्ति ॥ २५ ॥

लाजीऽ३ञ्छाचीऽ३न्यशो[5] ममाँ३[5] यव्यायै गव्याया एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत इति । यस्यै ह्यान्नमत्ति तस्यै ह्यार्धुका प्रजा[6] भवतीति[6] विज्ञायते । ऽथैतमश्वꣳ संदानात्प्रमुच्य निर्मन्थ्यस्यावृता निर्मन्थ्येन प्रचरति प्रहृत्याभिक्रत्याथाध्वर्युरग्निष्ठे नियुनक्त्यश्वं तूपरं गोमृगमित्यथास्य पर्यङ्गान्नियुनक्त्याग्नेन्द्रं कृष्णललाममैन्द्रापौष्णं पौष्णमित्येताꣳस्त्रीन्ललाट ।

---

१ Thus M; मौस्ते the other MSS.; cp. Āp. xx, 15. 12 (मौस्तकृतेन) ।

२ Thus all (not पत्न्यौ) ।

३ Thus M; महानसी BU; महानसि Be.

४ Thus M; दोसी॰ the other MSS.

५ Pluti sign not in MSS.

६ M om. प्रजा and reads भवंतीति ।

आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ ग्रीवासु । त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ सक्थ्योः । शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ पृष्ठे । धात्रे पृषोदरमुदरे । सौर्यं बलक्षं पेत्वं पुच्छ इत्यथाध्वर्युरग्निष्ठ एव नियुनक्त्यग्नयेऽनीकवते रोहिताञ्जिरनड्वानित्यथाध्वर्युरग्निष्ठ एव नियुनक्ति सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाह्यावनड्वाहावित्यथाध्वर्युरग्निष्ठ एव नियुनक्तीन्द्राय राज्ञे सूकर इति । सर्वानेवारण्यान्नियोजनेनैवानुवर्तयते[1] याꣳश्च ग्राम्याणां पशूनामुत्सृजन्नवत्यारण्याꣳश्चाथ दक्षिणान्प्रतिप्रस्थातारो नियुञ्जन्त्यथोत्तरानथैतमश्वं नित्येन प्रोक्षेण प्रोक्ष्यातिप्रोक्षेण प्रोक्षति जज्ञि बीजमिति । नित्येनैवेतरान्पशूनथ दक्षिणान्प्रतिप्रस्थातारः प्रोक्षन्त्यथोत्तरानथैतमश्वमग्रेण यूपान्प्रोक्षणीरवघ्रापयति ॥ २६ ॥

अग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः स ते लोकस्तं जेष्यस्यथावजिघ्र । वायुः पशुरासीदादित्यः पशुरासीदिति । यदि नावजिघ्रति पुनरेवावघ्रापयत्यग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः [2]स ते लोकस्तस्मात्त्वान्तरेष्यामि यदि नावजिघ्रसि । वायुः पशुरासीदादित्यः पशुरासीदिति । यदि नावजिघ्रति पुनरेवावघ्रापयत्यग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः[2] स ते लोकस्तं जेष्यसि यद्यवजिघ्रसि । वायुः पशुरासीदादित्यः

---

१ Thus M; °वर्तयति the other MSS.

२ ... २ This passage is found in M only.

पशुरसीदितीश्वरो ऽवघ्रातोरित्येतस्मिन्काल[1] आहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोत्याशब्धाय स्वाहेति ' ॥ २७ ॥ सप्तमः ॥

अथेध्मात्समिधमाददान आहाग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्यभ्यादधातीध्मं ' परि समिधꣳ शिनष्टि ' वेदेनोपवाजयत्यनूक्तासु सामिधेनीषु स्रुवेणाघारमाघारयति ' संमृष्टे स्रुग्भ्यामुत्तरमथासꣳस्पर्शयन्स्रुचावुदङ्ङत्याक्रम्य जुह्वाश्वं[2] तूपरं गोमृगमित्येतान्समनक्त्यथ पर्यङ्ग्यानथेतरानथ दक्षिणानथोत्तरानथ यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा प्रवरं प्रवृणीते ' प्रसिद्धमृत्विजो वृणीते ' सीदति होता ' प्रसवमाकाङ्क्षति ' प्रसूतः स्रुचावादायात्याक्रम्याश्राव्याह समिद्भ्यः प्रेष्येति ' समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्येता अश्वस्याप्रियो भवन्ति ' वषट्कृते जुहोति प्रेष्य प्रेष्येति चतुर्थाष्टमयोः समानयमानो ऽष्टमे सर्वꣳ समानयते ' परि स्वाहाकृतीभ्यः सꣳस्रावꣳ शिनष्टि ' दश प्रयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य स्रुवं च सायकं च याचति ' तौ जुह्वामक्त्वा ताभ्यामश्वं तूपरं गोमृगमित्येतान्समनक्ति ' कालायसैः पर्यङ्ग्याँल्लोहायसैरितरान्सुवर्णैर्दक्षिणान्रजतैरुत्तरानथ यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वाह पर्यग्नये क्रियमाणायानुब्रूहीति ' नित्ये पर्यग्निकरणे ऽनुवर्तयति मेषस्त्वा पचतैरवतु लोहितग्रीवश्छागैः शल्मलिरिति ' पर्यग्निकृतानामेतेषां पशूनामुत्सृजन्त्यवी[3] द्वे धेनू

---

१ Thus (वघ्रातो॰) M. only ; वघ्राणे॰ or वप्राणे॰ the other MSS.

२ जुह्वा om. M.

३ Thus M ; ॰सृजंत्यपि the other MSS.

भौमी दिग्भ्यो वडवे द्वे धेनू भौमी वैराजी पुरुषौ द्वे[1] धेनू भौमी इन्द्राय राज्ञे सूकर इति सर्वानेवात्रारण्यान्।थ[2] पर्यग्निकृतैः पशुभिरुदञ्चः प्रतिपद्यन्ते। तेषामैन्द्रासूरा उत्तरार्ध्या भवन्त्यश्व उपचारतो। ऽश्वमेवाध्वर्युर्वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते। पृथगितरान्परिकर्मिण उदञ्चो नयन्त्यनुपूर्वमव्यतिषजन्तो। ऽथ याचति बर्हिश्च शतपलं च कृत्तिं चाधीवासं च कशिपु तार्प्यं चेत्युत्तरत एतद्वक्रलꣳ सꣳस्तीर्णं भवति। तदश्वाय निहन्यमानायोपास्यति बर्हिश्च शतपलं च कृत्तिं चाधीवासं च कशिपु चेत्येतत्यञ्चतयं। तार्प्येण संज्ञप्यमानं यामेन साम्ना प्रस्तोतानूपतिष्ठते। पृथगितरेभ्यस्तत इतराग्प्राचो वोदीचो वा निघ्नन्त्यंकृण्वतो मायून्संज्ञपयतेत्युक्तेतेनैव यथेतमेत्य पृषदाज्यावकाश आसते। ऽथैतौ ब्रह्मोद्यं वदतो होता च ब्रह्मा चान्तरेण यूपं चाहवनीयं च। दक्षिणतो ब्रह्मा भवत्युत्तरतो होता। होता ब्रह्माणं पृच्छति ॥ २८ ॥

किꣳ स्विदासीत्पूर्वचित्तिः किꣳ स्विदासीद्बृहद्वयः। किꣳ स्विदासीत्पिशंगिला किꣳ स्विदासीत्पिलिप्पिलेति। तमितरः प्रत्याह द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरश्व आसीद्बृहद्वयः। रात्रिरासीत्पिशंगिलाविरासीत्पिलिप्पिलेति। तमितरः पृच्छति कः स्विदेकाकी चरति क उ स्विज्जायते पुनः। किꣳ स्विद्धिमस्य भेषजं किꣳ स्विदावपनं महदिति। तमितरः प्रत्याह

---

१ द्वेद्वे M.

२ अत्र om. M.

सूर्य एकाकी चरति चन्द्रमा जायते पुनः । अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महदिति ' तमितरः पृच्छति पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिम् । पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि वाचः परमं व्योमेति ' तमितरः प्रत्याह वेदिमाहुः परमन्तं पृथिव्या यज्ञमाहुर्भुवनस्य नाभिम् । सोममाहुर्वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मैव वाचः परमं व्योमेति ' संज्ञप्तान्प्राङ्'[10]जुहोति संज्ञप्ताहुतिं यत्पशवो मायुमकृषतेत्य'थ सप्त प्राणाहुतीर्जुहोति प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति ' षट्त्रिꣳशतमश्वस्तोमीयाञ्जुहोति[1] यदक्रन्दः प्रथमं जायमानो मा नो मित्रो वरुणो अर्यमा ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वमुत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यत इत्य'थाभ्यायन्ति शमितार उपेतनेति ' पाशेभ्यः पशून्प्रमुच्यमानाननुमन्त्रयते ऽदितिः पाशान्प्रमुमोक्तेतानिति ' पृथगविशाखाभिरुपसज्येमां दिशं निरस्यन्त्यरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रतिमुञ्चामि पाशानित्य'थैताः पत्नयः सौवर्णैरुदकमण्डलुभिरुदायन्ति ' ता अश्वस्यानुपृष्ठं प्राणानाप्याययन्त्यो[2] यन्त्यनुपूर्वमितरेषां[2] पशूनाम'थैषा महिषी प्रास्य केशान्वासः परिधाय सौवर्णेन विधवनेन विधुवाना चिरपत्लैरश्वं पर्येत्यवन्ती स्थावन्तीस्त्वावन्तु प्रियं त्वा प्रियाणां वर्षिष्ठमाप्यानां निधीनां त्वा निधिपतिꣳ हवा-

---

१ ०स्तोमीयांजुहोति M. (cp. Āp. xx. 21. 11) ; ०स्तोमीयंजु० (cp. T. Br. III. 9. 12. 1.) the other MSS.

२ Thus M ; ०प्याययंत्यनुपूर्वे० the other MSS.

महे वसो ममेति । त्रिः परीत्योत्तरतस्तिष्ठति प्रतिष्ठितानां जायाभिः सहैवं वावाताराज्ञां जायाभिः सहैवं परिवृक्तौ सूतग्रामणीनां च क्षत्तसंग्रहीतॄणां च जायाभिः सह । यथेतं पत्नयो यन्त्यथैतमश्वꣳ सर्वैरलङ्कारैरलङ्कृत्य परिश्रयन्ति । तस्योदीचीं द्वारं कुर्वन्त्यथैतां महिषीꣳ सर्वैरलङ्कारैरलङ्कृत्य[1] तां[1] निह्नुवानां[1] गर्हमाणामध्वर्युरुदानयत्यम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा नयति कश्चन । ससस्त्यश्वक इति । साश्वमुत्तरत उपसंविश्य शिरस्तो वास उपधत्ते[2] । तावध्वर्युस्तार्प्येण[2] संप्रोर्णोति सुभगे काम्पीलवासिनि सुवर्गे लोके संप्रोर्ण्वाथामित्यथैषा महिष्युपस्थे शेफमाधत्त आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् । तौ सह चतुरः पदः संप्रसारयावहा इति । तामध्वर्युरनुमन्त्रयते वृषा वाꣳ रेतोधा रेतो दधात्विति प्रतिपद्य य आसां कृष्णे लक्ष्मणि सर्दिगृदिं परावधीदित्यातो ऽथैषा पत्नी गर्हते ॥ २९ ॥

अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा यभति कश्चन । ससस्त्यश्वक इति । तां यजमानो ऽभिमेथत्यूर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादिति । सा तथैव गर्हते । तां वावाताभिमेथति यद्धरिणी यवमत्तीति । सा तथैव गर्हते । तां परिवृक्त्यभिमेथतीयं यका शकुन्तिकेति । सा तथैव गर्हते । ताꣳ सर्वे गणा अभिमेथन्ते[3] माता च ते

---

१ Thus M; ॰लंकृतां निह्नवानां the other MSS.

२ Thus M; उपधत्त एता अध्वर्यु॰ Be; उपधत्तैता अध्वर्यु॰ B; उपधैता अध्वर्यु॰ U.

३ Thus, ātmanepadam, all.

पिता च त इति । नात्र गर्हते । महतंमश्वमुपसंविश्योपोत्थाय वासः परिधायाद्भिर्मार्जयत आपो हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिरनुच्छन्दसं दधिक्राव्णो अकारिषमिति चतुर्थीं । सर्व एव सुरभिमतीमृचं जपन्ति ये यज्ञे ऽपूतं[१] वदन्ति । नयन्ति पत्नीं । अवच्छिन्दन्ति परिश्रयणमश्वस्यालङ्करणमध्वर्योरावसथं हरन्त्यथैतस्मिञ्छल्मलिग्रर्चं आशुपिष्टानि संयुत्य तैरनुलोममश्वं प्रलिम्पन्त्यथ[२] महिषी वावाता परिवृक्तीत्येता अस्मै गणान्सूचीरादायाभ्यायन्त्यश्वं । तस्य यत्प्राक् क्रोडात्तस्मिन्महिषी सौवर्णाभिः सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्त्येति गायत्री त्रिष्टुब् द्विपदा या चतुष्पदेति द्वाभ्यां प्रतिहितानां जायाभिः सहाथ यत्प्रतीचीनं क्रोडादा नाभेस्तस्मिन्वावाता राजताभिरुत्तराभ्यां द्वाभ्यामराज्ञां जायाभिः सहाथ यत्प्रतीचीनं नाभेरा पुच्छात्तस्मिन्परिवृक्ती सीसाभिरुत्तराभ्यां द्वाभ्यां सूतग्रामणीनां च क्षत्तसंग्रहीतॄणां च जायाभिः सह । यथेतं पत्न्यो यन्त्यध्वर्योरावसथं सूचीर्हरन्त्यथ सुवर्णं च सायकं च याचति । ताभ्यामश्वस्य क्रोडमापिनष्टीत्यमश्वं[३] विशासतेति[३] । कस्त्वा छ्यति कस्त्वा विशास्तीत्येतत्षडृचं यजमानं वाचयति । यदैतस्य सूक्तस्य पारमेत्यथाध्वर्युरश्वस्य क्रोडात्पिशितमुत्पिनष्टी-

---

१ The avagraha added by me.

२ •लिंपंत्यथ MB; •लिपत्यथ Be U.

३ Thus M; क्रोडमापिनसित्वंमश्वत्वंपिरवानसेति Be; क्रोडमापिनविर्थमश्व (श्वं) त्वं पिस्वानसेति BU.

त्यमश्वं[1] विश्रसतेत्या३मिति[1] । नाश्वस्य वपा भवति । चन्द्रमिव मेदः परिवृत्तꣳ[2] साश्वस्य वपा । वपा[3] तूपरस्यैवं गोमृगस्य । कालायसैः पर्यङ्ग्याणां लोहितायसैरितरेषाꣳ सुवर्णैर्दक्षिणेषाꣳ रजतैरुत्तरेषाम् । ॥ ३० ॥

अश्वस्यैवाध्वर्युर्वपया प्रथमया प्रतिपद्यते । ऽनूचीरितरा आहरन्त्यश्वस्यैव वपायै प्रतितप्यमानायै बर्हिषो ऽग्रमुपास्यत्युपेतरा यच्छन्त्युत्तरतो ऽश्वस्य तूपरस्य गोमृगस्येति वपाः अपयन्ति दक्षिणत इतरेषां पशूनामश्वस्यैव वपाꣳ स्रुवाहुत्याभिजुहोत्युपेतरा यच्छन्त्यथ [4]स्वाहाकृतिप्रैषेण चरित्वा सꣳस्रावेण पृषदाज्यमभिघार्याश्वस्यैव वपामभिघारयत्युपेतरा यच्छन्त्यथ पुरस्तात्स्वाहाकृतिꣳ[4] स्रुवाहुतिꣳ हुत्वा सुवर्णेन महिमानं जुहोति तस्य ते द्यौर्महिमेत्यथोपस्तीर्य द्विः स्रुवेणाश्वस्यैव[5] वपाꣳ समवलुम्पन्नाह प्रजापतय इत्युपाꣳशु हयस्य छागस्योस्रस्य वपानां मेदसो ऽवदीयमानस्यानुब्रूहीत्युच्चैर्यावतीः[6] स्रुक्संभवत्यथेतराः पात्र्या वेडसूनेन वोपोद्यच्छन्ते । द्विरभि-

१ Thus (without, however, the pluti sign) M ; •त्तमुद्दपिनह्य इत्यमश्वं विश्रासवे इत्वामिति Be, and thus also BU (but थं i.s.o. इत्य) ।

२ •वत्तं MSS. exc. M.

३ वपां M.

४...४ left out in all the MSS. exc. M.

५ एव om. M.

६ वदीयमानानामनु• M, cp. supra xi. 5 (p. 70, 11).— यावती M, यावति the other MSS. cf. supra l.c.

धारयत्यत्याक्रम्याश्राव्याह प्रजापतय इत्युपांशु हयस्य छागस्योस्रस्य वपा[1]मेदः प्रस्थितं प्रेष्येत्युच्चैर्वषट्कृते वपा[2] जुहोत्यथोपरिष्टाद्रजतेन महिमानं जुहोति तस्य ते पृथिवी महिमेत्यथ पर्यङ्ग्याणां वपाभिश्चरत्यथेतरेषामथ दक्षिणेषां प्रतिप्रस्थातारो वपाभिश्चरन्त्यथोत्तरेषां । यांश्च ग्राम्याणां पशूनामुदस्राक्षीदारण्यांश्च स्रुवाहुत्यस्तेषां वपाभ्यः प्रतिजुहोत्युपांश्वेतेषां पशुजातानां वपाभिश्चरन्ति प्राजापत्यानां सावित्राणां सारस्वतानां पौष्णानां यामानां पितृदेवतानां द्यावापृथिव्यानां वायव्यानां सौर्याणां वैश्वकर्मणानामित्यथोपरिष्टात्स्वाहाकृतिं स्रुवाहुतिं हुत्वा वपाश्रपणीरनुप्रहृत्य समुत्क्रम्य चात्वाले मार्जयन्ते । ऽथ पशून्विशास्ति[3] शमितरित्याह माश्वस्य लोमापिकृतीर्मांश्वस्यास्थि[4] संशारीर्यथाङ्गमेनं[4] विकृत्य शामित्रे कुम्भ्यां समवशमयतादेवं तूपरमेवं गोमृगमथ दक्षिणमश्वशफं गोमृगकण्ठमिति शामित्रे निष्पचतादयस्मयेन कमण्डलुनाश्वतेजनीं श्रपयतादित्यथ सावित्रं हुत्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय । तदृजुधा संतिष्ठते । ॥ ३१ ॥

अष्टमः ॥

---

१ वपा M ; वपां B Be U.

२ वपां MB ; वपा Be.

३ Thus M ; संशास्ति Be B ; समास्ति U.

४ Thus M ; लोमविकृतीमांस्थास्थि संसारायथा° B ; लोमाविकृतीमांस्थास्थि संसारायथा° U ; लोमाविकृंतती etc. (as U) Be.

अथ सावित्रꣳ हुत्वा प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहाः गृह्यन्ते । समानं कर्मा दाक्षिणेभ्यो । दाक्षिणानि हुत्वाष्टौ संवर्गाहुतीर्जुहोत्यर्वाङ् यज्ञः संक्रामत्विति । कामं दक्षिणानां[1] ददाति । वैश्वकर्मणानि हुत्वा नव पर्याप्तीर्जुहोति भूतं भव्यं भविष्यदिति । प्रसिद्धो ऽन्यभिषेको[2] । ऽहीनसंततिं करोत्यृजुधा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते । ऽथ सावित्रꣳ हुत्वा प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णात्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्मा पवमानात्पवमानेन चरित्वाथैतान्पशून्याचत्यश्वं तूपरं गोमृगमित्यथ पर्यङ्ग्यानथेतरानथ दक्षिणानथोत्तरानुत्तरतो ऽश्वस्य तूपरस्य गोमृगस्येति हविरुपसादयन्ति दक्षिणत इतरेषां पशूनामथ वैतसे कटे ऽश्वस्य[3] हृदयं निधाय सुवर्णेन च सायकेन च तस्याग्रे ऽवद्यन्नाह ॥ ३२ ॥

मनोतायै हविषो ऽवदीयमानस्यानुब्रूहीत्येकादशावदानान्यवद्यत्येवं तूपरस्यैवं गोमृगस्य । कालायसैः पर्यङ्ग्याणां लोहायसैरितरेषाꣳ सुवर्णैर्दक्षिणेषाꣳ रजतैरुत्तरेषां । नाश्वस्य[4] तूपरस्य गोमृगस्येति स्विष्टकृते ऽवद्यत्यवद्यन्तीतरेषां पशूनां ।

---

१ M ins. प्रति after कामं and leaves a blank for two akṣaras before दक्षि॰ ।

२ Thus M ; भिषवो the other MSS.

३ श्वꣳ M.

४ Thus M ; वाश्वस्य the other MSS.

नाश्वस्य[1] तूपरस्य गोमृगस्येतीडामवद्यत्यवद्यन्तीतरेषां पशूनामथैतमश्वं[2] वैतसे कटे यथाङ्गं[3] चिनोति । पुरस्तात्प्रत्यञ्चं तूपरमायातयति । पश्चात्प्राचीनं गोमृगमथ जुहूपभृतावाददान आह प्रजापतय इत्युपांशु हयस्य छागस्योस्रस्य हविषोऽनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याह प्रजापतय इत्युपांशु हयस्य छागस्योस्रस्य हविः प्रस्थितं प्रेष्येत्युच्चैर्वषट्कृते तान्सहैव कटेनाग्नावनुप्रहरति ॥ ३३ ॥

द्यौस्ते पृष्ठं क्रमैरत्यक्रमीदाज्याक्रान्वाजीति त्रिभिरनुवाकैरथ पर्यङ्ग्याणां हविर्भिश्चरत्यथैतरेषामथ दक्षिणेषां प्रतिप्रस्थातारो हविर्भिश्चरन्त्यथोत्तरेषां । यांश्च ग्राम्याणां पशूनामुदस्वाचीदारण्यांश्च स्रुवाहुत्यस्तेषां हविर्भ्यः प्रतिजुहोत्युपांश्वेतेषां पशुजातानां हविर्भिश्चरन्तीत्युक्तमेतदथ पुरस्ताद्वनस्पतेः समान्यो दिशः प्रतियजत्यथ वनस्पतिना चरत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतो गोमृगकण्ठेन प्रथमामश्वतेजनीमुपजुहोत्यथ स्विष्टकृता चरत्यैतस्मिन्काल आहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोति हुताय स्वाहेति । ॥ ३४ ॥

अथैतं प्रवेकमग्नावायातयति दक्षिणतो वोदञ्चं पश्चाद्वा प्राञ्चं । तस्य स्रुगिव पूर्वार्धो[4] भवत्येवमेव मध्यं । चमस इव

---

१ Thus M Be ; नानाश्वस्य UB.

२ MSS. exc. M. ins. here पशूनां ।

३ Thus M ; यथाखं Be ; यथाश्वं BU.

४ पूर्वार्धे M ; पूर्वार्ध्यो the other MSS., but cp supra x. 54 (p. 56, 9).

बुध्नस्तस्मिंश्चतुर[1] उपस्तृणान आहाप्रमत्तः संततमानय स्तेगान्निगदिष्यामीति । स यत्र धाराग्निं प्राप्नोति तत्प्रतिपद्यते स्तेगान्दंष्ट्राभ्यां मण्डूकाञ्जम्भ्येभिरिति चतुर्दशानुवाकान्प्रयासाय स्वाहेति पञ्चदशमेव द्वे आहुती जुहोतीलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेति षट्त्रिंशतमश्वस्तोमीयांस्तिस्रो[2] द्विपदा इमा नु कं भुवना सीषधेमापो हि ष्ठा मयोभुव इति चान्वैतं प्रसेकमग्नावनुप्रहरत्यथैनं संस्रावेणाभिजुहोति । समानं कर्मानूयाजेभ्यो । ऽथ पुरस्तादुत्तमस्यानूयाजस्याश्वशफेनाश्वतेजनीमुपजुहोति[3] । समानं कर्म पत्नीसंयाजेभ्यो । ऽथ पुरस्तादुत्तमस्य पत्नीसंयाजस्यायस्मयेन कमण्डलुनाश्वतेजनीमुपजुहोत्यृजुधेकविंश उक्थ्यः संतिष्ठते पत्नीसंयाजान्तो । ऽथ वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विशिष्योपवसन्ति । ॥ ३५ ॥

नवमः ॥

अथातो महारात्र एव बुध्यन्ते । प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽक्षैत्यग्निरुदैत्यतिरात्रं[4] क्रतुमुपैति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वैकादश रशना आदाय यूपमभ्यैति । स्वर्वन्तं

१ बुध्नंतस्मि° all, but cp. l.c.

२ °स्तोमियास्तिस्रो MSS.

३ अश्वस्य i.s.o. अश्व° (before तेजनीम्) all the MSS. exc. M.

४ Thus M ; the other MSS. are more or less defective.

राज्ञुदात्तमग्निष्ठमुत्सृज्यैकादश प्रातर्गव्यान्प्राजापत्यान्पशूनुपाकरोति । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय । तदृजुधा संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्मा दाक्षिणेभ्यो दाक्षिणानि हुत्वाष्टौ संवर्गाहुतीर्जुहोत्यर्वाङ् यज्ञः संक्रामत्वित्यंवशिष्टं दक्षिणानां ददाति । वैश्वकर्मणानि हुत्वा नव पर्याप्तीर्जुहोति भूतं भव्यं भविष्यदित्युत्सन्नो ऽभ्यभिषेको नात्राहीनसंततिं करोत्यृजुधा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृहीत्वाथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्मा पवमानात्पंवमानेन चरित्वा स्वे धामन्पशुभिश्चरति । तेषाꣳ समानी मनोता समानी देवता समानः प्रत्यभिमर्शनः समानो वसाहोमः समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिशः । समानं कर्मा पत्नीसंयाजेभ्यः । पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्याभूतीश्चानुभूतीश्च जुहोत्या मे गृहा भवन्त्वग्निना तपो ऽन्वभवदित्येताभ्यामनुवाकाभ्यामथ भूताभव्यौ होमौ जुहोति भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेत्यथाध्वरिकाणि समिष्टयजूꣳषि हुत्वा दशाग्निकान्युपजुहोति । समानं कर्मावभृथादथैतस्मिन्नवभृथे द्वितीयामवभृथाहुतिꣳ हुत्वा दश वारुणान्युपजुहोति नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्यथ मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेति नवतिमाहुतीर्जुहोति प्रयासाय स्वाहायासाय स्वाहेत्येकादश । शतायुर्वै पुरुषः

शतवीर्य आत्मैकशतो यावानेव पुरुषस्तस्मान्मृत्युमवयजत इति ब्राह्मणम् । ॥ ३६ ॥

अथैष आत्रेयो विहृतः शुक्लो विक्लिधस्तिलकवान्पिङ्गाक्षः[1] खलतिर्विकटः कुनखी कुब्जः शिपिविष्टो नग्न उपमज्जति[2] । तस्य मूर्ध्नि जुहोति जुम्बकाय स्वाहेत्यथास्मा एतच्छतं विपथं ददात्यथैनमिषुजितात्प्रधमन्ति[3] मा मे राष्ट्रे वात्सीरिति[3] । प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै सौरीर्नव श्वेता वशा इत्युपालम्भ्या भवन्ति । तासां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वाग्रेण गार्हपत्यं पात्नीवतमुच्छ्रित्य तस्मिञ्छगलं कल्माषं किकिदीविं विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूनुपाकरोति । तान्पर्यग्निकृतानुत्सृज्याज्येन सꣳस्थां करोत्यथ पशुपुरोडाशान्निर्वपति पशुपुरोडाशौ वाथ पुरस्तात्पशुपुरोडाशस्विष्टकृतो दश यव्यान्युपजुहोति नमो राज्ञे नमो वरु-

---

१ तिलकावाग्पिंगलाक्षः M.

२ Thus M ; उपढिज्जति the other MSS.

३ Wholly uncertain. ददात्यथैनमिषुजितात्प्रथमंति मा मे राष्ट्रे वात्सीरिति M ; ददात्यैनामिच्चु(षि) तात्प्रथमंचिमासै राष्ट्रेष्वेवाव्यत्सीरिति B Be (pr. m.) ; ददात्येनामिषुच्चितात्प्रथमंचिमासे राष्ट्रेष्वेवाव्यवात्सीरिति Be (sec. m) ; ददात्यैनामिच्चुषितात्प्र॰ etc. (as B) U ; this is certain, that प्रथमंति is a third person of a verb ; I have conjectured प्रधमन्ति (cp. S'āṅkh. śrs. xvi. 18, 20 : निःषेधन्ति) ; then the foregoing must be an ablative ; but whether इषुजितात् is the correct reading I do not see.

णायेत्यथ पुरस्तात्पशुस्विष्टकृतो दश[1] गव्यान्युपजुहोति मयोभूर्वातो अभिवातूस्रा इति । प्रसिद्धं पशवः संतिष्ठन्ते । ऽथोदवसानीययेष्ट्वाग्रेणाहवनीयं विशालयूपमुच्छ्रित्य तस्मिन्नेतान्पशूनुपाकरोत्याग्नेयमैन्द्राग्नमाश्विनमिति । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा पशुपुरोडाशान्निर्वपति । ताननुवर्तन्ते ऽष्टौ देवसुवाꣳ हवीꣳष्यग्नये ऽꣳहोमुचे ऽष्टाकपाल इत्येषा च दशहविरिष्टिस्तस्या एता याज्यापुरोनुवाक्या भवन्ति ॥ ३७ ॥

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इत्यथ पुरस्तात्पशुपुरोडाशस्विष्टकृतो दश ब्रह्मवर्चसान्युपजुहोत्या ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्यथ पुरस्तात्पशुस्विष्टकृतो दश संनतिहोमानुपजुहोत्यग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमदिति । प्रसिद्धं पशवः संतिष्ठन्ते । ऽथैतैरन्वहं द्वादशभिर्ब्रह्मौदनैश्चरति । तेषामुक्तं चरणं यथामुत्रैकस्यान्यत्र[2] रशनाभ्यामथैभ्य एतान्परःशतं शतपलान्निष्कान्ददाति । सुवर्णरजते महिम्नोः पात्रे ददात्येकतयानि[3] सौवर्णानि पात्राणि ददाति हिरण्मयं कशिपु[4]

---

१ om. M.

२ Thus M (for अमुत्र cp. supra xv. 4); यथामुत्रैकमन्यत्र the other MSS.; as all the MSS. contain a case form of एक, I did not venture to change यथामुत्रैवमन्यत्र, *i.e.*, yathā amutra evam, a. r.

३ Thus M; ॰त्येनानि the other MSS.

४ ॰पु॰ or ॰पुं MU.

हिरण्मयं[1] षड्वीशꣳ[1] हिरण्मयꣳ संदानमित्यथ[2] वीणागाथिभ्याꣳ शतं विपथौ ददात्यथर्तुपशुभिर्यजत[3] ऋतुपर्यायं वा समानेषु वान्यायतनेषु पिशङ्गास्त्रयो वासन्ताः सारङ्गास्त्रयो ग्रैष्माः पृषन्तस्त्रयो वार्षिकाः पृश्नयस्त्रयः शारदाः पृश्निसक्थास्त्रयो हैमन्तिका अवलिप्तास्त्रयः शैशिराः संवत्सराय निवक्षस इत्यथ देविकाहविर्भिर्यजते । ऽथ त्रैधातवीयया यजते । ऽथ सौत्रामण्या यजते । संतिष्ठते ऽश्वमेधस्त्रिभिः संवत्सरैः । संतिष्ठते ऽश्वमेधः संतिष्ठते ऽश्वमेधः । ॥ ३८ ॥
दशमः ॥

॥ इति पञ्चदशः प्रश्नः ॥

१ Left out in the MSS. exc. M.

२ संदावमि॰ MSS. exc. M.

३ यजत M, यजंत the other MSS.

द्वादशाहेन यक्ष्यमाणो भवत्येको वा बहवो[१] वोतो[१] ह्येको[१] दक्षिणावता यजते । स[२] यद्येको[२] यदि बहवो ऽमावास्याया एव षडहेनोपरिष्टाद्दीक्षन्ते । ते[३] गृहपतेररण्योः संजानते पृथग्वा । ते यदि गृहपतेररण्योः संजानते मथित्वा गार्हपत्यमाहवनीयमुद्धरन्ति[४] । ग्रामाद्भृतश्रपणमाहरन्ति । यद्यु वै पृथक् संजानते गृहपतिरेव प्रथमो मन्थते[५] । तदेवेतरे[६] पर्युपविश्य मथित्वामथित्वैव गार्हपत्यꣳ संनिवपन्ति । तस्मादेकवद्भूतादाहवनीयमुद्धरन्ति । ग्रामाद्भृतश्रपणानाहृत्य संनिवपन्त्यथ यदि पश्चादपर[७] आगच्छति मथित्वैव गार्हपत्ये ऽधि निवपत्याहवनीये ऽधि ग्रामाद्भृतश्रपणमाहृत्याप्यर्जत्युपो[८] एनं[८] पूर्वेषु कर्मसु क्रयन्ते । ऽथातः पवनस्यैव मीमाꣳसा । गृहपतिमेवाध्वर्युः प्रथमं पवयत्यथ होतारमथ ब्रह्माणमथोद्गातारं प्रतिप्रस्थाताध्वर्युं पवयति प्रस्तोतारं प्रशास्तारं ब्राह्मणाच्छꣳसिनमाग्नीध्रः प्रतिप्रस्थातारं पवयत्यच्छावाकं नेष्टारं पोतारꣳ

---

१ Thus M only (regarding उतो हि cp. infra xvi. 13 : 260, 5) ; बहवो वा यद्येको all the other MSS.

२ Given only by M.

३ Only in M.

४ Thus M only ; °हरति all the other MSS.

५ मंथति M.

६ तद्देवे° all the MSS. exc. M.

७ पश्चेवापर M.

८ Thus M ; °माहृत्यपर्जत्यु° T Be 11 D ; °माहृत्यनिवपंत्यप्युत्सृजत्यु° B Be ; °माहृत्यनिवपत्ययैनं U.

सदस्यमुन्नेताग्नीध्रं पवयति ग्रावस्तुतꣳ सुब्रह्मण्यं प्रतिहर्तारमात्मानमन्ततस्ते चेद्ब्रूयुरध्वर्युर्वाव[1] सर्वस्य पवयिता स नः सर्वान्पवयत्विति स एवैनान्सर्वान्पवयत्यपि वान्योऽन्यं पवयन्ति[2] यद्यधीयन्तो भवन्ति । ॥ १ ॥

तेषां प्रसिद्धा दीक्षणीयेष्टिस्तायते । सकृदाश्राविते स यत्राह भरतवदिति तद्गृहपतेरेवार्षेयं प्रथमं वृणीते[3] ऽथ होतुरथात्मनो ऽथ ब्रह्मणो ऽथोद्गातुरथ प्रतिप्रस्थातुरथ प्रस्तोतुरथ प्रशास्तुरथ ब्राह्मणाच्छꣳसिनो ऽच्छावाकस्य सदस्यस्याग्नीधः पोतुर्नेष्टुर्ग्रावस्तुत उन्नेतुः सुब्रह्मण्यस्य प्रतिहर्तुरन्ततो । ब्रह्मण्वदिति समानं । ते[4] सर्वे[4] एव[4] दीक्षाकृतिषु समन्वारभन्ते । गृहपतिमेवाध्वर्युरुच्चैः कृष्णाजिने वाचयति । तदेवेतरे[5] ऽनुनिक्रामन्त्यपि[6] वान्योऽन्यं वाचयन्ति यद्यधीयन्तो भवन्ति । ते यथोत्साहं व्रतदुघमुपयन्त्येकैकां[7] वा बह्वीर्वा । तेषां यथैव प्रवरानुपूर्व्यमेवं[8] घर्मोच्छिष्टे[9] ऽति-

---

१ Thus MTD Be 11 U (pr. m.); वा (i. s. o. वाव) B Be U (sec. m).

२ Thus M; sing. the other MSS.

३ प्रदृणीवे M.

४ Thus M; ते सर्वे (without एव) T Be 11 U D; समानमंततः सर्व एव B Be.

५ Thus MUD; तदेवेतरे the other MSS.

६ Thus M; नुनिष्क्राम॰ all the other MSS.

७ Thus (व्रतदुघमु॰) Be 11 DUT; ॰दुहमुप॰ B; ॰दुघ उप॰ M.

८ एवं om. M.

९ Thus M B Be; ॰च्छिष्टेभ्य॰ T Be 11 DU.

ग्राह्यभक्षेषु[१] षोडशिनि । षष्ठ्यामुपसद्युत्तरवेदिꣳ संनिवपन्ति यद्यनग्निचित्यो भवत्यथ यदि साग्निचित्यः प्रथमायामेवोपसद्युत्तरवेदिꣳ संनिवपन्ति ॥ २ ॥

तेषां द्वादश दीक्षा द्वादशोपसदो द्वादशाहं प्रसुता[२] । न द्वादशाहे ऽग्निं चिन्वीतेत्येक आहुश्चिन्वत उ हैके । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथाद्यन्ति । तेषां ज्योतिष्टोमो वैश्वानरः प्रायणीयो ऽतिरात्रस्तायते । स यत्र माध्यंदिने सवने तृतीयसवनाय वसतीवरीभ्यो ऽवनयति तद्वसतीवरीकलशे यावन्मात्रीरतिशिष्याग्नीध्रं[३] हुत्वा छायायै चातपतश्च सन्धौ गृह्णाति हविष्मतीरिमा आपो हविष्मान्देवो अध्वरो हविष्माꣳ आविवासति हविष्माꣳ अस्तु सूर्य इत्येषाहीनसंततिरेतामेव पुनःपुनश्चोदयिष्याम[४] इति वदन्तः । सो ऽत्र वैव[५] यज्ञस्य पुनरालम्भं जपति यज्ञायज्ञियस्य[६] वा स्तोत्रे शंयुवाके वा । तेषां ज्योतिष्टोमो वैश्वानरः प्रायणीयो ऽतिरात्रः संतिष्ठते । तस्मिन्सꣳ-

---

१ Thus M T Be 11 DU ; ०भक्षे B Be.

२ प्रसुतः all the MSS. exc. M, cp. infra xvi. 12 init.

३ Thus (यावन्मात्रीर०) MT Be 11 ; ०मात्रीस० D ; ०मात्रम० B Be U.—All the MSS. exc. M : अवशिष्य ।

४ Thus M B Be ; ०ष्यामह T Be 11 DU.

५ Thus M in accordance with the Dvaidha ; सोत्रैव T Be 11 U ; सोत्रवै B Be ; सोचैव D.

६ ०यज्ञियस्य T Be 11 DU ; ०यज्ञीयस्य MB Be.

स्थिते विवर्तयन्ति[२] परिधीननुप्रहरन्ति[१] प्रस्तरं । पत्नीसंयाजान्तो । ऽतिप्रैषेण ब्रह्मा वाचं यच्छति । परिहृतासु वसतीवरीष्वाहृतायाꣳ सुब्रह्मण्यायां ब्रह्मा वाचं विसृजते । प्रतिपद्यते[१] दिवा प्रातरनुवाकेनाह्ना संक्रामन्होता छन्दाꣳस्यन्वाह निमील्याध्वर्युरुपाꣳशुं जुहोति रात्र्यै रूपमिति वदन्तस्तायते त्रिवृदग्निष्टोमो रथंतरसामा । माहेन्द्रस्य स्तोत्रे रथो युक्तो ऽत्याधावति[३] । रथशब्देन माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोत्येतावदेवैतदहः शिल्पं क्रियते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ श्वो भूते तायते पञ्चदश उक्थ्यो बृहत्सामा । दुन्दुभिनैतदहरध्वर्युर्माहेन्द्रस्य[४] स्तोत्रमुपाकरोत्येतावदेवैतदहः शिल्पं क्रियते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ श्वो भूते तायते सप्तदश उक्थ्यो वैरूपसामाधावेनैतदहरध्वर्युर्माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोत्येतावदेवैतदहः शिल्पं क्रियते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ श्वो भूते तायत एकविꣳश उक्थ्यो वैराजसामाग्नेयस्व[५] षोडशी[५] चातिग्राह्यावनतिग्राह्यः[५] षोडशीत्येक आहुरेकविꣳशमेतदहर्न्यूङ्ख्यं[६] भवति[६] । विराजां वा

१ Plural MT Be 11 DU and Dvaidha; singular B Be.

२ Plural M.

३ Thus M; धावति Keś.; यावति Be TD; भवति B Be.

४ Thus M; दुंदुभिशब्देनैतद० the other MSS.

५ Thus M only; ०ग्नेयस्व षोडशी च नातिग्राह्यः Be; ०ग्नेयस्व षोडशिनातिग्राह्यः B; ०ग्नेयं च षोडशिनो चातिग्राह्यास्व नातिग्राह्यः Be 11 T (the latter only षोडशीनि) UD.

६ Thus M; न्यूंखयंति all the other MSS.

प्रतिपत्सु न्यूङ्खयन्ति शस्त्रे[1] वेत्येतदेकम् । अथापरं[2] प्रातरनुवाके न्यूङ्खयन्ति हविष्कृत्युभयेषु प्रस्थितेषु माहेन्द्रस्याश्रावणे । न तत ऊर्ध्वं न्यूङ्खयन्तीत्यं । रणीहस्त[3] एतदहरध्वर्युर्माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोति । तदुद्गातुर्दक्षिणे[4] ऊरौ मन्थति[5] । तं जातꣳ सर्व एवाभिहिङ्कुर्वन्ति । ॥ ३ ॥

तस्य मीमाꣳसा । गार्हपत्ये ऽनुप्रहरेत्प्रतिष्ठाकामानाम् । आग्नीध्रे[6] प्रजाकामानाꣳ[7] । शामित्रे पशुकामानाम् । आहवनीये स्वर्गकामानामित्यं । नादृत्य तदाहवनीय[8] एवानुप्रहरति भवतं नः समनसाविति । प्रहृत्याभिजुहोत्यग्नावग्निश्चरति प्रविष्ट इत्येतावदेवैतदहः शिल्पं क्रियते । ऽहीनसंततिं करोत्यं । थ श्वो भूते तायते त्रिणव उक्थ्यः शाक्वरसामैन्द्रो ऽतिग्राह्यो । ऽद्भिरेतदहरवकाभिश्चाभिरध्वर्युर्माहेन्द्रस्य[9] स्तोत्रमुपाकरोति । तासां

---

१ शस्त्रेशस्त्रे Be B.

२ न ins. TD Be 11 U.

३ Thus MT Be 11 UD ; ०रणीभ्यामे० B Be.

४ तसुद्गा० M.

५ मंथंति M.

६ ०ग्नीध्नीये B Be U.

७ प्रजननका० M.

८ Thus M only ; तंतमाह० T Be 11 DU (pr. m.) ; तमाह० U (sec. m.) ; एतमाह० B Be.

९ All MSS. ins. एव after ऽद्भिर्, exc. M.

मीमाꣳसा । चात्वाले ऽवनयेदाप्लावे निनयेत्प्रोक्षणीः[१] कुर्वीत[२] पुरोडाशीयानि पिष्टानि संयौयादित्यनादृत्य[३] तदुद्गातृष्वधीना एवैनाः कुर्यादुद्गातारो[४] हैताभिररण्येगेयानाꣳ साम्नाꣳ शुचꣳ शमयन्तो मन्यन्ते । ता उ चेदध्वर्यवे प्रब्रूयुरपो ऽभ्यवहरतेत्येव ब्रूयादित्येतावदेवैतदहः शिल्पं क्रियते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ श्वो भूते तायते त्रयस्त्रिꣳश उक्थ्यो रैवतसामा सौर्या ऽतिग्राह्यो । ऽद्भिरेवैतदहर्दूर्वामिश्राभिरध्वर्युर्माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोति । ॥ ४ ॥

तासामुक्त्वा मीमाꣳसा । स्वयमृतुयाजमेवैतदहर्भवति । नैतदहरन्योऽन्यस्यर्तुयाजं यजन्ति[५] । स यत्राहाध्वर्यू यजतमिति तदध्वर्यू जघनेन हविर्धाने उपविश्य स्वयमृतुयाजं यजतो ये३[६] यजामहे ऽश्विनाध्वर्यू आध्वर्यवादृतुना सोमं पिबतामर्वाञ्चमद्य यय्यं नृवाहणं रथं युञ्जाथामिह वां विमोचनम् । पृङ्क्तं हवीꣳषि मधुना हि कं गतमथा सोमं पिबतं वाजिनीवसू ऋतुना सोमं पिबतां वौ३षडिति । स यत्राह गृहपते यजेति तद्गृहपतिर्जघनेन गार्हपत्यमुपविश्य स्वयमृतुयाजं यजति

---

१ वनयेत्प्रो॰ M Be B.

२ Thus M; कुर्वते the other MSS.

३ संयौयादि॰ MDU T Be 11; संयूयादि॰ B Be.

४ All MSS. exc. M ins. तद् after कुर्यात्।

५ Plural only M.

६ Sign of pluti only in D Be B.

ये३[1] यजामहे ऽग्निं गृहपतिं गार्हपत्यात्सुगृहपतयस्त्वयाग्न इमे सुन्वन्तो यजमानाः स्युः सुगृहपतिस्त्वमेभिः सुन्वद्भिर्यजमानैः स्या[2] अग्निर्गृहपतिर्गार्हपत्यादृतुना सोमं पिबतु जोष्यग्ने समिधं जोष्याहुतिं जोषि ब्रह्म जन्यं जोषि सुष्टुतिम् । विश्वेभिर्विश्वाꣳ ऋतुना वसो मह उशन्देवाꣳ उशतः पायया हविर्ऋतुना सोमं पिबतु वौ३षदिति । [3]सांवाग्निनमेतदहर्भवत्युत्तरतो वत्सान्धारयन्ति दक्षिणतो मातॄर्माहेन्द्रस्य स्तोत्रे ऽन्तरेण[4] सदोहविर्धाने संवाश्य[5] वत्सान्मातृभिः सꣳसृजन्ति[6] । बध्नन्ति वत्सानुत्सृजन्ति मातॄर्माहेन्द्रस्य[7] स्तोत्रमुपाकरोत्यथापराह्ण[7] उक्थ्यपर्यायेषु शिल्पानि क्रियन्ते । पारुच्छेपीर्होता शꣳसति । वालखिल्या मैत्रावरुणो विहरति । वृषाकपिं ब्राह्मणाच्छꣳसी शꣳसत्येवयामरुतमच्छावाकः । संतिष्ठते पृष्ठ्यः

---

१ Sign of pluti only in B Be UD.

२ स्याद् all.

३ The passage सांवाग्नि० up to उपाकरोति (line 9) is given here by MB Be (sec. m) only ; the other MSS. give it in kh. 6 after the words बृहत्सामानस् (252, 3). U agrees with M with this exception that only the first words सांवाग्निनमेतदहर्भवति are given after बृहत्सामानस् ।—सांकाग्नि० all.

४ Thus MB Be ; स्तोत्रे ऽन्तरेण the other MSS.

५ Thus M only ; संविश्य all the other MSS.

६ समवसृ० M.

७ माहेन्द्रस्यस्तो० उपाकरोति not found in M.

षडहो ऽहीनसंततिं करोत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विमिश्योपवसन्ति ॥ ५ ॥ प्रथमः ॥

अथ श्वो भूते चतुर्विꣳशं छन्दोमसुपयन्ति बृहत्सामानमथ श्वो भूते चतुश्चत्वारिꣳशं छन्दोमसुपयन्ति रथंतरसामानमथ श्वो भूते ऽष्टाचत्वारिꣳशं छन्दोमसुपयन्ति बृहत्सामानमथ श्वो भूते चतुर्विꣳशमग्निष्टोमसुपयन्ति रथंतरसामानमविवाक्यमेतदहर्भवति । नैतदहरन्यो ऽन्यस्मा उपहताय व्याङ्गर्गाथया[1] वा नाराशꣳस्या वा विब्रूयादिति । तदु वा आहुर्न वै यज्ञः संतिष्ठते यन्न विब्रूयादिति । विब्रूयादिति[2] वै[2] नो[2] ब्राह्मणं भवति । नैतदाद्रियेत[3] । नाद्रियेतेति[3] स्थितिरननुष्टुभमेतदहर्भवति । नानुष्टुभो ऽधीयते[4] । ते चेदनुष्टुभ उद्धरेरन्नध्वर्युरनुष्टुभ[5] उद्धरेदमूर्या उप सूर्ये याभिर्वा सूर्यः सह । ता नो हिन्वन्त्वध्वरमित्येतया सौर्या[6] गायत्र्या वसती-

---

१ Thus T Be 11 DU; व्याङ्गर्गाथाया B Be; व्याङ्गरथवाथा M, but above थ and व two akṣaras are written, which I am unable to decipher.

२ Thus M; the other MSS. विब्रूयादिति once only and चैवैनो ।

३ Thus M; most of the other MSS. om. here and at the collateral passages (xvi. 6 s. fin., xvi. 16 s. fin.) नाद्रियेत ।

४ धीयंते all the MSS. exc. M.

५ Thus Be, and M, which inserts only चेद् after अध्वर्युः ।—अनुष्टुभसु॰ both times B; the whole passage runs thus in T Be 11: तंचेन्ननुचनुभभ उद्धरेद्वेनुष्टुभ उद्धरेदमूर्या; in U; ब्चंननुवननुष्टुभ उद्धरेद्वे अनुष्टुभ उद्धरेदमूर्या; in D: तंचेननुचननुष्टुभसुद्धरेद्वेनुष्टुभ उद्धरेदमूर्या ।

६ Thus M only; सौर्यर्चा all the other MSS.

वरीर्गृह्णीयाद्धृदे त्वा मनसे त्वेत्यपोद्धृत्यैतामन्यया सौम्या[1] गायत्र्या राजानमुपावहरेद्विष्णो त्वं नो अन्तम इत्यपोद्धृत्यैतामन्यया वैष्णव्या गायत्र्या राजानमुपतिष्ठेत । स उ चेदविद्वाननुष्टुभमभिव्याहरत्यत्यक्रमिषमिति[2] होत्रे प्राह । होतानाप्तश्चापयिता । होतास्य तदक्षरैरपिवयति[3] । स उ चेन्मन्येतामितकामो[4] वा अहमस्मि यदृङ्मयं वेदे यजुर्मयमेव[5] तद्यावेवाचर्यौ[5] वेदौ तौ[5] संपादयेतामिति[5] नैतदाद्रियेत । नाद्रियेतेति स्थितिः । संतिष्ठत एष चतुर्विंशो ऽग्निष्टोमो रथंतरसामा । ॥ ६ ॥

तस्मिन्संस्थिते समिद्धारा[6] यन्त्याहृत्य[6] समिध आग्नी-

---

१ Thus M only; सौर्या B Be; सौर्यया Be 11 TUD.

२ The text is corrupt in all the MSS., and I am at a loss how to emend; अत्यक्रमिषम् is my conjecture; अच्चमिषमिति B; अमिषमिति Be; अचयामिषमिति TDU; अचयामिषति Be 11; अभ्रुमन्या (or न्मा) मुजौषमिति M. Probably we are to read an iṣ-aorist 1 ps. sing. act. Keś. has: सत्याग्निषमिति नौचैर्जेतास्मि नाग्निता (*sic*).

३ Thus conjecturally. All the MSS. °वपति exc. M, which has °पवयति ।

४ °कामा MT Be 11 DU; °कामः B Be, which om. वा; all the MSS. exc. M begin a new kh. with अहमस्मि ।

५ Thus M; यजुर्मयं वैतान्यावावेवाचराश्रयौ वेदौ ततौ संपा° T Be 11 D; यजुर्मयं वैतान्यचराश्रयौ वेदौ संपा° B Be; यजुर्मयं वैतान्यावेवाचराश्रयौ वेदौ संपा° U.

६ Thus corrected; समिद्धारयंत्या° MSS.

ग्नीये संन्यस्यन्ति[१] । तेषु समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं[२] जुहोति प्रजापतये स्वाहेति मनसाथ सदः प्रसर्पन्ति तूष्णीꣳ-स्तोमाय । संप्रसृप्तान्विदित्वाध्वर्युर्मनसैव प्राङ् द्रुत्वा मनसेमां[३] पात्रं कृत्वा मनसान्यं[४] ग्रहं प्रजापतये गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामीति[५] । यदिदं किं च तदिति मनसा परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः प्रजापतये त्वेत्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा मनसैव स्तोत्रमुपाकरोति । मनसा[६] प्रसौति[६] । मनसा प्रस्तौति । मनसोद्गायति । मनसा प्रतिहरति । मनसा होत्र एषोत्तमेति प्राहुर्मनसा होताह्वयते । मनसाध्वर्युः प्रत्याह्वयते । मनसा शꣳसति । मनसा प्रतिगृणाति । यदैतस्य[७] मानसस्य शस्त्रस्य पारमेत्यथ होतोच्चैश्चतुर्होतॄन्व्याचष्टे । तस्मा[८] अध्वर्युः प्रति-गृणाति ॥ ७ ॥

ओꣳ होतस्तथा होतः सत्यꣳ[९] होतररात्स्म होतरिति ।

---

१ सं॰ found in M only.

२ स्रुवाहुतीर् T Be 11 UD.

३ Thus M; मनसैव the other MSS.

४ All the MSS. exc. M. om. अन्यं ।

५ इति om. M.

६ om. B Be U.

७ यदेतस्य B Be.

८ तस्माद् T Be 11 UD.

९ Be 11 TD ins. इ, not M Be BU, cp. xii. 16 (109, 14).

यद्यु वै होता नाध्येत्यन्य[१] उ[१] होत्राशꣳसी शꣳसति । तस्मा उ प्रतिप्रस्थाता प्रतिगृणाति । यदैतेषां पारं यन्त्यथाध्वर्युर्मनसैव प्राङ् द्रुत्वा मनसैव तं ग्रहमुपोद्यच्छते[२] । मनसाश्रावयति । मनसा प्रत्याश्रावयति । मनसा वषट्कृतानुवषट्कृते हुत्वा हरति भक्षं । मनसा समुपहूय भक्षयन्ति । मनसा निर्णिज्य पात्रं प्रयच्छति । संतिष्ठत एष तूष्णीꣳस्तोमो । ऽथर्त्विजो विसृजत्यधिवृक्षसूर्ये[३] वाचं विसृजध्वाऽइ[४] नक्षत्रेषूऽ३[४] इत्यधिवृक्षसूर्य[४] इति वै नो ब्राह्मणं भवति । ते ऽधिवृक्षसूर्य एव वाचं विसृजन्ते । तानत्रैवासीनान्परिश्रयन्ति । पत्नीशाले पत्नीः परिश्रयन्त्यथानतिसर्पन्तावध्वर्यू धिष्णियान्बहिर्भ्यामौदुम्बरीꣳ समन्वारभेते इह धृतिरिह विधृतिरिह रन्तिरिह रमतिरिति[५] । ते यथासमुदितं[६] वाचं विसृजन्ते । ॥ ८ ॥

अथातः सर्पणस्यैव मीमाꣳसा । दक्षिणस्य हविर्धानस्याधो-

---

१ Thus MT B 11; ॰न्यतु D; ॰न्यो B Be.

२ Most of the MSS. have the plural.

३ विसृजंत्य॰ all exc. M.

४ Thus emended hesitatingly; विसृजध्वाम्नक्षत्रेषू—त्यधि॰ M; विसृजध्वासंनक्षत्रेषू इत्यधि॰ T Be 11 D; विसृजध्वासंनक्षत्रेष्वित्यधि॰ U; विसृजध्वमिति वासंनक्षत्रेष्विति या अधि॰ B Be; Keś.: समाप्ते तूष्णीꣳस्तोमे ऽध्वर्युः ऋत्विजो विसृजति अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजध्वमा (*sic*) नक्षत्रेष्विति । इतर ऋत्विजः प्रतिब्रूयुः अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजामह (*sic*) इति वा । उदितेषु नक्षत्रेषु विसृजामह (*sic*) इति वा ।

५ Thus M B Be and cp. Āp. XXI. 12. 7; रमतामिति T Be 11 DU.

६ ॰दितां M.

ऽधो ऽचछ सर्पेयुरेतेन ह वै सर्पाः सस्पृपुस्ततो वै ते जीर्णास्तनूरपाघ्नतेति। तद् वा आहुर्यो वा अपथेन प्रतिपद्यते स्थाणुं वा हन्ति गर्तं[1] वा पतति भ्रेषञ्च स न्येति। वषट्कारपथेनैव सर्पेयुरेष वाव[2] स्वर्ग्यः[2] पन्था यद्वषट्कारपथ इति। तद् वा आहुः पराङिव वा एषो ऽग्रान्तः पन्था यद्वषट्कारपन्थो। ऽध्वर्युपथेनैव सर्पेयुरेष वा[3] अर्वाचः[3] पराचः[3] स्वर्ग्यः पन्था यदध्वर्युपथ इति। ते ऽध्वर्युपथेनैव सर्पन्ति। तेषु समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोत्युपसृजन्मात्रे वत्सं धारयन्धरुणो धयन्। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहेति। समुत्क्रम्य चात्वालदेशे जपन्ति वागैतु वागुपैतु वाङ्मोपैतु वाग्यदकर्म यन्नाकर्म यदत्यगाम यन्नात्यगाम यदत्यरीरिचाम यन्नात्यरीरिचाम प्रजापतौ[4] प्रजापतिं[4] तत्पितरमप्येत्विति[4]। तद्वाच्यन्ततः[5] प्रतितिष्ठन्ति। तेषां य एव प्रायणीयो ऽतिरात्रः स उदयनीयः। सत्त्रादुदवसाय

---

१ कर्तं B Be.

२ Thus M; वाव पराचः स्वर्ग्यः B Be; वाचस्वर्ग्यः T; वाचस्वर्ग्यः Be 11 DU.

३ Text not wholly certain: वा अवाच पराच M; वावपराचः all the other MSS.

४ Thus U (sec. m.) B Be; प्रतिपत्तौ तत्प्रजापतौ तत्पितर॰ T Be 11 D; M reads as B, but with तत् also before प्रजापतिं।

५ Thus B Be; तद्वाच्यांततः Be 11 DU; तदाच्यांततः T; तावद्वाचंततः M.

ज्योतिष्टोमेनाग्निष्टोमेन चतुष्टोमेन पृष्ठ्यशमनीयेन सहस्रदक्षिणेनैकैको यजेत । ॥ ९ ॥ द्वितीयः ॥

अथातो ग्रहक्लृप्तेरेव मीमांसैन्द्रवायवाग्रं प्रथममहः । शुक्राग्रं द्वितीयमाग्रयणाग्रं तृतीयं च चतुर्थं चैन्द्रवायवाग्रं पञ्चममहः । शुक्राग्रं षष्ठं च सप्तमं चाग्रयणाग्रमष्टममहरैन्द्रवायवाग्रे[1] नवमदशमे[1] । इति[2] न्वा[2] अध्वर्युतो[2] । ऽथ छन्दोगबह्वृचतो । [3]गायत्रीप्रातःसवनः [3]प्रथमस्त्रिरात्रस्त्रिष्टुन्माध्यंदिनो[4] जगत्तृतीयसवनो[5] । जगत्प्रातःसवनो द्वितीयस्त्रिरात्रो गायत्रीमाध्यंदिनस्त्रिष्टुप्तृतीयसवनस्त्रिष्टुप्प्रातःसवनस्तृतीयस्त्रिरात्रो जगन्माध्यंदिनो गायत्रीतृतीयसवन इति[6] । तस्मात्सच्छन्दस[7] उपयन्ति । ॥ १० ॥

---

१ Thus MT Bell UD and Keś; चैन्द्रवायवाग्रमष्टममहः शुक्राग्रं नवममहरैन्द्रवायवाग्रं दशमम् B Be; on the whole passage cp. also Āp. xxi. 14. 5.

२ My correction; इतीन्वध्व° M; इतीन्वाध्व° T Be 11 DU; इतीमे चाध्व° B Be.

३ Thus M only; गायत्रीप्रातःसवनं प्रथमं त्रिरात्रं the other MSS.

४ Thus M only (on the form त्रिष्टुङ्म° cp. TS. vii. 2. 8. 3); त्रिष्टुप्मा° B Bell; त्रिष्टुभमा° Be TD; त्रिष्टुभोमा° U.

५ All exc. M जगतीतृती°।

६ T Bell DU om. इति and read °सवनस्तस्मा°; on this whole passage cp. Sāy. on Ait. Br. iv. 25. 10.

७ Thus all exc. M, which has: तस्मात्सछंद and Be 11 which reads: तस्माच्छंदस। The reading of M might be correct.

अथातः पशुक्लृप्तेरेव मीमाꣳसैन्द्राग्नाः पशवः स्युरित्येक आहुरग्नेरयं लोको वायोरन्तरिक्षमसाविन्द्रस्य। यदैन्द्राग्नः पशुर्भवति वायव्यो वसाहोम इमानेव[1] तल्लोकान्प्रीणन्त[1] एषु लोकेषु प्रतितिष्ठन्तो यन्त्यथ[2] ये[3] ऽनैन्द्राग्नान्प्रतिपद्यन्ते[3] यथा श्रेयसे ऽनाहृत्य[4] पापीयस आहरन्ति[5] तादृक्तत्तस्मादैन्द्राग्नाः[6] पशवः स्युरित्येतदेकमतिरात्रपशवो ऽभितो मध्य ऐन्द्राग्ना। एकादशिना[7] अभितो मध्य ऐन्द्राग्नाः। सर्वाग्नेया[8] एव स्युरित्येतदेकꣳ। सर्वैन्द्रा[9] एव स्युरित्येतदेकꣳ। सर्वप्राजापत्या[10] एव स्युरित्येतदेकꣳ। सर्वैकादशिना[11] एव स्युरित्येतदपरं। तेषाꣳ सर्वैकादशिनैर्यतां प्रसिद्धमेव प्रथमे ऽहनि प्रथमामेका-

१ Thus M; इमानेवैतेर्लो॰ B Be; इमानैवतैर्लो॰ T Be 11 D; इमानेवतैर्लो॰ U. – प्रीणंत M, प्रीणयंत all the other MSS.

२ यांत्यथ M.

३ Thus M (without, of course, avagraha); येन्येनैन्द्राग्नान्प्र॰ U; येन्येनैन्द्राग्नाः प्र॰ B Be; येन्येनैन्द्राग्नांप्र॰ T Be 11 D.

४ नान्येनाहृत्य M.

५ आहरति MU Be 11 D; आहरंति B Be.

६ तत् after तादृक् found in Be B only.

७ ऐका॰ M only, but cp. TS. vi. 6. 5. 1.

८ सर्व आग्ने॰ Be.

९ Thus MU; सर्व ऐन्द्रा B Be; सर्वैन्द्राग्ना T Be 11 D.

१० Thus M; सर्वे or सर्वाः प्रा॰ the other MSS.

११ सर्व ऐका॰ B Be.

दशिनीमालभन्त[१] आग्नेयस्य वारुणमुपालम्भ्यं[२] कुर्वन्ति । तथास्यैतानि दश मध्यमान्यहान्यनतिरिच्यमानाः पशवो ऽनुभवन्ति । प्रसिद्धमेवोत्तमे ऽहन्युत्तमामेकादशिनीमालभन्त[१] । आग्नेयस्य वा वारुणस्य वा वैश्वदेवमुपालम्भ्यं कुर्वन्ति । ॥ ११ ॥

तदु वा आहुर्यद्द्वादश[३] दीक्षा द्वादशोपसदो द्वादशाहं प्रसुताः कथमस्यैतान्यहानीष्टान्याप्रीतानि[४] पशुमन्ति भवन्तीति । तिस्र एकादशिन्यो ऽग्नीषोमीयो वैश्वदेवो ऽनूबन्ध्या । षट्त्रिंशतमेते[५] पशवः [६]षट्त्रिंशतमेतान्यहान्येवमस्यैतान्यहानीष्टान्याप्रीतानि पशुमन्ति भवन्तीति । तदु वा आहुर्यद्द्वादश दीक्षा द्वादशोपसदो द्वादशाहं प्रसुताः कथं द्वादशाहेन संवत्सर आप्यत इति । द्वादश पौर्णमास्यो द्वादशाष्टका द्वादशामावास्या । एतानि ह[७] वै[७] संवत्सरस्य वर्षिष्ठान्यहान्येता-

---

१ °भंत MB Be; °भत the other MSS. (cp. Āp. xxi. 14. 7); the last time DU also plural.

२ Thus M; वारुणस्य वा वैश्वदेवमुपा° B Be; वा वरुणस्य etc. (as B Be) T Be 11 UD.

३ यद् om. all the MSS. exc. M.

४ M only has preserved this correct reading, all the other MSS. are badly corrupt.

५ Thus all; are we to correct °त्रिंशत एते?

६ Thus all, exc. M, which reads: षट्त्रिंशमेतान्य°; are we again to correct षट्त्रिंशत एतानि?

७ Thus B Be; ह om M; नवै TBe 11 DU.

न्यनु संवत्सर आप्यते । [१]समाप्तो द्वादशाहः । समाप्तः संवत्सरकाम । एवं द्वादशाहेन संवत्सर आप्यते[१] । ॥ १२ ॥ तृतीयः ॥

संवत्सराय दीक्षिष्यमाणाः समवस्यन्ति । तद्ध स्मैतत्पूर्वे संवत्सरꣳ समवसायासते ऽन्योऽन्यस्यानूक्तं[२] च मानुषं च विजिज्ञासमाना । उतो[३] श्लोकः ग्रमरथस्य[४] कर्ता भवति । ते चतुरहे पुरस्तान्माघ्यै पौर्णमास्यै दीक्षन्ते । तेषामेकाष्टकायां क्रयः संपद्यत । इति नु यदि समामविज्ञाय[५] दीक्षन्ते । यद्यु वा एतस्यामेवैकाष्टकायाꣳ समां[६] विजिज्ञासन्ते[६] चतुरह एव पुरस्तात्फाल्गुन्यै वा चैत्र्यै वा पौर्णमास्यै दीक्षन्ते । तेषामपरपक्षस्याष्टम्यां क्रयः संपद्यते । तेनैकाष्टकां न छम्बट्कुर्वन्ति । तेषां पूर्वपक्षे सुत्या संपद्यते । पूर्वपक्षं मासा अभि संपद्यन्ते । पूर्वपक्षे प्रसवः पूर्वपक्षे वैषुवतं पूर्वपक्ष उत्थानꣳ । समानं द्वादशाहिकं कर्म । तथैव षष्ठ्यामुपसद्युत्तरवेदिꣳ संनिवपन्ति यद्यनग्निचित्यं भवत्यथ यदि साग्निचित्यं प्रथमायामेवोपसद्युत्तरवेदिꣳ संनिवपन्ति । ॥ १३ ॥

१...१ Thus M; i. s. o. संवत्सरकाम एवं T Be 11 DU : संवत्सरक्रामेक्रम एवं; acc. to B Be the passage runs thus: एवं द्वादशाहेन संवत्सर आप्यते समाप्तो द्वादशाहः समाप्तः संवत्सरक्रतुः ।

२ Thus M Be; °स्यानुक्तं Be 11; °स्यायुक्तं BUD.

३ Thus M Be (sec. m.), cp. supra xvi. 1 (p. 245, 1); उद्गाता the other MSS.

४ The word occurs again xvii. 43 and Drāhy. v. 4. 11.

५ समांविज्ञाय M.

६ Thus M; समामविज्ञायासते Be; समामविज्ञासंते the other MSS.

तेषां द्वादश दीक्षा द्वादशोपसदः संवत्सरं प्रसुता । न संवत्सरे ऽग्निं चिन्वीतेत्येक आक्रमि।न्वत उ हैके । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथाद्यन्ति । तेषां प्रसिद्धं ज्योतिष्टोमो वैश्वानरः प्रायणीयो ऽतिरात्रः संतिष्ठते । तस्मिन्संस्थिते चतुर्विंशमुक्थ्यमारम्भणीयमुभयसामानमुपयन्त्य।थाभिप्लवं षडहमुपयन्ति । [1]ज्योतिरग्निष्टोमो गौरुक्थ्य आयुरुक्थ्यो गौरुक्थ्य आयुरुक्थ्यो ज्योतिरग्निष्टोम।स्तं चतुरुपयन्ति । रथंतरंबृहद्रथंतरंबृहदिति विपर्यासं पृष्ठे भवतः । पृष्ठ्यः षडहः । स मास।स्तेनैवं संपन्नेन पञ्च मासान्यन्त्य।थैतं षष्ठं मासं संभार्यं संभरन्ति । त्रयो ऽभिप्लवाः षडहास्तान्यष्टादशाहानि । प्रायणीयारम्भणीयौ । तानि विंशतिरहानि । पृष्ठ्यः षडहो ऽभिजित्त्रयः परःसामानः । स मासो । ऽथ वैषुवतम।थैतं वैषुवते ऽहन्येकविंशमग्निष्टोममुपयन्ति बृहत्सामानं । तस्य सौर्यो ऽतिग्राह्यः सौर्यः पशुरुपालम्भ्यस्त।द्धैतदेके[2] दिवैवैतेनाह्ना प्रतिपद्यन्त उदित आदित्ये दिवाकीर्त्यमहरिति वदन्तो । यथैवान्येषामह्नामेवमुपाकुर्यादिति मौद्गल्यस्त।स्य महादिवाकीर्त्यं होतुः पृष्ठं विकर्णं ब्रह्मसामं भासो ऽग्निष्टोमो । ऽथोर्ध्वं वैषुवतात्त्रीनावृत्तान्स्वरानुपयन्त्य।थ विश्वजितमुपयन्त्य।थावृत्तं पृष्ठ्यं

---

१ The following acc. to M; the other MSS. are all more or less corrupt.

२ corrected hesitatingly; तद्धोतैवदेक M; तद्धोचैतदेके Be; तद्धोतेतदेके Be 11 D; तद्धोतत्तदेके B; तद्धोततदेके U pr. m.; तद्धोतुः तदेको U sec. m.; cp. infra. xvi. 16 (p. 263. 1) and xvii. 11.

षडहमुपयन्ति। [1]त्रयस्त्रिंशप्रभृत्याग्रयणाद्यमेतदहर्भवत्यथावृत्तमेवाभिप्लवं षडहमुपयन्ति ॥ १४ ॥

ज्योतिरग्निष्टोम आयुरुक्थ्यो गौरुक्थ्य आयुरुक्थ्यो गौरुक्थ्यो ज्योतिरेवाग्निष्टोमस्तं तथैव चतुरुपयन्ति। बृहद्रथंतरं-बृहद्रथंतरमिति विपर्यासं[2] पृष्ठे[3] भवतः। पृष्ठ्यः षडहः पुरस्तात्तं मासं तेनैवं संपन्नेन पञ्च मासान्यन्त्यथैतं[4] षष्ठं मासं संभार्यं संभरन्ति। द्वावभिप्लवौ षडहौ तानि द्वादशाहानि। गोआयुषी तानि चतुर्दश। चत्वार्यूर्ध्वं वैषुवतात्तान्यष्टादश। दशरात्रो महाव्रतं चातिरात्रश्च। स मासस्तदेतन्मासिपृष्ठं गवामयनम्। ॥ १५ ॥ चतुर्थः ॥

अनुत्सर्गं बृहद्रथंतराभ्यामित्योत्तमे मासि सकृत्पृष्ठान्युपेयुस्तद्द्वितीयं गवामयनं। दशमास्यं[5] तृतीयमभिप्लवाश्चाचीयन्ति[5] च तदङ्गिरसामयनं। पृष्ठ्याश्चाचीयन्ति च तदादित्यानामयनमग्निष्टोमाश्चाचीयन्ति च तत्प्रजापतेरयनं। प्रायणीयोदयनीयावभितो मध्येऽग्निष्टोमास्तद्द्वितीयं प्रजापतेरयनं। सर्वाग्निष्टोमा[6] एव स्युरिति तत्तृतीयं प्रजापतेरयनमथातो

---

१ त्रयस्त्रिंशप्र° M; त्रयस्त्रिंशत्प्र° the other MSS.

२ All MSS. exc. M ins. इति।

३ Thus M; पृष्ठौ Be UD; पृष्ठ्यौ B; पृष्ठ्यौ Be 11.

४ Thus M; मासान्नयंत्य° B Be 11 DU (pr. m.); मासानुपयंत्य° Be

५ Thus M; दशममास्यं तृतीयमभि° Be; दशमासामभिप्ल° BU (pr. m.); दशममासमभिप्ल° Be 11 U (sec. m.).

६ सर्वेग्नि° Be.

ग्रहकॢप्तेरेव मीमांसा । तद्धैतदेके[1] सारस्वतवैष्णवौ ग्रहौ गृह्णन्ति प्रायणीयादेवाग्रे ऽतिरात्रादोदयनीयाद्वाग्वै सरस्वती यज्ञो विष्णुस्ते वाचं चैव यज्ञं च मध्यतः परिगृह्यानार्ता उदृचं गमिष्याम[2] इति वदन्तस्तदु वा आहुर्यद्वाचा[3] यज्ञस्तायते तेन सरस्वत्याप्ता[4] यदु[5] यज्ञस्तेन[5] विष्णुर्न वै[6] नो ब्राह्मणं भवति । सारस्वतवैष्णवौ ग्रहौ गृह्णीयादिति नैतदाद्रियेत[7] । नाद्रियेतेति[7] स्थितिः । ॥ १६ ॥

अथातो ऽंश्वदाभ्ययोरेव ग्रहणं । प्रायणीये ऽदाभ्यं गृह्णीयादंशुं वैषुवते ऽदाभ्यं महाव्रत उभौ प्रायणीय उभौ वैषुवत उभौ महाव्रते । यत्र क्व चैवैनौ[8] गृह्णीयादित्येतदपरं । अथातः परःसाम्नामेव ग्रहणं । ते वा एते परःसामानः पुरस्ताद्वैषुवतात्त्र्यहमन्वहमितः पराञ्चो गृह्यन्त उपयामगृहीतो ऽस्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽस्योषधीभ्यस्त्वा

---

१ Thus Be ; तद्धोतैतदेके MUD ; तद्धोतदेके Be 11 ; तद्धोतेनदेके B ; cp. supra p. 261, 14.

२ ०ष्यामह Be and M, but, if I see right, the ह has been struck out.

३ ०र्यावाचा M.

४ All MSS. exc. M ०प्ता इति ।

५ Thus M ; यद्यज्ञस्तेन Be ; यज्ञंयज्ञस्तेन the other MSS.

६ वै om. BUD Be (pr. m.).

७ Thus M (cp. supra p. 252, 10) ; नैतदाद्रियेत चाद्रियेतेति the other MSS.

८ Thus M ; चैनो the other MSS.

प्रजाभ्यो जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये जुष्टं गृह्णामीत्यथ वैषुवते ऽह्नि शुक्राग्रा ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयणं[१] गृहीत्वा चोत्परःसाम्नो गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽस्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽस्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये जुष्टं गृह्णामीत्यथ सौर्यर्चा[२] सौर्यमतिग्राह्यं गृह्णाति ॥ १७ ॥

तरणिर्विश्वदर्शत इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वते जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वत इत्यथावृत्तान्गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽस्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽस्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो जुष्टं गृह्णामीति । सन्नेतदहरतिग्राह्या गृह्यन्त इति ब्राह्मणमथोर्ध्वं वैषुवतात्त्र्यहमन्वहमावृत्तानेव गृह्णाति वैश्वकर्मणादित्याभ्यां विपर्यासमुपयामगृहीतो ऽसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये जुष्टं गृह्णामीत्यथ वैश्वकर्मणं । विश्वकर्मन्हविषा वावृधान इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो जुष्टं गृह्णामीत्यथादित्यमदितिर्न उरुष्यत्वित्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो जुष्टं गृह्णामीत्यथ वैश्वकर्मणमथादित्यमथोर्ध्वं त्र्यहाद्वैश्वकर्मणादित्याभ्यामेव विपर्यासमेत्या

---

१ ग्रहं ins. M.

२ om. B Be 11 UD.

महाव्रतात्तावुभौ सह महाव्रते गृह्येते । अथैतं महाव्रतीयेऽह्नि प्राजापत्यमतिग्राह्यं गृह्णाति । त्वे क्रतुमपिवृञ्जन्ति विश्व इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः प्रजापतये त्वेति । ॥ १८ ॥

अथातः पशुक्लृप्तेरेव मीमाꣳसैकैन्द्राग्नानां[1] प्रशꣳसातिरात्रपशवोऽभितो मध्य ऐन्द्राग्ना । ऐकादशिना[2] अभितो मध्य ऐन्द्राग्नाः । सर्वाग्नेया[3] एव स्युरित्येतदेकꣳ । सर्वैन्द्राग्ना[4] एव स्युरित्येतदेकꣳ । सर्वप्राजापत्या[5] एव स्युरित्येतदेकꣳ । सर्वैकादशिना[6] एव स्युरित्येतदपरं । तेषाꣳ सर्वैकादशिनैर्यतां[7] प्रसिद्धमेवोत्तमस्य दशरात्रस्य तृतीयेऽहन्सप्तदश उक्थ्य एकादशिन्याप्यते । तस्य नवाहान्यपशून्यतिरिच्यन्ते । तेष्वेतान्नव ब्राह्मणवतः पशूनालभन्ते वैष्णवं वामनमित्येताꣳस्तेषामेवं[8] यतां बार्हस्पत्यो वैषुवते सवनीयः संपद्यते । तस्य सौर्यमुपालम्भ्यं कुर्वन्ति । यद्यु वा एतान्नव[9] ब्राह्मणवतः पशून्न विन्दन्ति नवैतानि मध्यमानि सांवत्सरिकाण्यहान्यैन्द्राग्नपशूनि

---

१ Thus M; मीमाꣳसा उक्तैवैन्द्राग्नानां Be; मीमाꣳसा ऐन्द्रा॰ B Be 11 UD.

२ Thus M; एका॰ the other MSS.

३ सर्व आग्ने॰ MSS. exc. M.

४ सर्व ऐ॰ MSS; this passage is missing in M.

५ सर्वेप्रा॰ MSS. exc. M.

६ Thus M; सर्व ऐका॰ Be; सर्व एका॰ the other MSS.

७ Thus M; युतां or यताः the other MSS.

८ ॰मेवं M Be; ॰मेव the other MSS.

९ M; एतंनव Be 11 BUD; एतानेव Be.

कुर्वन्ति । तेषामेवं यतामैन्द्राग्नो वैषुवते सवनीयः संपद्यते । तस्य सौर्यमुपालम्भ्यं कुर्वन्ति । सावित्रो महाव्रते । तस्य प्राजापत्यस्तूपर ऐन्द्रस्त्वृषभ उपालम्भ्यौ भवतः । ॥ १९ ॥

पञ्चमः ॥

श्वो महाव्रतमित्युपकल्पयते [1]ऽपरिमितान्यथानपरिमितान्दुन्दुभीꣳस्तावत[2] उ[2]वेवाजिसृतस्त्वर्म[2] चेडसंवर्त[3] च भूमिदुन्दुभिमार्षभं चर्म सलाङ्गूलं ब्राह्मणं च शूद्रं चार्द्रं[4] च चर्मकर्त[9] । प्रेङ्खꣳ होता कूर्चावध्वर्युर्हंसीर्होत्रका[5] औदुम्बरीमुद्गातासन्दीमुपकल्पयते[1] । वाणं च शततन्तुमाघाटीः पिञ्छोलाः[6] कर्करीका इति तदु पत्नयः । कटपरिवारं च मिथुनौ चापरिमिताश्च दास्यस्तावत उ[7]वेवोदकुम्भानथैतं[7] महाव्रतीये ऽह्नि पञ्चविꣳशमग्निष्टोममुपयन्ति रथंतरसामानꣳ । समानं कर्मा माहेन्द्राद्ग्रहान्माहेन्द्रं ग्रहं[8] गृहीत्वाथैतान्संभारानायातयति । जघनेनाग्नीध्रं गर्तं[9] खानयित्वार्षभेण क्रूरचर्मणोत्तरलोम्नाभि-

---

१...१ This passage found in M and Be sec. m. only.

२ तावत एवा° Be.

३ Corrected (cp. infra p. 267. 5); चेडासंवर्त M; चेषुसं° Be.

४ om. Be.

५ °र्हंसी° M Be.

६ पिꣳखोलाः M here and infra.

७ Thus M; एवोद° the other MSS.

८ om. all exc. M Be.

९ कर्तं M Be 11 (pr. m.) D.

विघ्नन्ति[1] ' तस्य लाङ्गूलमुत्खिद्य हन्तानूपतिष्ठते ' ऽथैतान्दुन्दुभीननुदिशमासञ्जयति ' तानाहननैरनाघ्नन्त[2] एते हन्तारो ऽनूपतिष्ठन्ते ' ऽथैते रथाः समन्तं देवयजनं परीत्योत्तरतस्तिष्ठन्ति[3] ' तेषां तिसृधन्वी राजपुत्रो मुख्यो भवति ' ॥ २० ॥

तस्मा अग्रेणाग्नीध्रमिडसंवर्ते[4] चर्मकर्तं व्यवास्यति ' तं काल एव शस्त्याहणात्त्वथैतौ ब्राह्मणश्च शूद्रश्चान्तरेण सदोहविर्धाने तिष्ठत आर्द्रं चर्मकर्तमादाय ' प्रेङ्खꣳ होतासजते ' कूर्चावध्वर्युरुपस्तृणीते बृसीर्होत्रका ' औदुम्बरीमुद्गातासन्दीमारोहत्यादत्ते वाणꣳ शततन्तुमाघाटीभिः पिञ्छोलाभिः कर्करीकाभिरित्युद्गातारं पत्नयः पर्युपविशन्त्यथ दक्षिणे वेद्यन्त कटपरिवारे मिथुनौ संप्रवादयतो[5] ' ऽथैता दास्य उदकुम्भानधिनिधाय मार्जालीयं पर्युपविशन्त्यथाध्वर्युः कूर्चयोरासीनो माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोति ' स्तुवते माहेन्द्राय ' प्रस्तुते साम्नि संप्रैषमाहाजिसृत आजिं धावत दुन्दुभीन्समाघ्नताभिषोतारो ऽभिषुणताग्नीदाग्निरं विनयोलूखलमुद्वादय प्रतिप्रस्थातः

१ ॰भिविनिघ्नंन्ति M ; cp. supra XI. 10 (p. 79. 4) and infra XVII. 39, XVIII. 18.

२ Corrected ; तानाहाहननैराहनत M ; तानाहननैरनाहत B Be 11 UD ; तानाहननैरन्वाहनना Be.

३ Thus M ; परीत्यरटंतोत्तरतस्थि॰ all the other MSS.

४ Thus M ; ॰मिषुसंवर्ते all the other MSS.

५ Thus M ; संप्रवादेतो BUD (pr. m.) Be 11 (pr. m.) ; संभवतो Be 11 (sec m.) D (sec. m.) ; संप्रवादेयतो Be.

सौम्यस्य विद्धीति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्ति । धावन्त्याजिसृत आघ्नन्ति दुन्दुभीन्त्संप्रवदन्ति वाच । आघाटीभिः पिच्छोलाभिः कर्करीकाभिरित्युद्गातारं पत्नय उपगायन्ति । ॥ २१ ॥

भद्रमु नाम सामास्ति । तदु वाचोपगीयते[1] । ऽथैष[1] तिसृधन्वी राजपुत्रश्चर्मावभिनत्ति । तं ब्राह्मणो ऽनूपतिष्ठते मापरात्सीर्मातिव्यात्सीरिति । तत्तथैव त्रिभिरन्तर्हितमवभिनत्त्यथैतौ[2] ब्राह्मणश्च शूद्रश्चार्द्रे चर्मकर्ते व्यायच्छेते इमे ऽरात्सुरिमे सुभूतमक्रन्निति ब्राह्मण । इम उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्निति वृषलो । ब्राह्मणः संजयति । नश्यति वृषलः । संवर्तते मिथुनावथैता दास्य उदकुम्भानधिनिधाय मार्जालीयं परिनृत्यन्त्युपस्थानुपहत्य दक्षिणान्पदो निघ्नन्तीरिदंमधुं[3] गायन्त्यस्तासाꣳ सकृत्परीतानां प्रथमां वाचयति ॥ २२ ॥

गाव एव सुरभयो गावो गुग्गुलुगन्धयः । गावो घृतस्य मातरस्ता इह सन्तु भूयसीर्हैमहाꣳ इदं मध्वित्युपस्थानुपहत्य दक्षिणानेव पदो निघ्नन्ति । द्वितीयं परीतानां प्रथमामेव वाचयति ननु गावो मक्षीरस्य गङ्गाया उदकं पपुः । पपुः सरस्वत्यै नद्यै ताः[4] प्राचीरुज्जगाहिरे[4] हैमहाꣳ इदं मध्वित्यु-

---

१ Thus M ; °पगायंतेथैष BUD Be 11 ; °पगायंत्यथैष Be.

२ I. s.o. त्त्यवभिनत्ति B Be 11 UD: भवति ।

३ Thus M and cp. Āp. XXI. 19. 18 ; निघ्नंतीदं° the other MSS.

४ Thus M ; ताः प्रातरप्राचीनं जगाभिरे (or जगाभिः) the other MSS. ; Keś. : ताः प्राचीस्त्रोर्जगाधिरे ; cp. Āp. XXI. 20. 3.

पश्चानुपहृत्य दक्षिणानेव पदो निघ्नन्ति । तृतीयं परीतानां प्रथमामेव वाचयति यदा राखन्द्यौ[1] वदतो[1] ग्राम्यं[2] मङ्कीरदाशकौ[2] । क्षेमाध्यवस्यतो ग्रामे[3] नानड्वाꣳस्तप्यते वहन्हैमहाꣳ इदं मध्वित्यथैना उत्तरेण मार्जालीयं तिष्ठन्त्यो वाचयतीदमेव मधु सारघमयꣳ सोमः सुतो बृहत् । तमिन्द्र परितातृपौर्हैमहाꣳ इदं मध्विति । ता अत ऊर्ध्वमिदं मध्विदं मध्विदं मध्वित्येव[4] परियन्ति । तेषां य एव प्रायणीयो ऽतिरात्रः स उदयनीयः । सत्त्रादुदवसाय ज्योतिष्टोमेनाग्निष्टोमेन[5] चतुष्टोमेन पृष्ठशमनीयेन सहस्रदक्षिणेनैकैको यजेत । ॥ २३ ॥ षष्ठः ॥

स्वर्गकामो द्विरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते द्विरात्रस्य मे सतो ऽमावास्याया उपवसथीये ऽहन्पूर्वमहः संपत्स्यत उत्तरस्मिन्नुत्तरमिति । तस्य तथा संपद्यते । ऽभिप्लवः पूर्वमहर्भवति गतिरुत्तरं । ज्योतिष्टोमो ऽग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति । तेजस्तेनावरुन्द्धे । सर्वस्तोमो ऽतिरात्र उत्तरꣳ । सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै । गायत्रं पूर्वे ह्न्साम भवति । त्रैष्टुभ-

---

१ Uncertain ; राखंद्यौर्वदतो M ; राखद्योद्यो वदतो Be 11 ; राचौखद्योतौ वदतो Be ; धाराद्यौर्वदतो U ; D indistinct.

२ Thus M; ग्राम्यमंकौ॰ Be Be 11.

३ ग्रामे M ; ग्रामो the other MSS.

४ ॰त्येवमेव M.

५ Thus M Be ; ज्योतिष्टोमेन चाग्निष्टोमेन the other MSS.

मुत्तरे । रथंतरं पूर्वे ऽहन्साम भवति । बृहदुत्तरे । वैखानसं पूर्वे ऽहन्साम भवति । षोडश्युत्तरे । हविष्मन्निधनं पूर्वमहर्भवति । हविष्कृन्निधनमुत्तरं । नानैवार्धमासयोर्भवतो नानावीर्ये भवत इति ब्राह्मणꣳ । संतिष्ठते द्विरात्रस्त्रिरात्रेण यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते सहस्रं । तस्मिन्नुन्नतो वेहद्वामन इति भवन्त्यथास्यैषा सहस्रतम्यन्यतएनी कण्डूकृतोपक्लृप्ता[1] भवति । दीक्षते । रोहिण्या पिङ्गलयैकहायन्या सोमं क्रीणाति । द्वादशोपसदः । ॥ २४ ॥

तायते प्रथमे ऽहन्नग्निष्टोमस्तस्य त्रिवृत्प्रातःसवनं पञ्चदशं माध्यंदिनꣳ सवनꣳ सप्तदशं तृतीयसवनꣳ । स दाक्षिणानि हुत्वाग्नीध्रे स्रुवाहुतिं जुहोति त्वꣳ सहस्रमानय । उन्नत उद्दलस्याभिनस्त्वचम् । सा मा सहस्र आभज प्रजया पशुभिः सह पुनर्माविशताद्रयिरित्युन्नत एतेषां त्रयाणां त्रिꣳशच्छतानां[2] प्रथमो नीयते । ऽहीनसंततिं करोति । तायते द्वितीये ऽहन्युक्थ्यस्तस्य पञ्चदशं प्रातःसवनꣳ सप्तदशं माध्यंदिनꣳ सवनमेकविꣳशं तृतीयसवनꣳ । स दाक्षिणानि हुत्वाग्नीध्रे स्रुवाहुतिं जुहोत्यूर्गस्याङ्गिरस्यूर्णम्रदा ऊर्जं मे यच्छ पाहि मा मा मा हिꣳसीः सा मा सहस्र आभज प्रजया पशुभिः सह पुनर्माविशताद्रयिरिति । वेहदेतेषां त्रयाणां त्रिꣳशच्छतानां[2] प्रथमा[3] नीयते । ऽहीनसंततिं करोति । तायते तृतीये ऽह-

---

१ Thus M and Karmāntasūtra; कमंडकृतो° the other MSS.

२ Sic MSS.!

३ प्रथमो M Be.

अतिरात्रस्तस्य सप्तदशं प्रातःसवनमेकविꣳशं माध्यंदिनꣳ सवनं त्रिणव आर्भवः पवमानस्त्रयस्त्रिꣳशमग्निष्टोमसामैकविꣳशान्युक्थानि सषोडशिकानि । षोडशं प्रथमꣳ रात्रिसाम पञ्चदशानीतराणि त्रिवृद्राथंतरः[1] सन्धिः । स दाक्षिणानि हुत्वाग्नीध्रे स्रुवाहुतिं जुहोति त्वꣳ सहस्रस्य प्रतिष्ठासि[2] वैष्णवो वामनस्त्वम् । सा[3] मा सहस्र आभज प्रजया पशुभिः सह पुनर्माविशताद्रयिरिति । वामन एतेषां त्रयाणां चत्वारिꣳशच्छतानां[4] प्रथमो नीयते । नात्राहीनसंततिं करोति । ॥ २५ ॥

अथैताꣳ सहस्रतमीमुत्तरेणाग्नीध्रं[5] पर्याणीयाहवनीयस्यान्ते द्रोणकलशमवघ्रापयेदाजिघ्र कलशं मह्युरुधारा पयस्वत्या त्वा विशन्त्विन्दवः समुद्रमिव सिन्धवः । सा मा सहस्र आभज प्रजया पशुभिः सह पुनर्माविशताद्रयिरिति । प्रजयैवैनं पशुभी रय्या समर्धयति प्रजावान्पशुमान्रयिमान्भवति य एवं वेदेति ब्राह्मणमथ वै भवति तया सहाग्नीध्रं परेत्य पुरस्तात्प्रतीच्यां तिष्ठन्त्यां जुहुयादिति । स तया सहाग्नीध्रं परेत्य पुरस्तात्प्रतीच्यां तिष्ठन्त्यां जुहोत्युभा जिग्यथुर्न पराजयेथे न पराजिग्ये कतरश्चनैनोः । इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा

---

१ Thus M; बृहद्राथंतरः Be; बृहद्रथंतरः the other MSS.

२ प्रतिष्ठा असि all, also M.

३ स M.

४ Thus M only (sic!); चत्वारिꣳशतानि all the other MSS.

५ ०ग्नीध्रीयं MSS.; U sec. m. ०ग्नीध्रं ।

सहस्रं वि तदैरयेथामिति । त्रेधाविभक्तं वै त्रिरात्रे सहस्रꣳ । साहस्रीमेवैनां करोति । सहस्रस्यैवैनां मात्रां करोतीति ब्राह्मणमथास्यै रूपाणि जुहोत्यञ्ज्येतायै स्वाहा कृष्णायै स्वाहा श्वेतायै स्वाहेत्यथास्या उपोत्थाय नामभिर्दक्षिणं कर्णमाजपतीडे रन्ते ऽदिते सरस्वति प्रिये प्रेयसि महि विश्रुत्येतानि ते अघ्निये नामानि सुकृतं मा देवेषु ब्रूतादिति । देवेभ्य एवैनमावेदयत्यन्वेनं देवा बुध्यन्त इति ब्राह्मणम् । ॥ २६ ॥

अथैताꣳ सहस्रतमीमन्तरेण चात्वालोत्करावुदीचीं नीयमानामनुमन्त्रयते सा मा सुवर्गं लोकं गमय सा मा ज्योतिष्मन्तं लोकं गमय सा मा सर्वान्पुण्यान्ल्लोकान्गमय सा मा प्रतिष्ठां गमय प्रजया पशुभिः सह पुनर्माविशताद्रयिरिति । प्रजयैवैनं पशुभी रय्यां प्रतिष्ठापयति । प्रजावान्पशुमान्रयिमान्भवति य एवं वेदेति ब्राह्मणमथ वै भवति तामग्नीधे वा ब्रह्मणे वा होत्रे वोद्गात्रे वाध्वर्यवे वा दद्यात्सहस्रमस्य सा दत्ता भवति सहस्रमस्य प्रतिगृहीतं भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्तामविद्वान्प्रतिगृह्णाति तां प्रतिगृह्णीयादेकासि न सहस्रमेकां त्वा भूतां प्रतिगृह्णामि न सहस्रमेका मा भूताविश मा सहस्रमित्येकामेवैनां भूतां प्रतिगृह्णाति न सहस्रं य एवं वेदेति ब्राह्मणमथ वै भवति स्योनासि सुषदा सुशेवा स्योना माविश सुषदा माविश सुशेवा माविशेत्याह । स्योनैवैनꣳ सुषदा सुशेवा भूताविशति नैनꣳ हिनस्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति सहस्रꣳ सहस्रतम्यन्वेती३

सहस्रतमीꣳ सहस्रा३मिति । यत्प्राचीमुत्सृजेत्सहस्रꣳ सहस्रतम्यन्वियात्तत्सहस्रमप्रज्ञात्रꣳ । सुवर्गं लोकं न प्रजानीयात्प्रतीचीमुत्सृजति । ताꣳ सहस्रमनु पर्यावर्तते । सा प्रजानती सुवर्गं लोकमेति । यजमानमभ्युत्सृजतीति । तां पुरस्तात्प्रतीचीं यजमानमभ्युत्सृजति । क्षिप्रे सहस्रं प्रजायत उत्तमा नीयते प्रथमा देवान्गच्छतीति ब्राह्मणं । तेन हैतेन रौहिणेयः क्रोथुनिः[१] कौलाश्वो[२] यास्क ऋतुमुखेषु विहृतेनेजे[३] । ऽथो[३] हाजगाम[३] मशको गार्ग्य आरुणेरन्तेवासी । स[४] ह[४] सꣳस्यामदृष्टोवाच[४] ननु मत[५] एकाहाꣳ इति । नेति हैनं प्रत्युवाच । तꣳ होपेयाय । तस्मा उ हैनꣳ स उवाच । तेन ह स्म[६] समस्तेनैव[६] यजते । तमेतं गर्गत्रिरात्र इत्याचक्षते ॥ २७ ॥ सप्तमः ॥

चतुरो वीरानवरुरुत्समानस्त्र्यहराचाय दीक्षते । [७]तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहान्यग्निष्टोमा एवैते चतु-

१ Thus M ; कायुनि B Be 11 D ; क्रायनिः Be.

२ लौकाश्वो B.

३ Thus M ; विहृतेनेजेताजगाम B Be 11 DU ; विहृतेनेयजेताथो हाजगाम Be.

४ Thus M ; संहसꣳस्यो (स्या) दृष्टोवाच B Be 11 UD ; सहस्रं दृष्टोवाच Be.

५ Doubtless corrupt ; thus reads M ; नर Be 11 D ; मर BU ; नप Be.

६ Thus M ; स्म (स्म) समगस्ते (स्तै) नैव the other MSS.

७ From here unto दीक्षते, p. 274. 5, left out in M.

विꣳशाः पवमाना[1] उद्यत्स्तोमाः[1] स्युरित्येतदेकमेको ऽग्निष्टोमो द्वावुक्थ्यावथातिरात्रश्छन्दोगानु[2] सामविकल्पं[3] पृच्छेयुरित्येतदपरम् । त्रिꣳ श्रद्धादेवं यजमानं चत्वारि वीर्याणि नोपानमन्तेज इन्द्रियं ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यमित्येतान्कामानवरुरुत्समानश्चतूरात्राय[4] दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहान्यग्निष्टोमा एवैते चतुष्टोमाः स्युरित्येतदेकमेको ऽग्निष्टोमो द्वावुक्थ्यावथातिरात्रश्छन्दोगानु[2] सामविकल्पं पृच्छेयुरित्येतदपरं । पुष्टिकामश्चतूरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदो । ऽथ वै भवति पुरोडाशिन्य उपसदो भवन्तीति । प्रथमे चतूरात्र आग्नेय आज्य आग्नेयमष्टाकपालꣳ सायंप्रातरन्ववधाय जुहोति । द्वितीये चतूरात्रे सौम्य आज्ये सौम्यं चतुष्कपालꣳ सायंप्रातरन्ववधाय जुहोति । तृतीये चतूरात्रे वैष्णव आज्ये वैष्णवं त्रिकपालꣳ सायंप्रातरन्ववधाय जुहोति । तस्य त्रिवृत्सप्तदशौ विपर्यासꣳ स्तोमौ भवतः । प्राणो वै त्रिवृदन्नꣳ । सप्तदशः प्रजापतिः । प्राणाच्च खलु वा इदमन्नाद्याच्च

---

१ Thus (without visarga) Be; पवमानस्तत्स्तोमा B Be 11 UD.

२ I am in doubt whether छन्दोगान् सा॰ पृ॰ or छन्दोगाननु सा॰ पृ॰ should be put into the text; Be has each time the last mentioned reading, M presents once the first, once the last mentioned; the other MSS. छंदोगाननु or ॰तु or छंदोगान्न।

३ स्तोमवि॰ B Be 11 DU; सामवि॰ Be.

४ Thus Be; ॰नवरुवत्स (त्सु) कामस्य॰ B Be 11 UD.

परिगृह्य प्रजापतिः प्राजायत । प्राणाच्चैवैतदन्नाद्याच्च परिगृह्य यजमानः प्रजायते । तस्याहान्यग्निष्टोमा एवैते चतुस्त्रिंशपवमानाः स्युरित्येतदेकमेको ऽग्निष्टोमो द्वावुक्थ्यावथातिरात्रश्छन्दोगानु[1] सामविकल्पं पृच्छेयुरित्येतदपरम् । ॥ २८ ॥

प्रजातिकामो[2] वा व्यावृत्कामो वा पशुकामो वा[2] वाचो[3] वान्तं[3] परिजिगांसन्यश्चराचाय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि त्रिवृदग्निष्टोमः पञ्चदश उक्थ्यः सप्तदश उक्थ्यः पञ्चविंशो ऽग्निष्टोमो महाव्रतवान्विश्वजित्सर्वपृष्ठो ऽतिरात्रः । सारस्वतेनायनेनैष्यन्तो[4] द्वयोर्गा उपकल्पयन्त ऋषभैकादशा[5] अन्या[6] ऋषभैकशता[7] अन्यास्तेषामाश्वत्थी हविर्धानं चाग्नीध्रं च भवतस्तद्धि सुवर्ग्यं । चक्रीवती भवत । उलूखलबुध्न एषां यूपो भवति । ते सरस्वत्यै जघन्योदके[8] दीक्षन्ते । तेषामयमेव त्रिवृदग्निष्टोमः संतिष्ठते । तस्मिन्संस्थिते ऽभि यूपं वहन्त्यभि धिष्ण्यान्हरन्त्यग्निष्ठे ऽनसि

---

१ Cp. page 274, note 2.

२ प्रजापतिकामो all MSS. exc. M.

३ Thus M Be; वावाचमंत Be 11 वावाचामंत BUD.

४ ०नैष्यतो (०ते) MSS. exc. M.

५ Thus M ; ऋषभैकादश Be; ऋषभैका Be 11 BUD.

६ om. M.

७ Thus all, exc. M, which has ऋषभैकादशता ।

८ Thus B Be 11 UD ; जघनेनोदके Be M.

समवशमयन्ते[1] यदेषाꣳ समवशमयितव्यं[1] भवति । ते[2] ऽनेनैव[2] पृष्ठ्येन[2] षडहेन प्रतिपद्यन्ते । ऽहरहः शम्यान्यासेशम्यान्यासे यजमाना आक्रोशन्तो ऽज्यानिमिच्छमाना यदा दश शतं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं । यदा शतꣳ सहस्रं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं । यदैषां प्रमीयेत यदा वा जीयेरन्नथैकमुत्थानं प्लाक्षे वा प्रस्रवणे । ॥ २९ ॥

अथातो मुन्ययनमित्याचक्षते । श्रमणः खारीविवधी[3] सरस्वत्यै जघन्योदके[4] ऽग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथैताꣳ सवनेष्टिं निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालमिति । तया समस्तया वा[5] विहृतया वा प्रतिपद्यते । ऽहरहः शम्यान्यासेशम्यान्यासे यजमान[6] आक्रोशन्नज्यानिमिच्छमानो[7] यदैनं[8] प्रतिराध्नुवन्ति यदा वास्यैतं खारीविवधमाच्छिन्दन्त्यथैकमुत्थानं[9] प्लाक्षे वा प्रस्रवणे । ॥ ३० ॥ अष्टमः ॥

---

१ Thus Be; समाशम॰ M; the other MSS. are wholly corrupt.

२ Thus M; तमेवष्टछेशन B Be 11 UD; तेनैवषट्शछेशन Be.

३ Thus M; ॰विवधः Be; शारीवधा the other MSS.

४ Corrected; जघनोदके M Be 11; जघनेनोदके the other MSS.

५ All exc. M om.

६ यजमाना M.

७ Corrected; ॰क्रोशमज्या॰ B Be 11 UD; ॰क्रोशंज्या॰ Be; ॰क्रोशंमोज्या॰ M.

८ Thus MU Be 11; यदेवं BD; यदेवं Be.

९ Thus M Be; शारीविवेधमा॰ Be 11; राशीविवेधुमा BUD.

पशुकामः सप्तरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि त्रिवृदग्निष्टोमः पञ्चदश उक्थ्यः सप्तदश उक्थ्य एकविंश उक्थ्यस्त्रिणव उक्थ्यः पञ्चविंशो ऽग्निष्टोमो महाव्रतवान्विश्वजित्सर्वपृष्ठो ऽतिरात्रो । बृहद्रथंतरे पूर्वेष्वहःसूपेत्य प्रत्यञ्चं विश्वजिति पृष्ठान्युपयन्ति । ब्रह्मवर्चसकामो ऽष्टरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि त्रिवृदग्निष्टोमः पञ्चदश उक्थ्यः सप्तदश उक्थ्य एकविंश उक्थ्यस्त्रिणव उक्थ्यस्त्रयस्त्रिंश उक्थ्यः पञ्चविंशो ऽग्निष्टोमो महाव्रतवान्विश्वजित्सर्वपृष्ठो ऽतिरात्रः । प्रजासु वा क्षुधुकासु ज्योगामयावी वा नवरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि ज्योतिर्गौरायुरित्येतमेव त्र्यहं त्रिरुपयन्ति । तेषामायुरतिरात्र उत्तममहर्भवति । प्रजातिकामो वा व्यावृत्कामो वाभिचरन्वाभिचर्यमाणो[1] वा दशरात्राय दीक्षिष्यमाणो दशहोतारं कृत्वा दशरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि त्रिवृदग्निष्टोमो ऽग्निष्टुदाग्नेयीषु भवति । पञ्चदश उक्थ्य ऐन्द्रीषु । त्रिवृदग्निष्टोमो वैश्वदेवीषु । सप्तदशो ऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासु तीव्रसोम । एकविंश उक्थ्यः सौरीषु । सप्तदशो ऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासूपहव्यस्त्रिणवावग्निष्टोमावभित ऐन्द्रीषु । त्रयस्त्रिंश उक्थ्यो वैश्वदेवीषु । विश्वजित्सर्वपृष्ठो ऽतिरात्रः । ॥ ३१ ॥

---

१ वाभिचरन् left out in all exc. M.

प्रजाकामा एकादशरात्राय दीक्षन्ते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि ज्योतिरतिरात्रः । पृष्ठ्यः षडहस्त्रयश्छन्दोमा । अथातिरात्रो । ऽथाहीनविधिः पृष्ठ्यः षडहस्त्रयश्छन्दोमा । दशममहरथातिरात्रो । ऽथायं पौण्डरीक एकादशरात्रो ऽयुतदक्षिणो ऽश्वसहस्रदक्षिणस्तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहान्यभ्यासङ्ग्यः षडहस्त्रयश्छन्दोमा । दशममहरथातिरात्रो । ऽन्वहꣳ सहस्रꣳसहस्रं ददात्युत्तमे ऽहन्यश्वसहस्रं[1] ददात्यथातो ज्योतिरयनमित्याचक्षते । स भरतद्वादशाह इत्येक आऊदीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि ज्योतिरतिरात्रो[2] । ज्योतिरग्निष्टोमो । ऽष्टौ ज्योतीꣳष्युक्थ्या[3] । ज्योतिरेवाग्निष्टोमो । ज्योतिरेवातिरात्र । उक्तो द्वादशाहो । दशमं चाहरतिरात्रं च महाव्रतं व्यवदधाति । स उवेव[4] त्रयोदशरात्रः । ॥ ३२ ॥ नवमः ॥

अथ पूर्वश्चतुर्दशरात्रो । ऽतिरात्रः । पृष्ठ्यः षडहः । प्रत्यङ् षडहो । ऽथातिरात्रो । ऽथोत्तरश्चतुर्दशरात्रो । ऽतिरात्रो । ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहः । पृष्ठ्यः षडहः । प्रत्यङ् त्र्यहो । ऽथातिरात्रो । ऽथ पूर्वः पञ्चदशरात्रो । ऽतिरात्रो । ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो । दशरात्रो । ऽथातिरात्रो । दशमं चाहरतिरात्रं च

---

१ क्रश्व° M.

२ Thus MUD; ज्योतिरात्रो B Be; Be 11 def.

३ Thus M (sec. m.) BUD; °क्थ्यानि M (pr. m.) Be; Be 11 def.

४ Thus Be B 11 DU; स चेव B; स एष M.

महाव्रतं[1] व्यवदधाति ' स एवेवाब्राह्मणः[2] षोडशरात्रो ' ऽथोत्तरः पञ्चदशरात्रो ' ऽतिरात्रस्त्रिवृदग्निष्टोमो[3] ' ज्योतिर्गौरायुरिति[3] त्र्यहः ' पृष्ठ्यः षडहः ' प्रत्यङ् त्र्यहो ' ऽथातिरात्रो ' ऽथ सप्तदशरात्रो ' ऽतिरात्र ' एकः पञ्चाहो ' दशरात्रो ' ऽथातिरात्रो ' दशमं चाहरतिरात्रं च महाव्रतं[1] व्यवदधाति ' स एवेवाब्राह्मणो[2] ऽष्टादशरात्रो ' ऽथ विꣳशतिरात्रो ' ऽतिरात्रो ' ज्योतिर्गौरायुरिति त्रयस्त्र्यहाः ' पृष्ठ्यः षडहः ' प्रत्यङ् त्र्यहो ' ऽथातिरात्रो ' ऽथैकविꣳशतिरात्रो ' ऽतिरात्रः ' पृष्ठ्यः षडहः ' सप्तैतानि मध्यमानि सांवत्सरिकाण्यहानि भवन्ति ' प्रत्यङ् षडहो ' ऽथातिरात्रः ' ॥ ३३ ॥ दशमः ॥

अथ पूर्वश्चतुर्विꣳशतिरात्रो ' ऽतिरात्रो ज्योतिर्गौरायुरिति चत्वारस्त्र्यहा दशरात्रो ऽथातिरात्रो ' दशमं चाहरतिरात्रं च महाव्रतं[1] व्यवदधाति ' स एवेवाब्राह्मणः[2] पञ्चविꣳशतिरात्रो[4] ' ऽथोत्तरश्चतुर्विꣳशतिरात्रो ' ज्योतिरतिरात्रः ' पृष्ठ्यः षडहस्त्रयस्त्रिꣳशात्त्रयस्त्रिꣳशमुपयन्त्यथानिरुक्तं पृष्ठ्यꣳ षडहमुपयन्ति ' त्रिवृत आयतने त्रयस्त्रिꣳशमुक्थ्यमुपयन्ति[5] रथंतरसामानं ' तस्य चतुर्विꣳशाः पवमाना भवन्ति ' पञ्चदशस्यायतने त्रिणव-

---

१ All MSS. exc. M ins. च ।

२ Some of the MSS. एवेवब्राह्मणः ।

३ त्रिवृदग्निष्टुज्ज्यो॰ M.

४ Thus M Be; चतुर्विꣳशति॰ B Be 11 DU.

५ अग्निष्टोमम् i.s.o. उक्थ्यम् M.

मुक्थ्यमुपयन्ति बृहत्सामानं । तस्याष्टाविꣳशाः पवमाना भवन्ति । सप्तदशस्यायतन एकविꣳशमुक्थ्यमुपयन्ति वैरूपसामानं । तस्य द्वात्रिꣳशाः[१] पवमाना भवन्ति । स एवायतन[२] एकविꣳशमुक्थ्यमुपयन्ति वैराजसामानं । तस्य षट्त्रिꣳशाः पवमाना भवन्ति । स एवायतने[२] त्रिणवमुक्थ्यमुपयन्ति शाक्वरसामानं । तस्य चत्वारिꣳशाः पवमाना भवन्ति । स एवायतने त्रयस्त्रिꣳशमुक्थ्यमुपयन्ति रैवतसामानं । तस्य चतुश्चत्वारिꣳशाः पवमाना भवन्ति । त्रयस्त्रिꣳशात्त्रयस्त्रिꣳशमुपयन्ति । तस्याष्टाचत्वारिꣳशाः पवमाना भवन्त्यथावृत्तं पृष्ठ्यꣳ षडहमुपयन्ति । ॥ ३४ ॥

त्रिवृतो ऽधि त्रिवृतमुपयन्ति । स्तोमानाꣳ संपत्त्यै प्रभवाय । ज्योतिरग्निष्टोममुपयन्त्यथातिरात्रो । ऽथ त्रिꣳशद्रात्रो । ज्योतिरतिरात्रः । पृष्ठ्यः षडहस्त्रयस्त्रिꣳशात्त्रयस्त्रिꣳशमुपयन्ति । त्रिणवमुपयन्त्येकविꣳशमुपयन्ति । त्रिवृतमग्निष्टुतमुपयन्ति । पञ्चदशमिन्द्रस्तोममुपयन्ति । सप्तदशमुपयन्त्येकविꣳशमुपयन्ति । चतुर्विꣳशमुपयन्ति । चतुर्विꣳशात्पृष्ठान्युपयन्ति । त्रयस्त्रिꣳशात्त्रयस्त्रिꣳशमुपयन्ति । त्रिणवमुपयन्ति । द्वावेकविꣳशावुपयन्ति । चतुरश्चतुष्टोमान्स्तोमानुपयन्त्यथातिरात्रो । ऽथ द्वात्रिꣳशद्रात्रो । ऽतिरात्रो । ज्योतिर्गौरायुरिति नव त्र्यहाः । प्रत्यङ् त्र्यहो । ऽथातिरात्रो । ऽथ त्रयस्त्रिꣳशद्रात्रो । ऽतिरात्रस्त्रयः

---

१ Thus M Be 11 ; द्वाविꣳशाः the other MSS.

२ एव om. M.

पञ्चाहा । विश्वजित्सर्वपृष्ठो ऽतिरात्र । एकः पञ्चाहो । दशरात्रो । ऽथातिरात्रो । दशमं चाहरतिरात्रं च महाव्रतं[1] व्यवदधाति । स एवैवाब्राह्मणश्चतुस्त्रिंशद्रात्रः[2] । ॥ ३५ ॥ एकादशः ॥

अथ षट्त्रिंशद्रात्रो । ज्योतिरतिरात्रश्चत्वारो ऽभिप्लवाः षडहा । दशरात्रो । ऽथातिरात्रो । दशमं चाहरतिरात्रं च महाव्रतं व्यवदधाति । स एवैवाब्राह्मणः[2] सप्तत्रिंशद्रात्रो । ऽथैकस्मान्नपञ्चाशद्रात्रो । ऽतिरात्रस्त्रयस्त्रिवृतो ऽग्निष्टोमा । अथाचिरात्रो । दश पञ्चदशा उक्थ्या । अथातिरात्रस्तेषाꣳ षोडशिमद्दशममहर्भवति । द्वादश सप्तदशा उक्थ्या । अथातिरात्रः । पृष्ठ्यः षडहो । ऽथातिरात्रो । द्वादशैकविंशा उक्थ्या । अथातिरात्रो । ऽथ संवत्सरकॢप्त एकस्मान्नपञ्चाशद्रात्रो । ऽतिरात्र । आरम्भणीयमहस्त्रयो ऽभिप्लवाः षडहास्तान्यष्टादशाहानि । प्रायणीयारम्भणीयौ । तानि विंशतिरभिजित्त्रयः परःसामानो । ऽथ वैषुवतं । त्रयो ऽर्वाक्सामानो । ऽथ विश्वजिदावृत्तो ऽभिप्लवः षडहो । गोआयुषी । दशरात्रो । महाव्रतं चातिरात्रश्चाथैकषष्टिरात्र[3] । एतस्यैव सतो ऽभितो नवरात्रं पृष्ठ्यौ षडहावुपोहति । तयोरावृत्त उत्तरो । ऽथ

---

१ All MSS. exc. M ins. च ।

२ एवाब्रा॰ Be.

३ The passage अथैकषष्टिरात्र up to चातिरात्रश्च (p. 282. 2) is left out in all the MSS. exc. M Be, and the tradition preserved by Be is rather corrupt, cp. Pañc. br. XXIV. 19. 1.

शतरात्रो॑ ऽतिरात्रो ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहश्चतुर्दशाभिप्लवाः षडहा दशरात्रो महाव्रतं चातिरात्रश्चा॑थ सहस्ररात्रो॑ ऽतिरात्रो नवनवतिस्त्रिवृतो ऽग्निष्टोमाः शतं पञ्चदशा उक्थ्याः शतꣳ सप्तदशा उक्थ्याः शतमेकविꣳशा उक्थ्याः शतं त्रिणवा उक्थ्याः शतं त्रयस्त्रिꣳशा उक्थ्याः शतं चतुर्विꣳशा उक्थ्याः शतं चतुश्चत्वारिꣳशा उक्थ्याः शतमष्टाचत्वारिꣳशा उक्थ्या नवनवतिरेव[1] त्रिवृतो ऽग्निष्टोमा अथातिरात्रः॑ ॥ ३९ ॥ द्वादशः ॥

॥ इति षोडशः प्रश्नः ॥

---

१ Thus Be; ॰नवतिमेव the other MSS.

अतिरात्रं करिष्यन्नुपकल्पयते चतुरो ऽतिरात्रपशूनरुणपिशङ्गमश्वमौदुम्बरꣳ षोडशिपात्रं चतुस्स्रक्ति ज्यायसो ऽश्मणाज्ज्यायस एकधनानंदीचते । रोहिण्या पिङ्गलयैकहायन्या सोमं क्रीणाति । द्वादशोपसदः । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथ[1] वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विशिष्योपवसन्त्यथातो महारात्र एव बुध्यन्ते । प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यद्भिरुदैत्यतिरात्रं[2] क्रतुमुपैति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयणं[3] गृहीत्वा षोडशिनं गृह्णात्यातिष्ठ वृत्रहन्रथमित्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं[4] गृहीत्वा चतस्रो रशना आदाय यूपमभ्यैति । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्य चतुरो ऽतिरात्रपशूनुपाकरोत्याग्नेयमैन्द्राग्नमैन्द्रꣳ[5] सारस्वतीं

---

१ Thus Ū, cp. supra XVI. 3 (p. 247. 6); °णौपवसथादेत्याय M; °णोपवसथादेत्यथ D; °णोपवसथादेत्याथ Tr; °णोपवसथादेत्य Be; °नोपवसथादथ B Be 12; °णोपवसथ्यादथ H.

२ उदैति M, उदेति the other MSS.

३ ग्रहं ins. B 12 D.

४ om. B Be.

५ इष्णिꣳ ins. M.

मेषीमिति[१] । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय । तदृजुधा संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयणं[२] गृहीत्वा[२] षोडशिनमभिगृह्णातीन्द्रमिद्धरी वहत इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्यथोक्थ्यं गृह्णात्यृजुधा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णात्यथ षोडशिनमभिगृह्णात्यसावि सोम इन्द्र त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्यथोक्थ्यं गृह्णाति । ॥ १ ॥

समानं कर्मा पवमानात्पवमानेन चरित्वा स्वे धामन्यंशुभिश्चरति[३] । तेषां नाना मनोता नाना देवता नाना प्रत्यभिमर्शना नाना वसाहोमाः समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिशो । नाना दिश इत्येके । समानं कर्मा ध्रुववद्भ्यश्चमसेभ्यो । ध्रुववद्भि-

---

१ Instead of इति B Be and U (sec. m.) have the clause: अपि वा सारस्वतीं मेषीमेवोपाकुर्यात् ; Tr. has the same words after इति ; they are clearly an interpolation, cp. the Dvaidha.

२ D ins. ग्रहं and reads गृहीत्वाथ ।

३ Thus Tr Be 12 HD ; चरंति the other MSS.

श्चमसैश्चरित्वा त्रिभिरुक्थ्यपर्यायैश्चरतीन्द्रावरुणाभ्यामिन्द्राबृहस्पतिभ्यामिन्द्राविष्णुभ्यामित्यथ षोडशिना चरिष्यन्प्राङायन्नाह होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति । यथोपपादमितरान्संमुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्ति । तदेतꣳ षोडशिनꣳ सह सꣳसादयन्त्यथैनमुपतिष्ठते ॥ २ ॥

यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति य आविवेश भुवनानि विश्वा । प्रजापतिः प्रजया संविदानस्त्रीणि ज्योतीꣳषि सचते स षोडशी ॥ एष ब्रह्मा य ऋत्वियः । इन्द्रो नाम श्रुतो गणे ॥ प्र ते महे विदथे शꣳसिषꣳ हरी । य ऋत्वियः प्र ते वन्वे । वनुषो हर्यतं मदम् ॥ इन्द्रो नाम घृतं न यः । हरिभिश्चारु सेचते । श्रुतो गण आ त्वा विशन्तु । हरिवर्पसं गिर इत्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा समयाविषिते सूर्ये हिरण्येन षोडशिन स्तोत्रमुपाकरोति । पुरस्तात्प्रत्यञ्चमरुणपिशङ्गमश्वं धारयन्ति श्यामं वा । हिरण्यꣳ संप्रदाय स्तुवते । ॥ ३ ॥

होत्र एषोत्तमेति प्राङ्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युर्भ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणात्यथ यत्र होतुरभिजानात्या त्वा वहन्तु हरय इति तदुभयतोमोदं[1] प्रतिगृणात्यथा मोद इव मदे मदा मोद

---

[1] °मोदं M Tr Be B; °मदं Be 12 DU; मंद H.

इवोमघेत्यथ[1] यत्र होतुरभिजानाति प्रप्र वस्त्रिष्टुभमिति तत्प्रसिद्धमुक्थं[2] प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं षोडशिनं ग्रहमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति । वषट्कृते[3] षोडशिनं जुहोतीन्द्राधिपते ऽधिपतिस्त्वं देवानामस्यधिपतिं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुर्विति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वां-श्चमसाञ्जुहोत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण षोड-शिना पीतस्येति । तस्य[4] व्युदितो[4] भक्षो । यजमानवशो हि[5] यजमानस्य होतृवशो होतुस्तौ चेदध्वर्यवे प्रब्रूयातां वषट्कर्तुर्भक्ष इत्येव ब्रूयात्तथात्मानं भक्षान्तरेति[6] । तस्य भक्षः ॥ ४ ॥

इन्द्रश्च सम्राड्वरुणश्च राजा तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम् । तयोरनु भक्षं भक्षयामि वाग् जुषाणा सोमस्य तृप्यतु तस्य त इन्द्रेण षोडशिना पीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षया-मीति । निर्णिज्य पात्रं प्रयच्छत्यथैतमरुणपिशङ्गमश्वं ददाति

---

१ The pratigara thus only in the Vivaraṇa; all the MSS. (exc. only M, which has the first time also मोद इव) and Keś. read मोदैव i.s.o. मोद इव ।

२ तत् only found in MDUBe 12.

३ Thus M Tr Be 12 Be UD Keś.; वषट्कृतानुपषट्कृते HB.

४ Thus MDH(= विविधमुक्तः); तस्याप्युदितो the other MSS.

५ Thus Be 12 HDU Keś.; च Be B; om. M Tr.

६ Thus M (writing: भक्षांना॰); भक्षमंतरेति Be 12; भक्षांतरेणेति H Tr; भक्षांतरेणोजि U; भक्षांतरे Be; भक्षानंतरे B; D om. this passage.

श्यामं वा । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा[1] मार्जयन्ते । ऽथ संप्रैषमाह प्रतिप्रस्थातराग्रयणतृतीयं शुक्रतृतीयानि जाघनीः पृषदाज्यं गोपायाग्नीदाश्विनं ते द्विकपालꣳ शृतमप्यपररात्रे[2] ऽस्त्विति । यथासंप्रैषं तौ कुरुतो । ऽथ विनिःसृप्य रात्रये प्रसर्पन्ति । संप्रसृप्तान्विदित्वाध्वर्युः प्राङ्गायन्नाह ॥ ५ ॥

होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति यथोपपादमितरान्संमुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् हुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । होत्र एषोत्तमेति प्राङ्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतꣳ होतृचमसमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहोत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण पीतस्येति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म

---

१ M here and infra ०भक्षा ।

२ Thus HB Tr Be and cp. Karmānta ; शृतमथापर० U ; शृतमभ्यपर० M Be 12 D, Keś.

इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । ऽथ प्राङायन्नाह ॥ ६ ॥

मैत्रावरुणस्य चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेति । मैत्रावरुणचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति । यथोपपादमितरान्संमुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् हुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । मैत्रावरुणायैषोत्तमेति प्राङ्मैत्रावरुणस्य कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते मैत्रावरुणः । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं मैत्रावरुणचमसमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहृत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण पीतस्येति । मैत्रावरुणचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । ऽथाह प्रतिप्रस्थातश्चमसगणी ते प्रचरेति । तच्छ्रुत्वा प्रतिप्रस्थाता प्राङायन्नाह ॥ ७ ॥

ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेति । ब्राह्मणाच्छꣳसिचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति । यथोपपादमितरान्संमुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् हुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । ब्राह्मणाच्छꣳसिन एषोत्तमेति प्राङ्ब्राह्मणाच्छꣳसिनः काला-

PK
3255
B3
1907
v.2
p.3

Baudhayana_
Srautasutram

[redacted]

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY